

МАЪНАВИЙ ҲАЁТ

ТАРИХИЙ-ФАЛСАФИЙ, МАЪНАВИЙ-МАЪРИФИЙ, ИЛМИЙ-ОММАБОП ЖУРНАЛ

№2/2026

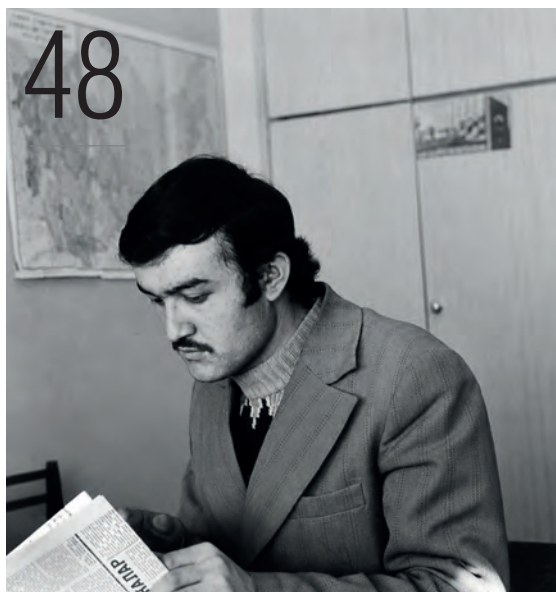

***Қайси миллатнинг адабиёти бой, муסיқаси юракка яқин,
театри ҳаётий, киноси таъсирчан, санъати жозибадор бўлса,
ўша халқнинг овози дунёда баланд эшитилади.***

***Шавкат МИРЗИЁЕВ,
Ўзбекистон Республикаси Президенти***

МУНДАРИЖА

4. ШАРҚДАН НУР

Азим зотлар юртига муаззамлик
ярашади

14. ЗАМОН ВА ЖАРАЁН

Ватан, сарҳадларинг қарогимдадир

20. XXI АСР ЎЗБЕК ФАНИ

Илм ва коинот чорраҳаси

32. ЎРГАНГАНИНГ ЎЗИНГГА

Қалтис саволларга нозик
жавоблар

38. АСР МУАММОЛАРИ

Ҳар бир халқнинг ўз овози бўлсин

48. СУРАТ ВА СИЙРАТ

Эзгулик сабоқлари

58. НАФИС МАЖЛИСЛАР

Қирқ биринчи усул сири

68. БОНГ

От озиғи суворийга
озик бўлмас

74. ИНСОН ЎЗИНГ

Оталар

82. МАНГУ ТИМСОЛЛАР

Рамзлар ортидаги олам

88. ЮРГАН ДАРЁ

Қуёшни илк қаршилайдиган ўлка

100. КИТОБНИНГ КУЧИ

Илк миллиардер ёзувчи

106. МУЛОҲАЗА

Мувозанат посангиси

ҲИМ ЗОТЛАР

ЮРТИГА МУАЗЗАМЛИК ЯРАШАДИ

МАЪНАВИЙ ҲАЁТ
4 №2, 2026

РАМАЗОН ҲАЙИТИ АРАФАСИДА
САМАРҚАНД ВИЛОЯТИНИНГ
ПОЙАРИҚ ТУМАНИДАГИ ХҲҶА
ИСМОИЛ ШАҲАРЧАСИДА ИМОМ
БУХОРИЙ МАЖМУАСИНИНГ ОЧИ-
ЛИШ МАРОСИМИ БЎЛИБ ЎТДИ.

Анвар БОБОЕВ,
Имом Бухорий халқаро
илмий тадқиқот маркази
илмий ходими

Мавзунинг муаззамликдан белгилангани ҳеч кимни таажжубга солмасин. Бу ҳаргиз нокамтарлик эмас. Ўзимизни кўк-ка кўтаришни ҳам англамайди. Бу ўринда улуглик буюк аجدодларимизга нисбат билан айтилаётир. Бугун биз яшаётган саховатли замин ўтмишда инсониятга не-не алломаларни тақдим этганини яхши биламиз, буни дунё афкор оммаси ҳам эътироф этади.

Ҳозирги замон кишиси учун оддий кўринган кўплаб ашё ва таомийлар негизида аслида катта кашфиётлар, илмий жасорат ётиши ҳам ҳақиқатдир. Лекин ана шу илмий мўъжизаларни кашф этмоқ учун қанча кўз нури тўкилгани, қанча-қанча уйқусиз тунлар ўтказилгани, ижоднинг қандайин оғир изтироблари чекилгани, бир сўз билан айтганда, мислсиз ақлий риёзат синовларидан ўтилганини фақат кашшофларнинг – олиму алломаларимизнинг ўзи билади.

Мисол учун, Хоразмий бобо жидду жаҳд қилиб араб рақамларини илмий муомалага киритмаганида, башарият яна неча аср давомида римликларнинг рақамлари билан алданиб-адашиб, ҳисоб-китобга қийналиб, оқибатда тараққиётни ортга суравериш юрган бўларди – буни Аллоҳнинг ўзи билади. Кундалик ҳаётда кўп ишлатилади бу санок тизими, шунинг учун аксар одамлар аҳамиятига эътибор бермайди. Ваҳоланки, Рим рақамлари билан арифметик амалларни, кўпайтирув ва бўлувни амалга ошириб кўриш етарли. Энг оқил кишининг ҳам миясини чарчатади бу. Энди олий математика ё квант физикасини олиб қарайдиган бўлсак, араб рақамлари бўлмаса,

бу фанлар сира ҳам шаклланмасди. Ахир Рим рақамлари билан қандай қилиб ҳам формула тузиб бўлсин! Бошқа чеклов ҳам бор – бу рақамлар ёрдамида инсон оққа тушира олиши мумкин бўлган энг катта сон (ҳарфлар устига чизиқ тортмаган ҳолда) – 3999! У бундай ёзилади: MMMCMXCIX.

Бу ерда MMM – 3000, CM – 900, XC – 90, IX – 9. Гап шундаки, бу тизимда I, X, C, M белгиларини уч мартадан кўп ишлатиш мумкин эмас. V, L, D белгилари эса умуман биттадан ортиқ қайтарилмайди. 3999дан катта сонни кўрсатиш учун бу белгилар устига чизиқ торттиш керак бўлади, у рақамни минг карра оширади. Масалан, чизиқли V – беш мингни, чизиқли M – миллионни англатади. Очигини айтганда, бундай тизим жиддий излаишлар учун яроқсиздир.

“ЭНДИ ОЛИЙ МАТЕМАТИКА Ё КВАНТ ФИЗИКАСИНИ ОЛИБ ҚАРАЙДИГАН БЎЛСАК, АРАБ РАҚАМЛАРИ БЎЛМАСА, БУ ФАНЛАР СИРА ҲАМ ШАКЛЛАНМАСДИ.

“ИМОМ
БУХОРИЙНИНГ
ШОҲ АСАРИ БЎЛ-
МИШ «АЛ-ЖОМЕЪ
АС-САҲИҲ» АСРЛАР
ДАВОМИДА
МУСУЛМОН
ОЛАМИДА
ҚУРЪОНИ
КАРИМДАН
КЕЙИНГИ ЭНГ
ИШОНЧЛИ МАНБА
СИФАТИДА
ЭЪТИРОФ ЭТИБ
КЕЛИНАЁТГАНИНИ
БАРЧАМИЗ ЯХШИ
БИЛАМИЗ.

Бошқа алломаларимизнинг илмий жасорати ва фаннинг олий пештахтасига зарҳал ҳарфлар билан битилган кашфиётларидан ҳам кўп мисол келтириш мумкин. Лекин, ўйлаймизки, шунинг ўзи кифоя. Зеро, ақл эгалари уларни аллақачон ўз тафаккури билан қалбига сингдириб бўлган.

Мавзуга қайтиб, муаззамликдан сўз очилганига келадиган бўлсак, бундан мурод аллома аждодларимиз жаҳон фани баробарида исломий илмлар ривожига ҳам бекиёс ҳисса қўшганини таъкидламоқ эди. Имом Бухорийнинг шоҳ асари бўлмиш «Ал-жомеъ ас-саҳиҳ» асрлар давомида мусулмон оламида Қуръони каримдан кейинги энг ишончли манба сифатида эътироф этиб келинаётганини барчамиз яхши биламиз. Шуни ҳам билламизки, дунё мусулмонларининг аксарияти муқаддас динимизнинг ақидасини Имом Мотуридий мактаби, аниқроғи, унинг «Таъвилотул-Қуръон» асари асосида ўрганади.

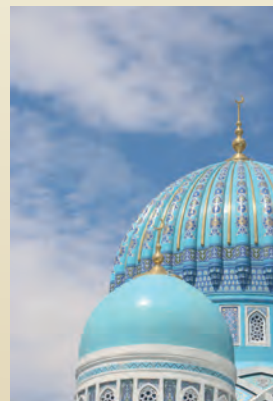
Шу икки залворли мисол билан чекланиш мумкинмикин?!

Ахир ислом фикҳи – юриспруденцияси ҳануз Бурҳониддин Марғиновийнинг «Ҳидоя» асари асосида юритилишини, Баҳовуддин Нақшбанд, Хожа Аҳмад Яссавий каби тариқат аҳлининг қарийб барча пешволари шу муқаддас заминдан етишиб чиққанини айтмаслик ўзимизга хиёнатдек туюлади-да. Негаки, бу заминнинг ҳар қаричи муқаддас – қайси вилоятнинг қайси туманига борманг, албатта бир авлиё ё олимнинг зиёратгоҳига дуч келасиз. Бошқа халқлар шу жиҳатдан бизга ҳавас қилиши – бор гап. Мусулмонлар истиқомат қиладиган ҳар қандай диёрга бориб, «Бухорийнинг юртдошиман» десангиз ўзгача муносабат кўрсатилиши – ҳақиқат.

Лекин биз аждодлар билан қуруқ фахрланиш йўлидан бормаётганимизни ҳам таъкидлаш керак. Мамлакатимизда бу азиз зотларнинг илмий-маънавий меросини асраш, ўрганиш, жамоатчиликка етказиш, ёш авлодни шу мерос асосида тарбиялаш борасида бемисл ишлар қилинмоқда. Бир неча йилдан буён Самарқандда Имом Бухорий, Термизда Имом Термизий, Тошкентда Имом Мотуридий халқаро илмий тадқиқот марказлари фаолият кўрсатмоқда. Мана, муқаддас Рамазон ойида Тошкентда Ислом цивилизацияси маркази очилди. Унинг таърифини келтириб, ўқувчининг вақтини олмаймиз – телерадио, матбуот ва ижтимоий тармоқлар бу ҳақда батафсил маълумот бериб бўлди.

Мазкур муассасалар буюк муҳаддис ва муфассирлар, калом илми пешволарининг асарларини, уларга бошқа нуфузли уламолар

“
УНИНГ
ДУОГЎЙЛИГИ
САБАБЛИ ЁШ
МУҲАММАДНИНГ
КЎР КЎЗЛАРИГА
ЯНА НУР
ҚАЙТГАН.

битган шарҳларни ўзбек тилига таржима қилиб, нашрдан чиқармоқда. Бу фақат исломий илмларни эмас, балки таълим-тарбияни, ватанпарварлик, инсонпарварлик, тинчлик-севарлик, бағрикенглик, ҳалоллик каби туйғу ва фазилатларни ҳам кенг ёйиш ва ривожлантиришга йўл очмоқда. Негаки, бу ноёб мерос ҳаётнинг ҳамма жабҳаларини қамраб оладиган, шахсий камолотдан фозил давлат ва фозил жамият қуришгача бўлган ҳамма босқич ва поғоналарда дастуруламал бўладиган бебаҳо хазинадир.

Кўплаб донишларнинг «бир йил илм ўрганган бўлсам, қирқ йил одобни ўргандим» деган мазмундаги гапини ҳаммамиз эшитганмиз, ўқиганмиз. Яъни, тарбия маъносидаги одоб яхши бўлса, тарбиядан шаклланивчи ахлоқ, дунёқараш, интилишлар эзгу бўлса, илм ривожланиб бораверади.

Шу маънода Имом Бухорийнинг, бошқа алломаларимизнинг илмий мероси ўз-ўзидан катта маънавий бойлик бўлса, бунинг тарбиявий аҳамияти яна бир улкан мулкдир. Мисол келтирайлик. Яхши маълумки, Имом Бухорий болалигида отасидан етим қолиб, онасининг тарбияси билан вояга етган. У аёл эркаклар билан ёнма-ён масжидга бора олмасди, лекин ўғлини эрталаб ибодатга кетаётган одамлар сафига қўшиб юборишдан ҳеч ҳам толмасди. Унинг дуогўйлиги сабабли ёш Муҳаммаднинг кўр кўзларига яна нур қайтган. Унинг жонқуялиги туфайли ёш Муҳаммад ҳамма тан оладиган имом – ҳадис илмининг султони бўлиб етишган десак, муболаға қилмаган бўламиз. Ахир ота умри узоқ бўлган тақдирда ҳам ҳамиша фарзанднинг ёнида бўлавермайди. У турмуш ташвишлари билан эрталаб кетиб, кечқурун

“
ЎҒЛИНГИЗ
– ДАҲО. БУ
МАКТАБ
ЖУДА МАЙДА
ЖОЙ. БУ ЕРДА
ЎҒЛИНГИЗГА
ТАЪЛИМ
БЕРИШГА
ҚОДИР
ЎҚИТУВЧИ
ЙЎҚ. ИЛТИМОС,
УНГА ЎЗИНГИЗ
ТАҲСИЛ
БЕРСАНГИЗ.

қайтадиган раҳнамо. Она эса бола билан доим бирга. Мана шу мисолнинг ўзи ёш оналаримиз учун катта сабоқ бўлса ажаб эмас.

Томас Эдисон деган олимни ҳамма танийди. Бир куни у мактабдан қайтганида, онасига ўқитувчининг хатини тутқазади. Онаси хатни очиб, бироз термулиб туради-да, табассум билан жаранглатиб ўқийди: «Ўғлингиз – даҳо. Бу мактаб жуда майда жой. Бу ерда ўғлингизга таълим беришга қодир ўқитувчи йўқ.

Илтимос, унга ўзингиз таҳсил берсангиз». Орадан йиллар ўтиб, Томас ўз асри ва кейинги замонларнинг энг йирик кашфиётчи олимларидан бири сифатида тан олинган пайтлар келади. Бир куни у оила архивини кўздан кечираётиб, ўша мактубни топиб олади ва ўқийди: «Ўғлингиз – ақли ноқис бола. Биз уни бу мактабда бошқа болалар билан бирга ўқита олмаймиз. Шунинг учун ўғлингизга ўзингиз уйда мустақил таълим беришингизни тавсия қиламиз». Томас анча вақтгача кўз ёшини тиёлмай ўтиради, кейин кундалигига бундай деб ёзади: «Томас Алва Эдисон ақли ноқис бола эди. Лекин жонкуяр, фидойи, қаҳрамон онаси туфайли ўз асрининг энг буюк доҳийларидан бири бўлиб етишди».

Биз Имом Бухорий ҳақида, унинг асарлари тўғрисида соатлаб гапиришимиз мумкин. Аллоҳ таоло у зотга катта фазл ва шараф ато этган. Илм йўлида қилган хизматларининг самараси ўлароқ, шуҳратини бутун дунёга қиёматга етадиган қилиб тарқатган. У зотнинг шаънига айтилган гапларни тўлиқ келтиришнинг сира иложи йўқ. Бу ўринда фақат ҳадис илмининг етук олими Ибн Ҳажар Асқалонийнинг «Кейинги асрда яшаб ўтган уламоларнинг Имом Бухорий номига айтган мақтовлари» номли алоҳида боб очсалар, варақлар қолмай, сиёҳлар тугаб битар эди. Чунки у соҳили йўқ денгиздир» деган гапи кифоя.

Ҳа, муқаддас ислом дини равнақини таъминлашга халқимизнинг энг иқтидорли буюк алломалари беқиёс ҳисса қўшган. Бир ярим минг йилдан зиёд даврдаги ислом тарихи ва тараққиётини уларнинг илмий фаолиятисиз тасаввур этиб бўлмайди.

Шундай эса-да, бу қутлуғ диёр дунёга улуғлар ичра улуғларни ҳам етиштириб бердики, бу даҳолар номининг ўзи илм ва ҳақиқатни англатадиган бўлиб қолди. Табиийки, бу ўринда Имом Бухорий назарда тутилаяпти. Исталган мусулмон мамлакатга бориб, маҳаллий аҳоли билан мулоқотга киришинг ва гап орасида бир ҳадис айтиб беринг-а! Сиздан дарҳол «буни ким ривоят қилган?» деб сўрашадди. «Бу Имом Бухорий келтирган ҳадислардан» десангиз шу билан бу мавзу ёпилади. Сиз айтган ривоятнинг саҳиҳлигига ҳеч ким шубҳа қилмайди, ҳеч қандай гумонга ўрин қолмайди.

Айтадилар-ку, аввал мартаба шахснинг нуфузини оширади. Лекин шу инсон мартабаларнинг ҳамма даражасидан ҳам юксалиб кетса, у зот номининг ўзи олий мартабага айланади. Дейлик, Алберт Айнштейнни физика фанлари доктори ё академик десак, олимнинг фандаги мақомини тушириб юборган бўлиб чиқамиз. Шунинг учун бўлса керак, эл орасида ёш иқтидор эгаларига «Навоий бўлиб кетгин», «Сен иккинчи Айнштейн бўласан» қабилдаги мақтовлар айтилади.

Имом Бухорий номи ҳам шундай. У зотни «Имомул-муҳаддисийн» (барча муҳаддислар имоми), «Амирул-муъминийн фил ҳадис» (ҳадис илмида мўминларнинг амири), «Имомуд-дунё» (дунё имоми) деб шарафлашган. Қолаверса, Асқалонийнинг юқоридаги сўзлари Имом Бухорийни ҳар қанча таърифласа ҳам қаноат ҳосил бўлмаслигини билдириб турипти.

Мана, номининг ўзи ҳар қандай мартабани парчалаб юборадиган шу буюк алломанинг мўътабар хоки

абадий қўним топган кўҳна Самарқандда – рўйи замин сайқали, Ўзбекистон дурдонаси бўлган ғўшада Имом Бухорий мажмуаси бунёд этилди.

Бутун ислом оламида ислом илмлари, хусусан, ҳадисшунослик ҳақида, унинг шаклланиши ва ривожланиши тўғрисида гап кетганда, ҳеч шубҳасиз, бизнинг юртимиз алломалари биринчилар қаторида тилга олинади. Чунки Имом Бухорий, Имом Мотуридий (у ҳам айрим таъвил ва тафсирларга ҳадис билан далил келтириш орқали олий даражадаги муҳаддис мақомида бўлган), Абд ибн Ҳумайд Кеший, Имом Термизий, Имом Насоий, Абдурахмон Доримий, Ибн Ҳиббон каби буюк олимлар айнан мана шу қутлуғ замин фарзандларидир.

Имом Бухорий ҳақида ўқиб-ўрганишни ҳар бир юртдошимизнинг ўзига ҳавола қилган ҳолда, бу шонли воқеа муносабати билан у зот ҳақида бир-икки жумла айтишга ижозат бергайсиз. Болалигидан ҳадис илмини ўрганишга чуқур киришган, ҳали балоғатга етмай туриб устозларининг хато-камчиликларини тўғрилаш даражасига кўтарилган бу улуғ аллома 600 мингдан зиёд – эътибор беринг-а, 600 мингдан кўпроқ – ҳадис тўплаган. Тўплаш ўз йўлига дерсиз, ҳаммасини ёд билган, адашганларга қаерда хато қилаётганини билдириб бориш учун саҳиҳ бўлмаган, тўқима ҳадисларни ҳам хотирасида сақлаган. Бундан ташқари, ҳадис ривоят қилувчилардан 80 мингтасининг таржимаи ҳолини ёд билган. Юз минглаб ҳадис орасидан 7500 дан зиёдини ўта синчковлик билан саралаб, «Саҳиҳул-Бухорий»га киритган.

Халқ орасида, умуман, мусулмон дунёсида айна шу тўплам машҳур. Айтиш керакки, бу мумтоз сиймо 20 дан зиёд бошқа асар ҳам ёзган. Уларнинг

“
ЮЗ МИНГЛАБ
ҲАДИС
ОРАСИДАН
7500 ДАН
ЗИЁДИНИ ЎТА
СИНЧКОВЛИК
БИЛАН
САРАЛАБ,
«САҲИҲУЛ-
БУХОРИЙ»ГА
КИРИТГАН.

ҳар бири асрлар давомида ислом дини пойдеворини мустаҳкамлашга хизмат қилиб келаяпти.

Таърифлар билан танишишни ҳам ҳамюртларнинг ўзига қолдирамиз, лекин умуман тавсифсиз ўтиш ҳам ноқулай. Шу боис бошқа машҳур муҳаддис Имом Муслимнинг сўзларини келтириб ўтамиз: «Имом Бухорий – устозларнинг устози, ҳадисшунослар саййиди, ҳадис иллатларининг табибидир. Гувоҳлик бераманки, дунёда унга тенг келадиган аллома йўқ».

Жаҳонда қиёси йўқ ана шундай аллома бобокалонимизнинг ёдгорлик мажмуасини у зотнинг оламшумул шуҳратига муносиб тарзда, муаззам бир шаклда барпо этиш халқимизнинг орзуси эди. Бугун унинг ўта гўзал тарзда ушалганига гувоҳ бўлиб турибмиз.

Фурсатдан фойдаланиб, Имом Бухорий ёдгорлик мажмуаси тўғрисида айрим маълумотларни ҳам келтириб ўтсак. Қурилиш бошланганини билдик, ниҳоясига етганини билдик, мажмуа очилганини билдик. Лекин бу улкан бунёдкорлик жараёни, бу ердаги кенг қамровли ишларнинг техник жиҳатларидан ҳозирча ҳамма ҳам бохабар эмас.

Аввало шуни айтиш керакки, янги маҳобатли бино қурилиши Ўзбекистон Президентининг ташаббуси билан 2021 йилда бошланди. Қурилишнинг умумий майдони – 60 гектар. Шундан 45 гектари мажмуа учун ажратилган бўлса, қолган 15 гектарига замонавий шинам меҳмонхоналар қурилди.

Мажмуанинг ўзи 10 минг кишини сиғдирадиган масжид, ички ҳовлида 154 устунли П шаклидаги айвон, Инновацион музей ва мақбарадан иборат.

Албатта, мажмуада юксак мартабали меҳмонларни қабул қилишга мўлжалланган қисмлар, маъмурият бўлими, ҳуқуқ-тартибот, ёнғин хавфсизлиги ва бошқа хизматлар ҳам бор.

Мажмуа биносининг фасади турли мамлакатлардан келтирилган оқ мармар ҳамда молеанос тошлари билан, ички деворлар ёрқин мармар билан қопланган. 14 гумбаз, 75 метрлик 4 та минора мажмуанинг салобати ва ҳайбатини янада оширади.

Қолганини зиёратга борганда йўл-йўлакай билиб олаверасиз.

Имом Бухорий мажмуаси фақат ҳашаматли бино ва иншоотлардан иборат маскан эмас, балки инсонларнинг қалбини забт этадиган, айниқса, ёшларнинг ҳаётда адашмасдан, тўғри йўлни топишига хизмат қиладиган илмий даргоҳ, маърифат ўчоғи, шунинг баробарида, буюк муҳаддиснинг ибратли ҳаёти ва серқирра фаолиятини акс эттирувчи муборак маскандир.

Ислом оламида Имом Бухорийдек юксак мақом тутган алломаларнинг ҳаётини чуқур тадқиқ этиш, асарларини тарғиб қилиш муҳим вазифалардан саналади. Шу мақсаддан келиб чиқиб, Имом Бухорий мажмуасида аллома ҳаёти ва илмий фаолиятини ёритувчи инновацион музей ташкил қилиндики, бунга сал кенгроқ тўхталиш керак.

Давлатимиз раҳбари 2022 йил 17-18 август кунлари Саудия Арабистонида бўлганида Муҳаммад алайҳиссаломнинг сийрати ва Ислом цивилизацияси музейи билан яқиндан танишган эди. Ўша пал-

лада ушбу табаррук мажмуада юртимизда ҳам худди шундай музей яратишга қарор қилинди. Президентнинг бу ташаббусини жамоатчилик қўллади. Шу асосда Имом Бухорийнинг илмий шавкатига, шахс сифатидаги фазилатларига, кучли хотира, бугун биз масъулият деб атайдиган қатъий омонатдорлик, сафар ва изланиш изтиробларига сабрли бўлиш каби ноёб хислатларига мос қилиб, яъни шу жиҳатларни тўла-тўқис акс эттирадиган музей барпо этилди.

Энди бўлимма-бўлим юриб, қисқа-қисқа шарҳлар бериб ўтсак. 1-павильон «Муҳаммад алайҳиссалом ва нубувват тарихи» деб номланган. У ерда Қуръони каримда исмлари зикр қилинган пайғамбарлар ҳақида маълумот берилади. Кейин Муҳаммад алайҳиссаломнинг шажараси экспозициядан ўрин олган йирик ҳажмдаги дарахт шаклидаги интерактив инфокиоск ёрдамида намойиш этилади. У зотнинг дунёга келиши ва нубувватнинг бошланиши (шаҳар макети ва проекцион видеофилм), Хужраи саодатнинг қайта тикланган кўриниши, Ҳиро ғорида илк ваҳий нозил бўлиши акс эттирилган.

«Ҳадис илмининг пайдо бўлиши ва ривожланиши» номли 2-павильонда экспонатлар, инфографик, аудио ва визуал материаллар орқали ҳадис илмининг пайдо бўлиш ва ривожланиш тарихи билан танишиш мумкин. Инфографик паннода энг кўп ҳадис ривоят қилган саҳобалар рўйхати берилган.

Сал юрсангиз, катта харитага дуч келасиз. Унда илк ўрта асрлардаги Мовароуннаҳр ва Хуросон шаҳарларининг қадимги номлари ҳамда тарихий-маданий марказлар ва вилоятлар ажратиб кўрсатилган. Карвон йўллари ва улар ўртасидаги масофалар саёҳатлар машаққати ҳақида аниқроқ тасаввур шакллантириш мақсадида кун ўлчамларида берилган. Ён томонларда мовароуннаҳрлик муҳаддис уламоларнинг таржимаи ҳоли ва илмий мероси ҳақида маълумотлар, витриналарда уларнинг асарларидан намуналар турипти.

3-павильон – «Имом Бухорийнинг ҳаёти ва илмий фаолияти». Бу қисмни ташкил этишдан мақсад музейга келувчиларнинг кўз ўнгида аллома ҳаёти ва илмий фаолиятини қайта тик-

“
ДАВЛАТИМИЗ
РАҲБАРИ 2022 ЙИЛ
17-18 АВГУСТ
КУНЛАРИ САУДИЯ
АРАБИСТОНИДА
БЎЛГАНИДА
МУҲАММАД
АЛАЙҲИССАЛОМ-
НИНГ СИЙРАТИ
ВА ИСЛОМ
ЦИВИЛИЗАЦИЯСИ
МУЗЕЙИ БИЛАН
ЯҚИНДАН
ТАНИШГАН ЭДИ.

лаш, илмий мероси нақадар буюк аҳамиятга эга эканини кўрсатиб бериш ҳамда ёшларда илм билан шуғулланишга меҳр ва рағбат пайдо қилишдир.

Кейинги павильон «Имом Бухорий: буюк феномен» деб номланган бўлиб, унда алломанинг ҳаёти ва фаолияти ҳақидаги филм катта экранда намоиш этилади.

5-павильонга «Имом Бухорий фазилатлари» деган ном берилган. Унда Имом Бухорийнинг буюк илмий салоҳияти, энг ишончли ҳадисларни саралаш ва авлодларга қолдириш йўлида чеккан заҳмати, тақвоси, ислом оламида Қуръондан кейинги ўринда турувчи асар муаллифи экани, уни бутун дунё эътироф этгани, ёшлигидан зеҳни ўткир ва хотираси кучли бўлгани, ота-онаси ва устоз-шогирдларига самимий муносабати каби жиҳатлари кўрсатиб берилган. Ушбу қисмда алломанинг илм йўлида чеккан машаққати ва синовларни енгиб ўтишдаги жасорати ҳақидаги маълумотлар келтирилган бўлиб, бу ёшлар қалбида ажодлар билан фахрланиш туйғусини кучайтиради.

Павильоннинг бутун ҳудуди бўйлаб проекция орқали мавзуни ёритадиган видеолар узлуксиз кўрсатиб турилади. Видеофилмлар

мавзуларга бўлинган ҳолда кетма-кет давом этиб, павильонга ис-талган вақтда келган томошабинга мавзуга тез киришиб кетиш имко-нини беради.

Шунингдек, бу ерда Имом Бухорийнинг Боғдод, Самарқанд ва Нишопурда имтиҳон қилиниши, илм йўлидаги машаққатларни ма-тонат билан енгиб ўтиши макетлар орқали кўрсатилган.

Имом Бухорийнинг бетакрор хотира эгаси бўлгани ҳақида филм намоиш этилади.

«Имом Бухорий авлодлари» деб аталган 6-павильонда ёш то-мошабинларга музей концепция-сидан ўрин олган мавзулар билан ўйинли интерактив экспонатлар орқали танишиш, ўрганиш имко-нияти яратилган.

Учар гиламда тарихга саёҳат қилдирувчи 5D филми ўрта аср-лардаги ислом олами шаҳарлари билан яқиндан танишиш имко-нини беради. Ёш Муҳаммад ибн Исмоил билан бирга хотира ўйи-ни (Интерактив иммерсив проек-ция) ҳам ёш авлод учун ниҳоятда фойдали.

7-павильон «Ал-жомеъ ас-са-ҳиҳ» – ислом динининг иккинчи манбаси» деб номланган. Бу ерда мазкур буюк тўпламнинг илмий, ҳаётий аҳамиятини кўрсатиб бе-риш мақсад қилинган. «Ал-жомеъ ас-саҳиҳ»га берилган таърифлар билан танишиш мумкин. Матн-ли паннода асар ҳақида маълу-мот бор. Юришда давом этсангиз, асарнинг дунё фондларидаги нус-халари билан танишасиз.

Павильоннинг ўрта қисмига устун шаклидаги витриналар ўр-натилган. Уларга «Саҳиҳул-Бухо-рий»нинг турли давлатлар кутуб-

хоналаридаги нусхаларидан парчалар жойлаштирилган.

8-павильон «Имом Бухорий мероси ва бугунги кундаги аҳамияти» деб аталган. Ҳозирги ёшлар тарбиясида аллома асарлари ва ҳадисларининг аҳамияти юқори эканини инобатга олиб, музейнинг ушбу қисмига алоҳида эътибор қаратилган. Павильон марказидаги йирик лавҳ устида «Ал-жомеъ ас-саҳиҳ» асарининг катта макети ўрин олган. Унинг атрофидан ёзув қоғози шифтга томон айланиб кўтарилади. Қоғознинг бошланиш қисмида тўпламдаги биринчи ҳадис – «*Албатта, амаллар ниятларга кўрадир*» сўзлари 22 тилда гўзал хаттотлик усулида ёзилган. Қоғоз мато шаклида бутун павильон бўйлаб айланишда давом этади. Девордаги экранларда асардан танланган ҳадислар уч тилда намойиш этилади. Шу ерда ҳадислар картотекаси ҳам бор. Фойдаланувчилар махсус витрина устига терилган тахтачаларни кўтариб, ичида ёзилган ҳадисларни ўқиши мумкин.

9-павильон – «Янги Ўзбекистонда диний-маърифий ислохотлар ва Имом Бухорий меросига эътибор». Бу ерда Ўзбекистонда амалга оширилаётган диний-маърифий ислохотлар, хусусан, Имом Бухорийнинг ватан, миллат манфаати ва дин йўлида қилган хизматларини муносиб баҳолаш ва руҳини шод этиш мақсадида аллома мақбарасининг ободонлаштирилиши, унинг улкан меросини илмий асосда ўрганиш ва халқимизга етказишга қаратилган таржима ва нашр ишлари, аллома асарларини юртимиз ва жаҳон жамоатчилиги ора-

сида кенг тарғиб этиш мақсадида қабул қилинган ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлар ҳақида маълумот берилган.

Павильоннинг алоҳида қисмидан «Имом Бухорий» ордени витринаси ўрин олган. У орқали орденининг ўзи, таъсис ҳужжатларидан нусхалар, тақдирланган шахслар билан танишиш мумкин.

Деворлардан бирига Саудия Арабистони подшоҳи Фаҳд ибн Абдулазиз совға қилган кисва – каъбапўш осилган бўлса, яна бирига турли мамлакатлар раҳбарлари томонидан Имом Бухорий мажмуасига ҳадя қилинган Қуръони карим нусхалари жойлаштирилган.

Ҳар қанча қисқа қилишга уринмайлик, кучли ҳаяжон туфайли барибир сўзлар ҳажми ошиб бораёпти. Шу боис Имом Бухорий мажмуасининг бетакрор меъморий ечимлари, техник сифатлари, бу ердаги меҳмонхоналар, зангори ҳовузлар, азим чинорлар ҳақида тўхталмаймиз. Илло, қолган таассуротларни зиёратга келганда, Имом Бухорий инновацион музейи билан танишганда ўзингиз олганингиз маъқул.

Фақат бир жиҳатни таъкидлаб ўтамоғимиз: ривоятларга кўра Имом Бухорий дафн этилганда қабридан юқорига нур кўтарилиб, атрофга жуда ёқимли ҳид таралган экан. Шу даражадаки, одамлар у ердан уйига тупроқ олиб кета бошлаган. Яъни, улуғ инсонларнинг улуғворлиги ва фотидан кейин ҳам муаззамлигича қолаверади. Ана шундай буюк инсон номидаги мажмуа очилган ушбу саодатли кунларда улуғларнинг ҳамма нарсаси улуғвор бўлаверишини тасдиқлаб, бунга яна бир марта амин бўлиб турибмиз!

Ватан, сарҳадларинг қароғимдадир

Шодмонқул САЛОМ

Учта қўшни давлат билан чегарадош бўлган Сурхондарёнинг маъмурий маркази бўлмиш Термиз шаҳрида Давлат хавфсизлик хизматига қарашли «Ёш чегарачилар» ҳарбий академик лицейи фаолият юритади. Йўлим тушиб, шу илм масканига борарканман, юртимиздаги ҳарбий таълимга эътибор, тинчлик ва осойишталикнинг кадр-қиммати ҳақида ўйлаб кетдим.

Термизда афғонистонлик меҳмонга ҳамроҳ бўлиб, овқатланишга кирдик.

Кун пешинга оққан эди. Емакхона деразалари ланг очиқ. Кўчани томоша қилиб ўтирибмиз. Йўл четидан икки-учта бўлиб, бир-бирини қувиб мактаб ўқувчилари ўта бошлади. Бири музқаймоқ ялаган, бошқаси ненидир кавшаниб, беташвиш кетаётган бу шумтакаларга мен парво қилганим йўқ. Аммо меҳмон сира кутилмаган савол бериб қолди:

– Болалар қаердан келишаяпти?

– Мактабдан.

– Уларни мактабга ҳеч ким олиб бориб келмайдими?

– Булар ўзлари билади мактаб қаердалигини, – дедим ажабланиб. Ростдан ҳам иккинчи ёки учинчи синфда ўқийдиган болалар ҳам мактабга ўзлари бориб келади-ку...

Меҳмон мени ҳайрон қолдирган саволини энди берди:

– Ҳеч ким ўғирлаб кетмайдими?

Гапнинг йўсинини дарров пайқамдим шекилли, ҳазиломиз жавоб қилдим:

– Ҳамманинг уйида тўртта, бештадан бола бор. Бировнинг боласи керак эмас.

Ҳамроҳим бир зум жим қолди. Сўнг қўлини кўтариб дуо қилди:

– Парвардигор-о! Дарёнинг у томонига ҳам бу томонидаги каби тинчлик бергин!..

Дуога қўшилдим. Унинг оғир саволига енгил жавоб берганим учун бироз хижил ҳам бўлдим. Ичимга оғир тош чўккандай шеригимга тикилиб қолдим. Дуо асносида унинг кўзидан юмалаган ёш ўсиқ соқолига оқиб тушар эди...

Тинчлик!

Шу калима бошқача юк, мазмун билан, ўзга бир оҳанг ва тот билан руҳимга оқиб кирди.

Ўғил болаларга «Катта бўлсанг ким бўласан?» деган савол берилса, кўпчилиги «Ҳарбий бўламан. Генерал бўламан» дейди. Бундай кечинма ўзимизда ҳам бўлган.

Ишонинг, болаларнинг бундай жавоби ҳар нарсадан аъло: уларнинг тарбияси, оилавий, таълимий муҳити, умуман, ҳаётимизнинг маънавий моҳияти очилади бу жавобда. «Ҳарбий бўламан» деган жавоб кўп бўлса, билингки, ишлар жойида. Келажакдан кўнглини тўқ қилаверинг. Ўғил бола ҳарбий бўлиши керак, ватанни қўриқлаши керак деган тушунча мурғак онгда ўрнашиши учун жуда кўп эзгу омиллар бир нуқтада кесишмоғи лозим. «Артист бўламан», «блогер бўламан», борингки, «тадбиркор бўламан» деган жавоблар салмоғи катта бўлса, бошқа соҳаларни камситмаган ҳолда айтамызки, ватанпарварлик деган нодир туйғуни фарзандларимизга у қадар етказиб беролмаётган бўламиз.

Тан олиш керак: бугунги болалар анча эрка ўсаяпти. Уларнинг эркин, ўқимишли,

қадди расо бўлиб ўсгани яхши, албатта. Ўқув даргоҳларида жисмоний меҳнат, ҳашарлар йўқ, ўқитувчи урмайди. Шубҳасиз, бу жиҳатлар ҳам уларнинг тарбиясида ўз изини қолдиради. Касб танлаётган ёшлар орасида енгилроқ, кўп ҳам бош қотирмай пул топишни истовчиларнинг борлиги ҳам сабабсиз эмас. Аммо эр киши эр бўлиши керак-да! Олдинлар оддийгина сочини ўстирган болага қиз боламисан, бу нима юриш дея ёки ўғил бола кўйлагини кийган қизга бериладиган танбехлар замирида жуда катта маънолар бор экан-да...

Хуллас, «Мен келажакда ҳарбий бўламан» деётган йигитча қаҳрамон бола, кўк-сида ғужури бор бўлажак алпдир. Унинг кўксидаги тилаги, нияти жуда азиз.

Бехос ёдимга тушди: Эрондаги уруш асносида бир оғриқли маълумот ўқидим. Ўн икки ёшли болалар ҳам жангга чақирилмоқда экан. Бу ўсмирларни уруш эрта улғайтираяптими... Нима бўлганда ҳам хунук хабар...

Ўзбекистон Президенти, Қуролли кучлар Олий бош қўмондонининг ташаббуси билан юртимизда бир қанча бошланғич ҳарбий ўқув муассасалари ташкил этилди. Улар Мудофаа, Ички ишлар, Фавқулодда вазиятлар вазирликлари, Давлат хавфсизлик хизмати тизимидаги ҳарбий-академик лицейлардир. Жумладан, Шаҳрисабз ва Фарғонада «Темурбеклар мактаби», Урганчда «Жалолиддин Мангуберди», Термизда «Ёш чегарачилар» каби лицейлар мавжуд.

Ушбу ўқув даргоҳлари ташкил этилишидан асосий мақсад мамлакат дахлсизлиги, хавфсизлиги учун зарур бўлган олтин захирани тайёрлашдир.

Термиздаги «Ёш чегарачилар» ҳарбий-академик лицейи ҳам шу мақсадда 2021 йил сентябр ойида фаолиятини бошлаган. Лицей Ўзбекистоннинг жанубий дарвозаси бўлмиш Термизда – чегара ҳудудида жойлашгани учун ҳам «Ёш чегарачилар» деган рамзий номга эга. Унда ижтимоий-гуманитар фанлар ва аниқ фанлар йўналишлари бор. Лицейни тугатган ўқувчилар Давлат хавфсизлик хизмати академияси ва Қуролли кучлар академиясига ўқишга қабул қилинади. Бу масканда республикамининг ҳамма ҳудудларидан ўқувчилар таҳсил олади.

Бу ерда қатъий интизом ва ўзига хос ҳарбий руҳ қаторида жуда файзли маънавий муҳитни ҳам ҳис этдим. Бой кутубхона, озода ўқув хоналари, маънавият заллари, замонавий жиҳозланган ошхона кишига ўзига хос кайфият беради. Лицейда таҳсил олаётган икки юз ўқувчининг ҳар бири учун алоҳида жавон мавжуд. Бу жавонларда уларнинг китоблари, либослари сақланади. Жавон тепасига, кўзга кўринадиган жойга эса ўқувчининг олий мақсади ёзиб қўйилган. Бу ёзувни – ўзининг олий мақсадини ўқувчи бир кунда камида беш-олти марта кўради. «Генерал бўлишим керак!», «Амалинг ниятингга яраша», «Ватанимга ота-онамга хизмат қилгандай хизмат қиламан!». Шу каби битиклар... бир қарашда баландпарвоздек, лекин бу ўн беш-ўн олти ёшли ўғлоннинг кўксидан тошиб чиққан ният. Улардаги самимият ва ростгўйликнинг ўзи одамга бир руҳ беради.

Бу жойда ўқиётган болаларнинг кўнглидаги ўй-ниятларини тинглаб, беихтиёр уларга ҳавасингиз келади. Истаган шароит муҳайё. Фақатгина бундан фойдаланиш керак. Шу ўринда Ўзбекистон Президентининг ҳарбий хизматчилар ва маданият ходимлари билан учрашган чоғидаги ижодкорларга қарата айтган сўзлари эсга тушади: «Ҳарбийларимизни энг замонавий қурол-аслаҳа билан таъминлаб берамиз. Лекин уларнинг қалбини ким тўлдиради? Маънавият билан, миллий руҳ, ватанпарварлик туйғуси билан ким бойитади, ким қуроллантиради? Сизлар – ёзувчи, шоирлар, зиёлилар қилишингиз керак бу муқаддас вазифани!». Бу даъват замирида ғоявий жангчи деган ибора ҳам мавжуд. Юртбоши қўллаган бу ибора аскарнинг соғлом қалби дегани, ўзлигини таниган, юртни севиш нелигини англаган, шунчаки буйруққа бўйсунувчи эмас, маънан юксак зобит дегани.

Шу мулоҳазалар ҳаёлдан кечаркан, лицей кутубхонасига кирдим. Ўн беш мингдан зиёд китобга эга бу маскандаги бугун ҳар бир китобхон орзу қиладиган асарларни кўриб кўзим ўйнаб кетди. Айниқса жадидлар даври адабиётига бағишланган махсус жавонларда яқин ўтмишимизда яшаган чин миллатпарвар салафларимизнинг қолдирган нодир мероси мужассам.

Минг-минг йиллик давлатчилик тарихида инсоният мамлакатнинг асосий таянчларидан бири ҳарбий қудрат эканига амин бўлган, шу соҳани имкон қадар кучайтиришга бел боғлаган. Давлатлар, миллатлар бор экан, низолар, урушлар бўлиб туради. Бугун – XXI асрнинг илк чорагида одамзоднинг қўли қон бўлди, не бир манзиллар қонга ботди, улуф қадриятлар топталди. Маҳатма Ганди «Урушда зафар қучган томон ҳам аслида мағлубдир, чунки у инсонийлигини йўқотади» деган. Шундай вазиятда Марказий Осиёнинг қоқ юрагида жойлашган, бешта мамлакат билан чегарадош Ўзбекистон ҳам етарлича ҳарбий қудратга эга бўлиши лозим. Бугунгидай долғали даврда 448 минг квадрат километр майдонни эгаллаган, аҳолиси қирқ миллионни қоралаб бораётган ватанимиз осойишталиги нақадар муҳимлиги бугун ҳаммага тушунарли.

Ўқув маскани билан танишиш чоғида лицей директори Музаффар Норқобитовга ўқувчиларнинг қизиқишлари, соҳага муносабати, умуман мақсад-муддаоси хусусида гап очдим:

– Ўқувчиларингиз – ватаннинг бўлажак посбонлари, посбон бўлганда ҳам энг нозик, мураккаб вазиятларда ҳал қилувчи кучга эга бўлган йигитлар. Уларнинг неча фоизи давлат тарафидан ҳарбийларга бериладиган имтиёзлар учун шу соҳани танлаган деб ўйлайсиз? Афсусланиб ўқишни ташлаб кетганлари ҳам борми?

– Ўқувчилар ҳамма вилоятлардан саралаб олинган. Имтиҳонлар ўзига яраша мураккаб. Осонгина тест топшириб ўтиб кетолмайди. Саводхонлик даражаси – ижодий баён ёзиш. Иншо ёздириш нафақат савод даражасини билиш, балки боланинг кўнглига қўл солиш учун ҳам керак, улар ёлғон гапирмайди – ўзининг кимлигини сездиради. Руҳий-тиббий хусусиятлари, жисмоний тайёргарлик даражаси ва яқка тартибдаги якуний суҳбат... Бу босқичлардан ўтолса, кейин тестга киради.

Ўтган вақт давомида ўқишни ўз ихтиёри билан ташлаб кетган ёки шундай кайфиятда юрган ўқувчи бўлмади. Битта-яримта кетганлари ҳам бошқа сабаблар билан кетган.

Имтиёз, шахсий манфаат масаласига келсак, бу нарса ўқувчилар учун жудаям кейинги масала. Улар ичида келажакда ҳарбий бўлмайман дегани йўқ. Кўнглидаги миллий ғурур, ишонч жуда баланд. Улардаги руҳнинг баландлиги, эркинлик, тўғриси, қирқ-эллик ёшлардаги бизнинг авлодда йўқ. Одамнинг ичини тўлдирадиган нарса ҳам шу.

Бир йили имтиҳонга келган битта ўқувчининг қўлидаги туғилганлик гувоҳномаси эътиборимини тортди. Гувоҳнома эскириб, четлари букланиб, уриниб қолган. «Бу бобонгизнинг гувоҳномасими, нега бунча эскирган?» дедим ҳазиллашиб ўн беш ёшли йигитчага. «Ўзимнинг гувоҳномам. Тўрт ойдан бери кўтариб юрибман. Ҳужжат тўғрилаб олгунча шундай бўп қолди...». У бир зум қўлидаги ҳужжатга қараб тургач, кўзимга тик боқди-да, «Мен ўқишга киришим керак!» деди.

Боланинг ҳаракати, мақсади сари астойдил интилишига қойил қолдим. Мен бу чақнаб турган йигитчанинг қаерда бўлса ҳам эзгу мақсадига етишига ишонман.

Мен ҳам ишондим. Ишонаман! Бу масканда таълим олаётган ёшлар товонидан ўт чақнаган, миллий руҳни қон-қонига сингдирган, кўнглида ватан туйғуси устувор бўлган ҳақиқий юртпарвар бўлиб етишишига ишонаман.

Лицейда икки юз нафар ўқувчи таҳсил олади. Уларнинг юқори савияда таълим олиши учун аниқ ва табиий фанлар, ижтимоий-гуманитар фанлар, касбий ва амалий фанлар, тиллар кафедраси ташкил этилган бўлиб, малакали мутахассислар дарс беради. Замонавий қурол-аслаҳалар билан танишиш, улардан фойдаланишни ўрганиш ўқувчилар учун алоҳида аҳамиятли. Лицейда ташкил этилган робототехника ва дрон тўраги бўлажак чегарачиларни ҳарбий таълимнинг бошланғич палласиданоқ замонавий қуроллар билан ишлашга ўргатади.

Лицей битирувчиларига етарлича имтиёзлар ҳам мавжуд.

Цицерон «Энг ёмон тинчлик ҳам Энг яхши урушдан афзалдир» деган эди. Балиқ сув билан тирик бўлгани каби, инсон ҳам ватани билан, тинч-осуда юрти билан тирик ва хушбахтдир. Дунёда беандиша, нотанти урушлар авж олган бир пайтда ўз юртида, ўз юрти учун қалқон бўлман дейдиган фарзандларимизнинг шундай етук билим даргоҳларида таҳсил олишлари ва кўриниб турган умидли келажаги менинг ҳам юрагимни эзгу ҳисларга тўлдирди. Ватан ҳимоячилари бор бўлсин!

Шли Ва Коинот чорраҳасида

2022 йил 26 сентябрда инсоният тарихида мисли кўрилмаган воқеа юз берди. Чексиз коинотда ўзича парвоз қилиб юрган астероидлардан бири – Диморфоснинг йўлдошига «NASA»нинг DART (Double Asteroid Redirection Test) космик аппарати аниқ йўналтирилган зарба берди. Ва бу астероид миллиард йиллардан буён муқим бўлган орбитасини – парвоз йўналишини ўзгартириб, бошқа йўналишда уча бошлади. Яъни, астероид инсон иродасига бўйсунди.

Миссиянинг мақсади оддий эмас эди. Биламизки, коинотдаги сон-саноксиз юлдузлару сайёралар орасида она Еримиз чанг зарраси кабидир. Ҳозиргача олисларда учиб юрган миттигина комета-ю астероидлар ҳам унга жиддий хавф туғдириши, дейлик, ундаги ҳаёт шамини ўчириб қўйиши мумкин.

у боис
олим-
лар
кўп

йиллардан бери Ерга потенциал хавф туғдирувчи астероидлардан инсониятни ҳимоя қилиш ҳақида ўйлашади. DART миссияси Ер шарини фазовий хуружлардан ҳимоя қилишнинг реал механизмларини синаб кўриш йўлидаги илк тажриба бўлди. Бу тажрибани дунё бўйлаб 28 та обсерватория ва юзга яқин олим кузатиб борди. Улар орасида Ўзбекистон Фанлар академияси Астрономия институтининг етакчи ходимлари Отабек Бурҳонов ва Камолиддин Эргашев ҳам бор эди.

Майданак обсерваториясининг ноёб астроиклим имкониятидан унумли фойдаланган ўзбек олимлари меҳнати, олинган илмий маълумотлар ва таҳлиллар NASA томонидан юқори баҳоланиб, бу икки олим нуфузли «Group Achievement Award» мукофотига муносиб кўрилди. Бу нафақат шахсий ютуқ, балки Ўзбекистон астрономиясининг жаҳон фанига қўшган улкан ҳиссасидир.

Отабек Бурҳонов

– астроном олим, физика-математика фанлари номзоди, ЎзФА Астрономия институти лаборатория мудири. 2012 йилдан буён институтнинг Майданак расадхонасида олиб борилаётган барча маҳаллий ва халқаро илмий лойиҳаларни мувофиқлаштиришга раҳбарлик қилади. Унинг илмий ишлари астрономик объектларни кузатишнинг замонавий усуллари, олинган маълумотларни қайта ишлаш учун математик дастурлар тузиш ва турли операцион тизимларда ишлаш методикасига қаратилган. «WoS» (Web of Science) ва «Scopus» базаларида индексланувчи халқаро журналларда 55 та илмий мақоласи чоп этилган. Юқори илмий нуфуз белгиси ҳисобланган h-индекси (Ҳирш индекси) 20 га тенг. Олим иштирокида иккита ўқув қўлланмаси тайёрланган. Кўплаб давлат ва халқаро грантларга илмий раҳбарлик қилган. Халқаро TWAS танлови фолиби бўлган.

Отабек Бурҳонов дунёнинг 15 дан ортиқ давлатлари, жумладан, Япония, Хитой, Россия, Германия астрономлари билан ил-

мий ҳамкорлик қилади. У АҚШнинг NASA ташкилоти ҳамда SVOM каби йирик халқаро космик миссияларда фаол иштирок этиб келмоқда.

Камолиддин Эргашев

– физика-математика бўйича фалсафа доктори. Катта илмий ходим, астрономия соҳасидаги истиқболли ёш олимлардан бири. Қуёш тизимидаги кичик жисмлар – астероидларнинг физик хусусиятларини ўрганади. Астрофизика соҳасида 50 дан зиёд илмий мақола ва тезиси чоп этилган. Халқаро илмий марказлар (Япония, АҚШ ва Европа мамлакатлари) билан ҳамкорликда ўнлаб астероидларнинг йўлдошларини кашф этишда фаол қатнашган. Қуёш тизимидаги 30 га яқин кичик жисмнинг айланиш ва шакл хусусиятларини аниқлаган. «NASA»нинг сайёравий мудофаа мақсадидаги DART миссияси доирасида оптик кузатувлар олиб бориб, тажриба муваффақиятини илмий тасдиқлашга катта ҳисса қўшган.

– Бу лойиҳада ишлаш имконияти қандай пайдо бўлди? Шу ҳақида гапириб берсангиз.

Отабек Бурҳонов:

– Биз асосан Майданак расадхонасида ишлаймиз. Юлдузлар, астероидлар ва бошқа осмон жисмларини мунтазам кузатиб, маълумот тўплаймиз. Албатта, бу ишни ёлғиз ўзимиз бажармаймиз. Чунки осмонга бир ўзинг тикилсанг, кўп нарсани кўролмайсан. Дунё расадхоналари, олимлари ҳамкорлик қилсагина бирон арзирли натижага эришиш мумкин. Биз ҳам дунёнинг астрономия марказлари, етук олимлари билан ҳамкорлик қиламиз. Доимий мулоқотдамиз. Бир куни чехиялик ҳамкорларимиз «Янги, қизиқ ва масъулиятли лойиҳа бор, қатнашасизларми?» дея таклиф қилишди.

Албатта, улар бизнинг техник ва илмий имкониятимизни яхши билгани, салоҳиятимизга ишонгани учун таклиф қилишди. Майданак расадхонаси жуда қулай жойлашган, унинг астроиқлими – тоғдаги юқори шаффофлик, тасвир сифати юқорилиги ва ёруғликнинг минимал ифлосланиши — жаҳон даражасидаги кузатувларни амалга оширишга имкон беради. Қолаверса, бу астероидни биз анчадан буён мунтазам кузатиб келаётган эдик.

Шу боис DART миссиясининг стратегияси, илмий мақсадлари ва вазифаларини батафсил ўргандик. Унда қатнашиш, янги илмий ютуқларга эришиш ўз йўлига. Бироқ яна бир фойда – Ўзбекистон номини жаҳон майдонида яна бир поғона кўтариш имконияти бор эди. Шунинг учун дарҳол рози бўлдик. Энг сифатли, ишончли ва илмий жиҳатдан қимматли маълумотлар олаётганимизни ҳамма кўриб турди.

“

Жами 28 та обсерватория ва юзга яқин олим иштирок этган бу йирик халқаро лойиҳада Ўзбекистондан икковимиз қатнашдик.

Камолиддин Эргашев:

– Отабек ака айтганидек, биз бу объектни DART эксперименти бошланишидан анча олдин кузата бошлаган эдик. Чехиялик ҳамкорларимиз буни билишарди. Расмий таклиф тушгач, аллақачон тўплаган маълумотларни тақдим этдик. Самодаги митти юлдузча – астероид орбитасини ўзгартириш йўлидаги тажрибага қўшилишга илмий имкониятимиз етишини исботладик. Яъни, дунё бўйлаб DART миссиясини кузатадиган халқаро жамоага қўшилишимиз тасодиф эмас, балки салоҳиятимизнинг тан олиниши бўлди.

Жами 28 та обсерватория ва юзга яқин олим иштирок этган бу йирик халқаро лойиҳада Ўзбекистондан икковимиз қатнашдик. Бу катта масъулият ва айна вақтда шараф ҳам эди. Бир ярим йил давомида маълумот тўплادик. Уларни қайта ишлаб, чуқур таҳлил қилиб, астероид тизимидаги ўзгаришларни аниқлаб, илмий жамоатчиликка тақдим этиб бордик.

– Ушбу лойиҳа фанга нима берди? Оддий одамлар учун ҳам бирон нафи борми?

Отабек Бурҳонов:

– Бу жуда муҳим савол. Физика ва кимё фанлари лабораторияда тажриба ўтказиши, ғоя ва назарияларини текшириб кўриши мумкин. Аммо астрономияда бу иложсиз иш. Асосий қийинчилик шундаки, осмондаги воқеаларни Ерда қайта яратиш имкони йўқ. DART миссияси эса инсоният тарихида илк бор табиий йўлдош орбитасини сунъий тарзда ўзгартиришга муваффақ бўлди. Бу фақат илмий ютуқ эмас, балки инсониятнинг коинотга нисбатан ўз кучи ва имкониятини намойиш этишидир.

Камолиддин Эргашев:

– Ҳозиргача Қуёш тизимида бир ярим миллионга яқин астероид аниқланган. Уларнинг қирқ мингдан ортиғи вақти-вақти билан Ерга яқинлашиб туради. Баъзилари глобал хавф туғдирса, айримлари маълум ҳудудлар учун жиддий хатар. Агар шундай хавфли объект Ер билан тўқнашиши аниқ бўлиб қолса, инсоният нима қила олади?

DART эксперименти мана шу саволга жавоб топиш учун ўтказилди. Назарий таклифлар кўп эди: астероидни бўйаш, портлатиш, тортиб кетиш ва ҳоказо. Лекин назарияни амалда синаб кўрма-сангиз, у фақат гоё бўлиб қолаверади. Шунинг учун астероиднинг ўзига эмас, унинг хавфсиз йўлдошига зарба берилди. Мақсад – орбита ўзгарадими-йўқми, шуни текшириш эди. Натижада астероид йўлдошининг тезлиги 33 дақиқага ўзгарди. Бу инсониятнинг осмон жисмлари орбитасини бошқара олишининг илк ишончли исботи бўлди. Келажакда бундай экспериментлар кўпайиши мумкин.

– Бу ўзбек астрономияси учун ҳам катта ютуқми?

Камолиддин Эргашев:

– Албатта. Бу шунчаки мукофот эмас, балки узоқ йиллик меҳнат, профессионаллик ва жамоавий ишнинг самараси. Ҳозир фан жуда тез ривожланмоқда. Агар орқада қолиб кетишни истамасак, йирик халқаро лойиҳаларда фаол иштирок этмоғимиз шарт. Бизда ҳали фойдаланилмаган улкан имкониятлар мавжуд. Айрим табиий ва сунъий тўсиқларга қарамай, бундай лойиҳаларда қатнашишнинг ўзи катта ютуқ ва келажак учун муҳим қадам.

– Нега бизда фан қутилган даражада ривожланмаяпти деб ўйлайсиз?

Отабек Бурҳонов:

– Бизнинг халқда илмга қобилият ва истеъдод азалдан етарли – буни тарихимиз ҳам яққол исботлайди. Лекин кейинги ўн йилликларда айрим омиллар таъсирида ташаббускорлик ва мустақил фикрлаш камайиб кетди. Чунки совет давридаги марказлашган тизим кўпчиликни «тайёр кўрсатма» билан ишлашга ўргатиб қўйган. Ҳолбуки, ҳақиқий илм айнан мустақил тафаккур, таваккал қилиш ва янги йўллар излашни талаб этади. Бизда ҳалигача собиқ тузумдан қолган давлат режалаштириш тизими ҳукмронлик қилмоқда. Афсуски, бу касаллик фан соҳасини ҳам четлаб ўтмади. «Бир йилда фалонга мақола чиқаришинг керак», «Планни тўлдиришинг шарт» деган мажбуриятлар илм аҳлининг тинкасини қуритмоқда. Кечирасизу, бу завод эмас, бу – илм! Тажриба ва тадқиқотлар қандай яқун топишини ҳеч ким башорат қила олмайди. Ҳеч ким! Бир йилда фалонга мақола ёзиш мажбурияти остида ишлаётган олимдан сифат кутса бўладими? Бундай сунъий тизимда кўзбўямачилик кўпаяди, ҳақиқий илм эса ўлади.

Энг ачинарлиси, олимларимизни баҳолашда миллий мезонларимиз йўқ. Чет элнинг «Web of Science» ёки «Scopus» деган тизимларига кўр-кўрона эргашиб юрибмиз. Ваҳоланки, давлатимиз томонидан Алишер Навоий номидаги муҳташам кутубхона барпо этилган. Нима учун бу имкониятдан унумли фойдаланмаяпмиз? Грантларни шу кутубхонага йўналтириб, маҳаллий олимларимизнинг миллий рейтинг тизимини яратиш фурсати етмадими? Тўғри, хорижнинг технологиясини ўзлаштириш керак, аммо ёндашувни ўзимиз ташкил этсак бўлади-ку!

Илмий ишлар сифати масаласи ҳам долзарб. Кўп диссертациялар формал ҳимоя қилинмоқда, уларнинг амалий аҳамияти ва жорий этилиш даражаси деярли сўралмайди. Чет элда илмий ишнинг натижаси реал ҳаётга татбиқ этилса, давлат ёки хусусий сектор томонидан қўлланади. Бизда эса олим кўп ҳолларда нафақат ўз муаммоси, балки ютуқлари билан ҳам ёлғиз қолади. Диссертация ёзибсан, илмий ишингни ёқлабсан, натижаси қани деб сўровчи йўқ. Чунки илмий натижага қизиқадиган муҳит, тизим йўқ. Илмий ютуқларни ҳаётга жорий қилишнинг механизми ишламайди.

“

Чет элда илмий ишнинг натижаси реал ҳаётга татбиқ этилса, давлат ёки хусусий сектор томонидан қўлланади. Бизда эса олим кўп ҳолларда нафақат ўз муаммоси, балки ютуқлари билан ҳам ёлғиз қолади.

Диссертациялар савияси пастлиги масаласига қайтсак. Ривожланган давлатларда педагогикада STEM (фан, технология, инженерия ва математика) йўналиши бўйича қатъий талаблар бор. Ишончим комилки, педагогика соҳасидаги сохта олимларимизнинг бирортаси STEM талабларига жавоб бермайди. Ишларнинг сони кўп, аммо сифати паст. Педагогика йўналишида қатор диссертациялар ёқланаяпти, бироқ уларнинг аксарияти ўта паст савияда. Бунинг иккита асосий сабаби бор: биринчиси – ўша илмий ишларнинг ҳақиқий қийматини холис баҳолайдиган мукамал тизим йўқлиги. Иккинчиси – фундаментал ва амалий натижаларнинг назорат қилинмаслиги. Ҳеч ким тадқиқотчидан «Мана, диссертация ёзибсан, қандай натижа олдинг? Уни қаерда қўлладинг?» деб сўрамайди. Вазиятни яхшилаш учун миллий илмий рейтинг тизимини яратиш ва илмий ишларнинг фундаментал ва амалий самарасини баҳолаш механизмларини жорий этиш шарт.

Таълим занжиридаги яна бир оғриқли нуқта – мактаблардаги аҳвол. Кўпинча «нега юртимиздан яхши олимлар, муҳандислар етишиб чиқмаяпти?» деб бонг урамиз. Сабаби оддий: замин бўш. Мактабларда айниқса физика ўқитувчилари етишмайди, ваҳоланки, аниқ фанларнинг асосини физика ташкил этади.

Ўқитувчи обрўси пасайгани, ота-оналар билан муносабатнинг ўзгариши ҳам таълим сифатига салбий таъсир кўрсатмоқда. Хорижда вазият бутунлай бошқача. Бир мисол: Германияда бошқа соҳа вакиллари ўқитувчилар билан тенг маош ва имтиёзлар талаб қилганида ўша пайтдаги канцлер Ангела Меркел ОАВ орқали кескин жавоб берган эди: «Уялмайсизларми? Сизлар қўлларингиздаги оддий ручкани тутишни ўрганиб, шу даражага етгунингизча мана шу ўқитувчиларнинг қўлида тарбия топганизиз-ку!». Мана шу биргина жумла билан ўқитувчиларнинг мақоми ва маоши атрофидаги баҳсларга чек қўйилган.

Бизда эса муаллимларнинг қадри тушиб кетган. Кўча-кўйда «ўқитувчи бўлиб барака топармидинг?» деган совуқ гаплар ҳали ҳам қулоққа чалинади. Тўғри, озми-кўпми ўзгаришлар бўлаяпти, лекин ҳали тизим тубдан соғломлашгани йўқ. Ваҳоланки, тез орада ўқитувчининг қадри олтинга тенг бўлади. Чунки замонавий технологиялар кириб келгани сайин барибир ҳақиқий билимдон, фидойи устозларга эҳтиёж ортиб бораверади. Муаллимни ҳурмат қилмасак, жамиятда билим даражаси пасайиб кетиши муқаррар.

Яхши ўқитувчи тайёрлаш билан иш битмайди, унга етарли шароит яратиш ва уни ҳуқуқий жиҳатдан ҳимоя қилиш шарт. Бугун мактабларда ўқитувчиларни ҳақорат қилиш, ҳатто уларга қўл кўтариш ҳолатлари ҳақида тез-тез эшитаяпмиз. Яқинларим, қариндошларим орасида ҳам педагоглар бор. Яқинда улардан бири мактабдан кетиб қолибди. Сабабини сўрасам, «Тарбиясиз бир ўқувчига қаттиқроқ гапирган эдим, устимдан шикоят қилишибди. Ойлигимдан ўн фоиз жарима тўладим. Бунақа шароитда қандай ишлайман?» дейди.

Энг катта хато – ҳали соҳада кадрлар миқдорини таъминламай туриб, улардан юқори сифат талаб қилаётганимиз. Масалан, мактабларда оддий физика ёки бошқа аниқ фан ўқитувчилари етишмайди. Бори ҳам зўрға дарс ўтаяпти. Биз эса ўша ўқитувчига «Миллий сертификат олиб кел, мақола чиқар, у қил, бу қил» деб шарт қўямиз. Аввал соҳани тирик кадрлар билан тўлдириб олайлик. Ишлаётган қатламдан ташқари, камида ўн фоиз захира кадрлар шакллансин. Шундан кейингина талабни босқичма-босқич кучайтириш мақсадга мувофиқ бўлади.

Бу муаммоларни нега ижтимоий тармоқларга олиб чиқиб, бонг урилмайди деган савол туғилиши табиий. Бироқ «Айтилмаган жойга борма, айтилган жойдан қолма» деган нақл бор.

Таълим менежменти бўйича катта лойиҳа ва таклифлар бор, аммо вақтни фақат виртуал дунёдаги баҳсларга сарфласак, асл илмий фаолиятдан, мукофот ва натижалардан маҳрум бўламиз. Олим одам вақтини ё унга, ё бунга ажратиши керак.

Камолиддин Эргашев:

– Менингча, энг катта тўсиқлардан бири – соҳада аниқ давлат буюртмаси ва стратегик йўналишнинг етишмаслиги. Масалан, биз телескопларни модернизация қилиш бўйича лойиҳа тақдим этганмиз. Янги, қиммат телескоп сўрамадик. Борининг самарадорлигини ошириш, замонавий сенсорлар ва бошқарув тизимлари билан жиҳозлашни таклиф қилдик. Бу орқали кузатувлар сифатини анча яхшилаш мумкин эди. Аммо... Кенга лойиҳамизни рад этди.

Яхши ўқитувчи тайёрлаш билан иш битмайди, унга етарли шароит яратиш ва уни ҳуқуқий жиҳатдан ҳимоя қилиш шарт.

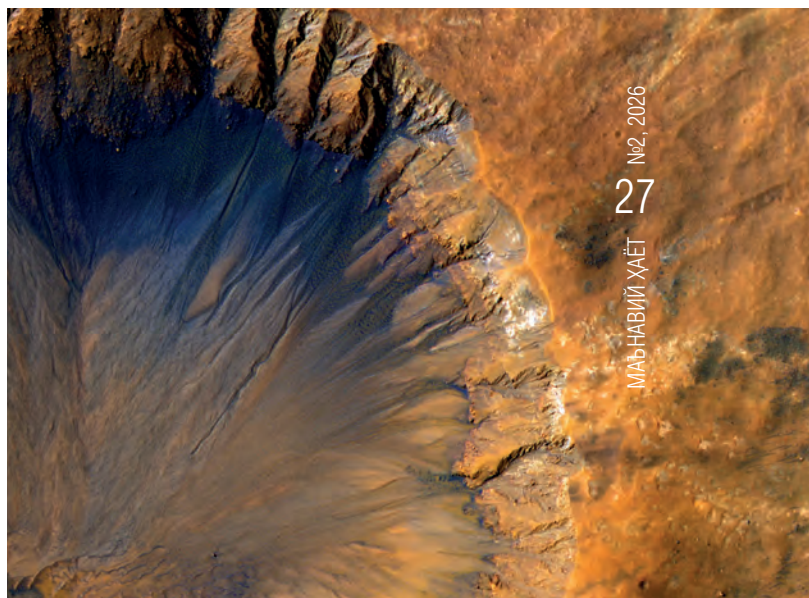
Муаммо нимада? Муаммо – илмий-техник кенгашларда соҳани чуқур тушундиган мутахассислар камлиги. Давлатдан тахминан бир-икки млрд сўмча маблағ сўрагандик. Мақсадимиз – шу маблағ эвазига учта йирик телескопни модернизация қилиш эди. Аслида биз сўраган пулга битта ҳам янги телескоп сотиб олиб бўлмайди, лекин бор ускуналарни янгилаб, фан хизматига шайласа бўларди.

Энг қизиги, Илмий-техник кенгаш таркибида хорижда — замонавий расадхоналарда ишлайдиган асли ўзбекистонлик бир олим бор экан. У соф назариётчи. Кенгашда туриб “Бу лойиҳа ҳозирги фанга керак эмас. Мана, Гавайидаги ҳамма телескоплар автоматлаштирилган, у ерга бориб ўтиришнинг ҳам ҳожати йўқ” деб даъво қилди. Тушунмайдики, у айтаётган замонавий расадхоналардаги айрим телескопнинг биттасига 10 миллиард долларлаб маблағ сарфланган.

Биз эса шўро давридан қолган учта эски телескопни асраб қолиш ва модернизация қилиш учун бор-йўғи бир млрд сўм сўраяпмиз! Хорижда тайёр шароитда, катта маош билан маза қилиб ўтирган ўша олимга бизнинг муаммолар бегона. Бу худди Мария-Антуанетта «Халқ нон сўраяпти» деган гапга жавобан «Нон бўлмаса, торт ея қолишсин» деган машхур латифага ўхшайди. Яна бири чиқиб «Бунақа нарсаларга Инновация вазирлигидан пул сўраманглар» дейди. Инновация пул бермаса, илмий ускунани янгилашга ким пул беради?

Энг катта фожиамиз – Илмий-техник кенгашларда айнан шу соҳанинг иссиқ-совуғини кўрган, кузатув ва тажриба қилган ҳақиқий амалиётчи мутахассисларнинг йўқлигида! Кенгашда ўтирганларнинг аксарияти математик, механик ёки соф назариётчи. Улар умрида бирор марта расадхонада тунаб, кузатмаган, эксперимент нималигини билмайди. Эксперимент қуроли, ускунаси қандай ишлаши ҳақида тасаввурга ҳам эга эмас. Биз «ёшларни чет элга юбориб ўқитиб келамиз» деймиз, лекин у ерга борганлар ҳам фақат назария билан шуғулланиб, кузатув машаққатини кўрмай, пул топиш илинжида ўша ёқларда қолиб кетаяпти.

Биздан эса доим «жаҳон даражасидаги илм» талаб қилишади. Майли, сўрашсин, лекин аввал ўша даражадаги шароит ва маблағни бериб қўйишсин!

Бугун фанни ривожлантирмоқчи бўл-сак, биринчи навбатда тадқиқот ин-ститутларида техник-муҳандис (инженер) лавозимини жорий этишимиз шарт. Чун-ки ёшларни учинчи-тўртинчи курсда ўқи-ётгандаёқ шу лавозимга ишга олиб, тар-биялаш керак. Ҳозир грантлар ҳисобидан зўрға жон сақлаб турибмиз. Амалдаги қонунчиликка кўра, талабани кичик ил-мий ходим қилиб ишга ололмаймиз – бу-нинг учун камида магистрлик дипломи керак. Улар бакалавр даражаси билан бир йил олдимизда боши қотиб, сарсон бўлиб юришади.

Қолаверса, бакалавр босқичини би-тирган ёшларнинг деярли ҳаммаси оила қурган бўлади. Айниқса, илм йўлидан кетишни танлагани. Чунки илм руҳий со-кинликни ҳам талаб қилади. Энди улар оила боқиши керак. «Кичик илмий хо-дим бўлолмаса, лаборант қилиб ишга ол» дейишингиз мумкин. Лекин институтда бор-йўғи беш-олтита лаборант штати бор, унинг ойлиги эса атиги бир милли-он икки юз минг сўм атрофида! Бу пулга оила боқиб бўладими? Бу маошга фақат уйда ўтириб зериккан, рўзғор ташвиши бўлмаган ёки ёши катта инсонлар кели-ши мумкин, холос.

Ҳолбуки, ҳозирги техника замонида бизга янги технологияларни сувдек ичиб юборган ёшлар керак. Ёши катта ходим-лар тажрибали бўлиши мумкин, лекин уларга «Компютерда мана бу матнни те-риб беринг» ёки «"Word" дастурида тез-гина ҳужжат тайёрлаб беринг» десангиз, клавиатурадан ҳарф қидириб соатлаб ўтиришади. Фанга замонавий фикрлай-диган, ускуна тилини тушунадиган ёш кучлар ва уларни ушлаб туриш учун му-носиб шароит керак.

– Илмга қадам қўйишингиз тақдир тақозосими ёки қатъий танлов? Айнан сирли астрономия соҳасини танлашингиз замирида ёшлик романтикаси ётадими ёки аниқ мақсад?

Отабек Бурҳонов:

– Болаликдаги орзуларим мени кўк-ка – учувчиликка етакларди. Учувчилар-га ҳавас қилиб улғайдим. Ҳатто самовий парвозлар учун махсус жисмоний тайёр-гарликдан ҳам ўтдим. Бироқ тақдир экан, тиббий кўрсаткичларим тўғри келмагач, оила катталари «Майли, ҳозирча матема-тика соҳасида ўқиб тур-чи» дея маслаҳат беришди. Шу тариқа Андижон давлат университетининг математика факулте-тига йўл олдим.

Астрономияга боғланиб қолишим – болаликдан самога интилишим ва ҳаётимда учраган буюк устозларнинг тухфаси деб ўйлайман. Замон алғов-далғов бўлиб кетди, аммо илмга содиқлик кетмади. Иқтидорларни таний оладиган ноёб қалб эгаси – устозим Муйдин Мўминов ҳаётим чароғбони бўлди. У киши мени компьютер технологиялари оламига олиб кирди, сўнг Ўзбекистон миллий университетига йўналтирди. У ерда эса яна бир устозим Салоҳиддин Нуриддинов мени илмнинг чинакам заҳматли ва шарафли йўлига бошлаб кетди. Ҳозир устозларим ҳамда академик Шухрат Эгамбердиев қўлида тадқиқотлар олиб бормоқдаман.

Камолиддин Эргашев:

– Менинг болаликдаги орзуларим эса бутунлай бошқача эди – журналист бўлмоқчи эдим. Гапга чечанлигимдан буни сезиш қийин эмас (кулади). Қишлоқда ўсган оддий бир бола сифатида қизиқишларимнинг чеки йўқ эди. Бир парча тахтага мих қоқиб, ўзимча қуёш соати ясаганим ҳалигача ёдимда. Радиотехникага иштиёқим баланд эди, тинимсиз нималарнидир кашф қилишга уринардим. У даврларда ҳозиргидек шароит, робототехника ёки дастурлаш тўғараклари қайда дейсиз?! Бор-йўғи ички бир интилиш бор эди, холос.

Қишлоқ кутубхонасидан «Ёш радиотехник» китобларини топиб ўқирдим. Рус тилини мукаммал билмасам-да, ундаги мураккаб схемаларни бир кўришдаёқ англардим. Эҳтимол, худо берган иқтидор шудир. Ўзимча митти радиоузаткичлар ясардим. Мана шу болалик оташи мени Ўзбекистон миллий университетининг физика факултетига етаклаб келди. Кейинчалик тақдирим астрономия билан туташди. Бугун ҳам қалбимдаги икки ишқни айро қилганим йўқ: электроника ва астрономияни бирдек олиб бораяпман.

– Илм йўлининг энг машаққатли, энг оғир нуқтаси нимада деб ўйлайсиз?

Камолиддин Эргашев:

– Биласизми, илмнинг ўзи мураккаб эмас. Энг қийини – унинг атрофидаги ижтимоий ва маиший муаммолар. Бугунги кунда асл мутахассисларни, ёш истеъдодларни соҳада ушлаб қолиш энг оғриқли нуқтамизга айланди. Ёш олимлар тирикчилик важдан ёки каттароқ имконият излаб чет элга кетмоқда. Баъзилари эса илмдан бутунлай совиб, соҳани ташлаб кетаяпти. Инкор этиб бўлмайди: олимга фақатгина парвоз қилувчи юсак ғоялар эмас, балки ердаги оддий шароит ҳам керак. Шароит бўлмаган жойда энг истеъдодли одамни ҳам тутиб туrolмайсиз. Шу боис бизнинг бугунги бош мақсадимиз фақатгина мақола ёзиш эмас, балки ўзимиздан кейин ёшлар фахр билан ишлай оладиган мустаҳкам, соғлом бир тизим қолдиришдир.

– *Астрономияда сизнингча ҳали жавоби топилмаган энг катта савол нима?*

Отабек Бурҳонов:

– Ҳар бир соҳанинг ўзига яраша ечилмаган тугунлари, йиллар давомида жавоб изланаётган муаммолари бор. Агар барча жумбоқлар ечилиб бўлганда эди, фаннинг ривожини тўхтаб қолган бўларди. Бугунги кунда астрономия ва астрофизика соҳасида ҳам бизни ўйлантираётган энг катта масалалардан бири – масофани ўлчаш аниқлиги муаммоси.

Камолиддин Эргашев:

– Астрономия – ўзига хос мураккаб соҳа. Биз ўрганаётган объектларимизни ушлаб кўра олмаймиз, уларнинг ҳидини туйиш ёки бевосита лаборатория шароитида тажриба ўтказиш имкони йўқ. Биз фақат узоқдан кузатамиз ва математик моделлар тузамиз. Аммо энг қизиғи шундаки, кўп ҳолларда биз тузган моделлар реал кузатув натижаларига мос келмайди. Шундай пайтда олимлар тенгламани тўғрилаш учун унга бирон-бир «номаълум функция»ни қўшишга мажбур бўлишади. Масалан, галактикаларнинг ҳаракат тезлиги ва уларни ушлаб турувчи энергия ҳисоб-китоб қилинганда, кўзга кўринадиган материянинг кучи етишмаслиги аён бўлади. Математик жиҳатдан етишмаётган бу бўшлиқни тўлдириш учун фанга «қоронғи энергия» ва «қоронғи материя» тушунчалари олиб кирилди. Аслида «қоронғи» деб номланишининг боиси ҳам унинг нималигини билмаслигимизда. Бу инсоният ўзи тушунмаган, табиатини англаб етмаган нарсага берган шартли ном, холос. Тасаввур қилинг, биз коинот-

“

2029 йилда Ер сайёрасига жуда яқин масофадан ўтиб кетиши кутилаётган Апофис астероиди инсоният учун катта синов бўлади.

нинг бор-йўғи беш фоизини кўра оламиз, қолган 95 фоизи эса биз учун ҳали ҳам сирли ва қоронғилигича қолмоқда. Бу ҳали ҳеч ким ичига кириб кўрмаган, тажрибада тўлиқ исботланмаган катта бир муаммо.

– Яна ўн-йигирма йилдан кейин илм дунёсида қандай инқилобий ўзгаришлар бўлишини кутаяпсиз?

Камолиддин Эргашев:

– Бугунги кунда фан шиддат билан ривожланмоқда. Яқин ўн-йигирма йилликда астрономия ва космик тадқиқотлар соҳасида инқилобий ўзгаришлар юз бериши муқаррар. Хусусан, 2029 йилда Ер сайёрасига жуда яқин масофадан ўтиб кетиши кутилаётган Апофис астероиди инсоният учун катта синов бўлади. Диаметри 370 метрча бўлган бу улкан осмон жисмининг Ер билан тўқнашиш эҳтимоли олимларни жиддий ўйлантираяпти. Ҳисоб-китобларга кўра бу каби объектларнинг таъсири жуда улкан ҳудудларни яқсон қилиши мумкин. Шу нуқтаи назардан, яқин ўн йилликда инсониятнинг «Сайёравий мудофаа тизими» жиддий синовдан ўтади.

Отабек Бурҳонов:

– Келажакда тадқиқот услубларимиз ҳам тубдан ўзгаради: маълумотларни таҳлил қилишда сунъий онг асосий ўринга чиқади. Кузатувларимиз Ердан космосга, яъни атмосферадан ташқарига кўчади. Ҳозир режалаштирилаётган икки ва беш метрлик янги авлод телескоплари кoinот сирларини очишда янги уфқларни белгилаб беради. Эндиликда илмий натижаларни биргина муассаса ёки биргина олим қўлга киритиши қийинлашиб бормоқда. Фан энди глобал ҳамкорлик майдонига айланади. Бутун цивилизация, турли миллат ва давлатлар бирлашиб, кoinот сирларини биргаликда ўрганадиган давр келди.

Шаҳноза РОФИЕВА суҳбатлашди.

ҚАЛТИС САВОЛЛАРГА НОЗИК ЖАВОБЛАР

Саволларга
Ўзбекистон
мусулмонлари
идораси Фатво
маркази бош
мутахассиси
Ҳикматуллоҳ
ТОШТЕМИРОВ
жавоб берди.

1

– Хорижда ишлаб чиқариладиган соя соусларининг таркибига маълум миқдорда спирт қўшилади. Айрим ошпазларнинг айтишича, пишириш жараёнида бу спирт бугланиб, йўқолиб кетади. Шундай соусларни истеъмол қилиш жоизми?

– Бугунги кунда турли маҳсулотларда ишлатилаётган спиртларнинг аксари узум ё хурмодан эмас, дон-дун, пўстлоқ, нефть ва бошқа манбалардан олинган бўлиб, нажосат ҳисобланмайди. Шу боис у бадан ёки кийимга тегса, нажосат қилмайди. Аммо уни ҳузурланиш (маст бўлиш) мақсадида истеъмол қилиш қатъиян тақиқланади. Сояга қўшилган спирт сояни нажосат қилмайди. Уламо-лар бундай спирт нажосат қилмаслиги билан бирга яна бир шарт топилиши кераклигини таъкидлашган: қўшилган спирт истиҳола бўлиши, яъни моҳияти буткул ўзгариши лозим. Агар сояга қўшилган спирт ҳақиқатан бугланиб, таом таркибидан бутунлай йўқолиб кетса, бундай сояни истеъмол қилиш жоиз бўлади. Агар йўқолмасдан ўз ҳолича турса, истеъмоли жоиз эмас.

2

– «Дам солишингизнинг фойдаси йўқ, барибир кучингиз етмайди. Бўйнига олган домлалар дам солиши керак» деган гап тўғрими?

– Мусулмон одам ўзига ҳам, вояга етмаган фарзандларига ҳам дам солиб юриши зарур. Бунинг учун эрталаб ва кечқурун Оятул курсий, Ихлос, Фалақ ва Нос каби рукия учун ўқиладиган сура ва оятларни ва айрим дуоларни ўқиб қўйиши керак. Расулulloх соллаллоху алайҳи ва саллам ёш болаларга қуйидаги дуоларни ҳам ўқиган. Ибн Аббос розияллоху анхумодан ривоят қилинади: «Набий соллаллоху алайҳи ва саллам Ҳасан ва Ҳусайнга паноҳ тилаб, “Уъийзукумаа бикалимаатиллаҳит-тааммаҳ. Мин кулли шайтонин ва ҳааммаҳ. Ва мин кулли айнин лааммаҳ” дер ва сўнгра “Бобонгиз булар ила Исмоил ва Исҳоқ алайҳимуссаломга паноҳ тилар эди” дер эди».

Саволдаги гапга келсак, у мижозлари камайиб кетишидан қўрққан ва дам солишни ўзига касб қилиб олганларнинг даъвоси. Тўғри, айрим ҳолларда касаллик кучлироқ бўлганда, масалан, жин таъсир қилганда, сеҳр қилинганда ва шу каби ҳолатларда махсус малакали, илмли олимлар ўқийди. Чунки бу ишлар махсус тайёргарлик ва алоҳида илм талаб қилади. Лекин одатдаги ҳолатларда ҳар бир мўмин-мусулмон ўзига ва бошқаларга дам солиши дуруст.

3

– Бир танишим сартарошхона қурди. Ўзи ҳам сартарош. Қурган сартарошхонаси қирқ миллион сўмга тайёр бўлди. Кейин менга келиб, «Менга қирқ миллион сўм бер, мен ижарага ишлаб, сенга ижара ҳақи тўлайман» деди. Шундан олган фойдам ҳалол бўладими?

– Ушбу келишув шаръан ижара ҳисобланмайди. Бирор объектни ижарага беришингиз учун аввал у сизнинг мулкнингизга ўтиши керак бўлади. Мазкур ҳолатда эса сартарошхона танишингизники бўлиб қолмоқда. Аслида бу қирқ миллион сўм қарз бериб, унинг эвазига фойда олишдир ва бу шариатда тақиқланган суд-хўрликдир. Ҳадиси шарифларда фойда келтирадиган ҳар қандай қарз рибодир дейилган. Шунинг учун у сартарошхонасини сизга сотсин. Сизга ўтгач, уни ижарага берасиз ва олган пулингиз ҳалол бўлади.

“

**Одатдаги ҳолатларда
ҳар бир мўмин-
мусулмон ўзига ва
бошқаларга дам
солиши дуруст.**

4

– Россиядан Ўзбекистонга иловалар орқали пул юбораман. Иловалар юборган пулимдан маълум миқдорда воситачилик ҳақи ушлаб қолади. Шундай иловалардан фойдаланиш жоизми?

– Ҳа, фойдаланиш жоиз. Ушлаб қолинаётган миқдор қарз устига қўйилаётган фоиз эмас, балки пулни бир жойдан иккинчи жойга тез ва хавфсиз етказиб бериш, ҳужжатларни расмийлаштириш каби хизматлар учун олинаётган ҳақ ҳисобланади.

5

– Баъзилар «Мендан қўй сотиб олсангиз, ҳайит кунигача боқиб бераман» деб таклиф қилади. Ана шундай келишув мумкинми?

– Ундай келишув жоиз эмас. Чунки у келишувда (савдода) икки тарафдан бирининг (сиз айтганингиз ҳолатда сотувчининг) манфаати шарт қилинган. Савдода тарафлардан бирининг манфаатини шарт қилиш мумкин эмас. Савдо дуруст бўлиши учун аввал қўйни савдолашиб сотиб олиш, кейин қўйни олиб кетгунча муддатда маълум бир пулга ё текинга боқиб беришга келишиш керак.

6

– «Агар буюртма белгиланган муддатда етиб келмаса, етказиб бериш хизматида пул бермайман» деб шарт қўйиш мумкинми?

– Динимизда ҳақ эгаларига ҳақларини тўлиқ бериш талаб этилган. Жумладан, ёлланган ишчининг ҳақини ҳам. Чунки ишлаб ҳақ бермаслик – зулм. Етказиб берувчига ҳам буюртмани белгиланган муддатдан кечикиб олиб келгани учун ҳақ тўламаслик зулм ҳисобланади. Аммо хизмат ҳақининг бир қисмини камайтиришни шарт қилиш жоиз. Масалан, буюртмачи «Шунча вақтда олиб келсангиз, 50 минг, ундан узоқ вақтда олиб келсангиз, 30 минг сўм бераман» деса ва бунга етказувчи ҳам рози бўлса, бу келишув дуруст. Агар етказиб берувчи ҳақ олмасликни ўзи шарт қилса, яъни «Шунча вақтда етказиб бера олмасам, пул олмайман» деса, бу ҳам жоиз бўлади.

“

Мазкур мустаҳабга риоя қилинмаса ҳам зарари йўқ. Чунки мустаҳаб – қилса савоб, қилмаса гуноҳ бўлмайдиган амал.

7

– Жонлиқни қиблага юзлантириб сўйиш қандай амал?

– Ҳайвонни сўйишда бир қанча мустаҳаб амаллар бор. Шулардан бири қассоб қиблага юзланиб, жонлиқни ҳам қиблага юзлантириб сўйишидир. Мазкур мустаҳабга риоя қилинмаса ҳам зарари йўқ. Чунки мустаҳаб – қилса савоб, қилмаса гуноҳ бўлмайдиган амал.

8

– Мен ўнта қорамол сотиб олдим. Уларнинг ем-хашаги ва қарови шеригимдан. Тушган фойдани ўртада бўламиз. Шундай келишув тўғрими?

– Бундай келишув ножоиз. Чунки сизлар қилмоқчи бўлган иш шариатда мушорака, яъни шериклик дейилади. Пул тикиб қилинадиган шериклик ишида икки томон ҳам пул қўшиши керак. Бунинг учун сиз олган қорамолингизнинг ярми ёки бир қисмини шеригингизга сотинг (насиёга бўлса ҳам, пулини имкониятига қараб бериб бораверади). Шунда қорамоллар ҳар иккингизнинг мулкингизга айланади ва шериклик ишни давом эттираверасизлар. Бунда фойда келишилган нисбатда, зарар эса ҳар кимнинг қўшган пули нисбатида бўлади.

Ёки сиз ўнта қорамолнинг ем-хашагини ҳам олиб берасиз, шеригингиз эса уларни боқади. Яъни сармоя сиздан, меҳнати шеригингиздан. Фойда нисбатини келишиб оласизлар. Зарар бўлса пул эгаси пулга, ишчи меҳнатига куяди. Бу музораба битими бўлиб, бу шаклда ҳам ишлаш жоиз. Аммо сиз айтган ҳолатда шеригингиз ҳайвонларни боққани учун хизмат ҳақи ва сарф қилган ем-хашагининг пулини олади, холос.

Хизмат ҳақи бошқа шу каби ҳайвон боқувчиларнинг хизмат ҳақиға қараб белгиланади.

9

– Қушларни бир-бирига чатиштириб, қушнинг янги турини кашф қилиш жоизми?

– Аллоҳ таоло Жосия сурасининг 13-оятида бундай марҳамат қилади: «Ва сизга осмонлардаги нарсаларни ва ердаги нарсаларни – ҳаммасини Ўз томонидан беминнат хизматкор қилиб қўйди». Паррандаларни чатиштиришда шаръан монелик йўқ. Ҳатто бундан бепушт парранда ҳосил бўлса ҳам. Бу худди эшакни отга чатиштириб бепушт ҳайвон бўлган хачир пайдо қилишга ўхшайди. Аммо бу иш орқали қушга зарар ва зулм қилиш ёхуд ўша қуш табиат учун зарур бўлиб, унинг тури йўқолиб кетишига олиб келса, жоиз эмас.

10

– Таркибида спирт бўлган тиш пастасидан фойдаланиш мумкинми?

– Замонамиз уламолари тиш пастаси таркибидаги спирт маст қилиш хусусиятини йўқотган бўлса, ундан фойдаланишни жоиз деганлар. Агар маст қилиш хусусиятини йўқотмаган бўлса, уни ишлатиш жоиз бўлмайди.

11

– Мен ишлаб чиқариш соҳасида ишлайман. Ишхонамизда бериладиган тушликдан қолган нонларни дугонам уйига олиб кетади. Унинг шу иши тўғрими?

– Агар дугонангиз тушликдан қолган нонларни ишхона эгасининг рухсати билан олиб кетаётган бўлса, иши шаръан жоиз. Акс ҳолда ўзганинг мулкини рухсатсиз олгани учун гуноҳкор бўлади. Чунки у нонлар ўша ерда ейиш учун, уйга олиб кетиш учун эмас. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам «Мусулмон кишининг моли ўзгага ҳалол эмас, фақат унинг ўзи рози бўлиб берса (ҳалол бўлади)» деган (Имом Аҳмад ривояти).

“

Мусулмон кишининг моли ўзгага ҳалол эмас, фақат унинг ўзи рози бўлиб берса (ҳалол бўлади).

12

– Ҳозир маҳаллаларга аёлларга сочларини турли уй анжомларига алмаштиришни (сотишни) таклиф қилиб юрувчилар келиб туради. Сочни сотса бўладими?

– Инсоннинг ҳар бир аъзоси ўзи каби муқаррамдир. Инсон аъзоларини, жумладан, сочини сотиш жоиз эмас. Соч сотиб, ўрнига олинган нарсадан фойдаланиш мумкин эмас. Динимиз тўкилган сочни, тукни, олинган тирноқни, тушган тишни кўмишга буюрган.

13

– Ўлган кишининг йили ўтмагунча ўша хонадонда тўй қилинмаслиги динимизда борми?

– Бундай қарашлар мутлақо асоссиз ва Ислом таълимотларига тамоман зид. Чунки уч кундан ортиқ аза тутиш йўқ. Фақат аёл киши ўлган эри учун тўрт ойу ўн кун аза тутати. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва

саллам «Аллоҳга ва охират кунига иймон келтирган аёл бирор маййит учун уч кундан ортиқ аза тутиши ҳалол эмас. Фақат эрига тўрт ойу ўн кун аза тутати» деган (Имом Бухорий ривояти). Демак, маййитга уч кун аза тутилади. Шу муддатдан кейин одатий ҳаётга қайтиш, тўй қилиш, никоҳ

ўқитиш ва бошқа хайрли ишларни амалга ошириш мумкин. Бу маййитга ҳурматсизлик ҳисобланмайди. Албатта, агар тўйга бир-икки кун қолганида ўлим юз берса, тўйни қисқа муддатга кечиктириш жоиз, лекин бир йил кутиш шарт эмас. Динда бундай талаб йўқ. Агар шу вақт ичида яна кимдир ўлса, унда ёшлар яна қанча кутади?! Бундай бузуқ ва нотўғри тушунчалар инсонлар учун кўплаб муаммо ва қийинчиликларни пайдо қилади. Шунинг учун мўмин киши шарият кўрсатмасига амал қилиши, хурофот ва асоссиз гап-сўзларга эргашмаслиги керак.

14

– «Сафар ойида аёл ҳомиладор бўлса, у туғадиган бола яшамайди» ёки «Сафар ойида тўй қилмаслик керак» деган гапларни эшитганмиз... Бу гап тўғрими?

– Тўғри эмас. Шу ойни хосиятсиз деб билиб, у ойда ҳомиладор бўлишдан сақланган аёл гуноҳкор бўлади. Жоҳилият даври одамлари сафар ойидан шумланишган. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам сафар ойидан шумланишдан қайтарган. Кейинчалик мусулмонлар сафар ойини хислатли санаб, «Сафарул-музаффар» (Зафарли сафар ойи) деб номлаганлар. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай деган: «Касаллик юқиши йўқ, бойқушдан шумланиш йўқ, руҳларнинг қушга айланиб юриши йўқ, сафар ойидан шумланиш йўқ» (Имом Аҳмад ва Имом Ибн Можа ривояти).

15

– Ой-куни тўлмай тушиб қолган болага жаноза намози ўқиладими?

– Агар бола тирик туғилса ёки унга далолат қилувчи (қимирлаш, йиғлаш каби) аломат бўлса, унга исм қўйилади, ювилиб кафанланади ва жаноза ўқиб қўмилади. Аммо ўлик туғилса, унга исм қўйилмайди, жаноза ҳам ўқилмайди. Фақат ювилади ва матога ўраб дафн қилинади («Баҳрур-роиқ»).

16

– Болани икки йил эмизмай сутдан чиқариб юборса, ҳақи тўлиқ адо қилинмаган бўладими?

– Шариатимизда она боласини икки йил тўлиқ эмизиши талаб эмас, тавсиядир. Агар сутдан чиқариш болага зарар қилмаса, икки йил тўлмай туриб ҳам чиқариш жоиз. Икки йилга етмасдан чиқарса, боланинг ҳақи ота-онада қолиб кетди дейилмайди. Аллоҳ таоло Бақара сурасида бундай марҳамат қилади: «Ким эмизишни батамом қилишни ирода қилса, оналар фарзандларни тўлиқ икки йил эмизедилар...» (233-оят). Мазкур ояти карима тафсирида муфассир уламолар «Эмизиш муддатининг икки йил деб белгиланиши вожиб маъносида эмас. Бунга “Ким ... ирода қилса” жумласи далолат қилади. Аллоҳ таоло эмизиш муддатини охирига етказишни банданинг хоҳишига боғлаб қўйганидан муддатни охирига етказиш вожиб эмаслиги англашилади» дейишган. Қолаверса, мазкур оятнинг давомида «Агар ўзаро рози бўлиб, сутдан ажратишни ирода қилсалар, икковларига гуноҳ бўлмайди» дейилган. Яъни икки йилдан олдин эр ва хотин келишган ҳолда, боланинг ҳолатидан келиб чиқиб сутдан чиқаришлари жоиз.

Абу Мансур Мотуридий раҳимахуллоҳ «Болани икки йилдан аввал сутдан чиқаришда эр-хотиннинг, икки йилдан кейин эса эр ёки хотиндан бирининг розилиги лозим» деган. Аммо болага эмиш зарур бўлатуриб сутдан чиқариб юбориш мумкин эмас. Чунки бу унга очиқ-ойдин зарар бериш бўлади.

Дамин ЖУМАҚУЛ тайёрлади.

ҲАР БИР ХАЛҚНИНГ Ў ОВОЗИ БЎЛСИН

Абдухолик ТАШАНОВ,
фалсафа фанлари доктори,
Ижтимоий-маънавий тадқиқотлар
институтининг ходими

Келажак, айниқса болаларнинг келажаги ҳақида қай-
гуриш бугун ҳар қачонгидан долзарброқ бўлиб қолди.
Болаларимиз биз кўрмаган янги дунёда улғаймоқда. Замон
шиддатига боқиб, шунингдек, фарзандларимизнинг раъйи-
га қараб, уларга мобил телефон ва ноутбук олиб бераяп-
миз. Чунки уларда китоб ўқиш, мусиқа тинглаш, кино ёки
мулфилм кўриш оддий ҳол, ҳатто тортинмасдан табиий ҳам
деймиз. Ёшлар бу ҳаёт тарзига аллақачон кўникди. Нафақат
бизда, балки дунёнинг исталган давлатида XXI аср болалари
ҳаётини замонавий технологиялардан айро тасаввур этол-
майди. Бунинг ёмон томони йўқдай. Фақат...

Ахборот асрида ёшларда миллий руҳни сақлаб қолиш, улар-
ни миллий урф-одатлар ва қадриятлар доирасида камолга етказиш ўта муҳим вазифага айланиб қолди. Ер юзидаги барча элату
миллатлар мазкур масалада жиддий бош қотирмоқда. Кўпгина
халқлар мазкур муаммога ечим сифатида миллий контентлар
яратаётганини илгари сурмоқда.

Миллий КОНТЕНТ нима?

Миллий контент ёшларнинг маждодлари тарихи ва қадриятларини чуқурроқ англаши, миллий ифтихор туйғусини ўзига сингдириши, анъаналарга ҳурмат руҳида тарбия топишидир. У янги ғоялар ва ижодий ёндашувларнинг миллий ўзанда кечишини таъминловчи асос бўлиб хизмат қилади. Энг муҳими, ахборот ҳужумларига қарши маънавий иммунитетни шакллантиради. Шу боис унга давлат сиёсатининг муҳим йўналиши сифатида қаралади. Усиз ижтимоий барқарорлик ва маданий тараққиётга эришиб бўлмайди.

Глобал маконда ахборот оқимининг тезлашуви турли маданиятларнинг аралашиб кетиш хавфини юзага келтираяпти. Миллий контент эса ўзликни сақлашга ёрдам бериш билан бирга ҳар бир миллатнинг ўзига хос фикрлаш тарзини намоён этади. Ватанида бундай имкониятга эга бўлмаган ёки борида қониқмаган ёшлар хориж маданияти таъсирига тушиб қолиши эҳтимоли юқори. Бу миллий қадриятларнинг секин-аста йўқолишига, пировардида миллатнинг таназзулига олиб келади.

Масалан, бугун маҳалладаги ҳар тўрт кучукнинг учтаси Симба. Бу «Қирол шер» мультфилми режиссёри ва Америка давлатининг кучи. Карис кино ижодкорларининг «Жумонг» номли тарихий сериали телеканалларимизда намоиш этилганда одамлар боласига Жумонг деб исм қўя бошлади, Норгул

момо неварасига Эсмералда деб от қўйди, турк сериалидан кейин Ниҳон исмли қизлар кўпайди...

Мана, нима учун бугун миллий контентни яратиш ва тарқатиш долзарб? Таассуфки, жадал ахборотлашув, юксак технологиялар ривожини бу жараёни тезлаштирмакда. Тўғри, тараққиётнинг бундай ютуқларига фақат бирёқлама қараш адолатсизлик бўларди. Бу омиллар, айниқса интернет миллий контентни, унинг қанотида миллий қадриятларимизни глобал аудиторияга етказишга зўр имконият. Тобора виртуаллашиб бораётган дунёда миллий контентлар глобал рақобатда иштирок эта бошласа, ҳар бир миллат ўз овозига эга бўлади.

Миллий контент таълим-тарбиянинг энг самарали воситаси ҳисобланади. Ёш авлод учун мўлжалланган дарсликлар, мультфилмлар, китоблар ва онлайн платформалар миллий руҳда яратилса таъсири ортади. Бу болаларда миллий ғурур ва ватанпарварлик туйғуларини шакллантириши билан бирга глобал дунёда ўз ўрнини топишга тайёрлайди. Моҳиятан миллий контент инсонни ўз илдизларига боғлайди ва шахс сифатида шакллантиради.

Бугунги кунда рақамли платформалар миллий контентни тарқатишда асосий воситага айланган. Ижтимоий тармоқлар, видеохостинглар ва блоглар орқали контент жуда тез оммалашаётир. У қалам аҳли, ўқитувчилар учун ҳам катта имко-

“
ЁШ АВЛОД
УЧУН

МЎЛЖАЛЛАН-
ГАН ДАРС-
ЛИКЛАР, МУЛТ-
ФИЛМЛАР,
КИТОБЛАР ВА
ОНЛАЙН ПЛАТ-
ФОРМАЛАР
МИЛЛИЙ РУҲДА
ЯРАТИЛСА ТАЪ-
СИРИ ОРТАДИ.

Ўзбек миллий контентда нима гаплар?

ният. Улар ижодини нафақат маҳаллий, балки халқаро аудиторияга ҳам тақдим этишига шароит яратади. Агар миллий контентнинг сифати юқори бўлмаса, глобал майдондаги рақобатда миллат ўз ўрнини йўқотиб қўйиши мумкин. Сифат ва мазмун уйғунлиги, технологик имкониятлардан унумли фойдаланиш миллий контентни жозибатор қилиб тақдим этиш йўлидир.

Унутмаслик керакки, кино, musiқа, дизайн ва ўйинлар индустрияси мил-

СИФАТ ВА
МАЗМУН
УЙЎУНЛИГИ,
ТЕХНОЛОГИК
ИМКОНИ-
ЯТЛАРДАН
УНУМЛИ
ФОЙДАЛАНИШ
МИЛЛИЙ КОН-
ТЕНТНИ ЖОЗИ-
БАДОР ҚИЛИБ
ТАҚДИМ ЭТИШ
ЙЎЛИДИР.

лий контент асосида ривожланади. Биз се- виб томоша қиладиган «Аватар», «Титаник» филмлари, «Қирол шер» каби анимацион филмларнинг ҳар би- ри умумий ҳисобда миллиардлаб доллар ёки бизнинг йиллик пахта экспортимиздан бир неча баробар кўп фойда келтирган. Бу соҳалар янги иш ўрин- ларини яратади ва иқтисодиётга катта да- ромад келтиради. Миллий брендлар- ни шакллантиришга ёрдам беради. Хорижий сайёҳларни жалб этади.

Глобал маконда миллий контент маданий дипломатия воситаси десак янглишмаймиз. У орқали миллат ўз ма- даниятини дунёга танитади ва мамла- кат имижини шакллантиради. Масалан, филмлар, musiқа ва адабиётда миллат- нинг руҳи намоён ва бубошқа халқларда ҳам қизиқиш уйғотади. Миллий кон- тент кучли бўлса, маданий алоқалар мустаҳкамланиб, халқаро ҳамкорликка ижобий таъсир кўрсатади. Яъни, у таш- қи сиёсатда ҳам муҳим аҳамият касб этади. Тинчлик ва ҳамжиҳатликни мус- таҳкамлашга хизмат қилади.

Ўзбек миллий контентни кун сайин ранг-баранг китоблар, кинолар, musiқа, телекўрсатувлар, интернет саҳифалари ва ижтимоий тармоқлардаги материаллар би- лан бойиб бормоқда. Бир пайтла- ри одамлар кўзи тўрт бўлиб кутиб ўтирадиган «Оталар сўзи» телено- велласининг ўнлаб аналоглари, камсонли телерадиоканалларнинг ўнлаб рақобатчилари пайдо бўлди, китобхонлик катта жараёнга айла- ниб кетди.

Сон оқибатида сифат деган гап бор. Тизимдаги рақобат сифатга олиб боради. Бизда миллий кон- тент ривожланиб бораётган бўлса ҳам у замон талабларидан бироз ортда қолаётганини таъкидлаш лозим. Масалан, молиявий ре- сурслар етишмаслиги, техник им- кониятлар чеклангани, баъзан юқори малакали мутахассислар танқислиги кузатилмоқда. Натижа- да ёшлар орасида ўзимизникидан кўра ўзгаларникига қизиқиш ор- тиб бораётир.

Ўзбек миллий контентининг асосий ютуқлари миллийликни сақлаган ҳолда замонавийлашиш, рақамли майдонга чиқиш ва мада- ний меросни тарғиб қилиш йўли- даги ҳаракатлардир. Ҳали халқаро даражада рақобатга кучимиз ет- маса ҳам, интилишлар, айниқса сифат ва маркетинг кучайтирилса, Жанубий Корея ёки Туркия каби маданий дипломатияда катта ўрин эгаллашимиз мумкин.

Ёшлар орасида миллий контентга қизиқишни ошириш ҳам долзарб масалалардан бири. Айнан ёшлар ахборотни энг кўп истеъмол қилувчи қатлам бўлиб, агар улар миллий контентга қизиқса, унинг табиий ривожини таъминланади ва келгуси авлодларга ҳам узатилади. Бунинг учун контент замонавий ва қизиқарли бўлиши, янгича формат ва инновацион ёндашувлар талаб қилинади. Масалан, қисқа видеолар, подкастлар ва интерактив лойиҳалар орқали ҳам ёшларни жалб қилиш мумкин. Миллий ғоялар замонавий услубда тақдим этилса самаралироқ қабул қилинади ва миллий маданиятнинг давомийлиги таъминланади.

Фарзандларимизни миллий ўзлгимиз мезонларига зид контентларнинг салбий таъсиридан ва саломатлигига зарар етказиши мумкин бўлган ахборотдан ҳимоя қилиш, шунингдек, уларни таълимга кенг жалб этиш, касбга йўналтириш ҳамда юксак ватанпарварлик руҳида тарбиялашга мўлжалланган миллий контентлар яратишни қўллаб-қувватлаш мақсадида 2025 йил 15 майда Ўзбекистон Президентининг «Болалар учун мўлжалланган миллий контентлар яратиш ва уларни оммалаштиришни қўллаб-қувватлаш чора-тадбирла-

ри тўғрисида»ги 183-қарори қабул қилинди. Бу қарор билан республикада болалар учун мўлжалланган миллий контентлар, жумладан, аудиовизуал ва санъат асарлари, ноширлик ва рақамли маҳсулотларни ишлаб чиқариш ҳамда оммалаштиришнинг устувор йўналишлари белгиланди.

Ахборот хавфсизлиги нуқтаи назаридан ҳам миллий контент катта аҳамиятга эга. Чунки ёшлар тарбиясида ташқи ахборотнинг таъсири катта. Айнан биз курашаётган хавфли ахборот ва мафкуравий таъсирларнинг катта улуши интернет орқали кириб келаяпти. Миллий контент эса бу таъсирга қарши туриш имконини беради. Миллий қадриятларга асосланган контент жамиятни бирлаштиради ва ҳамжиҳатликни кучайтиради. Глобаллашув шароитида миллий манфаатларни ҳимоя қилиш жуда муҳим вазифа бўлгани учун миллий контентни қўллаш стратегик аҳамиятга эга.

Болалар учун мўлжалланган тарбиявий, маърифий контентлар яратиш билан бир қаторда, хорижий контентларнинг болалар онги ва дунёқарашига салбий таъсири кам бўлган энг сара намуналарини ўзбекчага таржима қилиш ҳамда оммавий намойиш этиш ҳам ёрдам беради.

Юртимизда Болалар контентини ривожлантириш маркази ташкил этилган бўлиб, у фарзандларимизни миллий ўзлик мезонларига зид таъсирдан ҳимоя қилиш, таълимга кенг жалб этиш, касбга йўналтириш ҳамда юксак ватанпарварлик руҳида тарбиялашга йўналтирилган.

“
АХБОРОТ
ХАВФСИЗЛИГИ
НУҚТАИ
НАЗАРИДАН
ҲАМ МИЛЛИЙ
КОНТЕНТ КАТТА
АҲАМИЯТГА
ЭГА. ЧУНКИ
ЁШЛАР
ТАРБИЯСИДА
ТАШҚИ
АХБОРОТНИНГ
ТАЪСИРИ
КАТТА.

Хорижий тажриба қандай?

Кўп давлатларда бу масалага ўзига хос ёндашилганини кўрамиз. Уларда болалар контенти (анимация, қаҳрамонлар, ўйинлар) иқтисодиётнинг муҳим драйвери ва миллий маданиятни дунёга тарғиб қилувчи «юмшоқ куч»нинг асосий воситаси сифатида қаралади. Миллий контент нафақат ички бозорда, глобал бозорда ҳам сотилиши шарт.

Финландиядаги «Kulttuuripolku» (маданий йўл) дастури 3-18 ёшли болалар учун яратилган миллий контент соҳаси бўлиб, таълимни синфхонадан ташқарига олиб чиқишга мўлжалланган. Ушбу тизим болаларни илк ёшдан маданият, санъат ва миллий мерос билан таништиради. Ҳар бир ёш босқичига мос равишда музей, театр, кутубхона ва тарихий жойларга ташрифларни режалаштиради ва шу орқали болалар миллийлик талабларини ўрганади. Дастурнинг энг муҳим жиҳати – санъат, табиат ва тарихнинг интеграцияси. Масалан, ўқувчилар табиат қўйнида расм чизиши, тарихий обидаларни ўрганиши ва ижодий лойиҳаларга айлантириши мумкин. Бу ёндашув болаларда фақат билим эмас, эстетик дид, экологик онг ва маданий тушунчани ҳам шакллантиради.

«Kulttuuripolku» тизими мактаблар, музейлар, рассомлар ва бошқа ижодкорлар ҳамкорлигида болаларга реал ҳаётдаги ижодий муҳитни ҳис қилиш, турли касблар

билан танишиш ва ўз қобилиятини кашф этиш имконини беради. Бу каби дастурлар Финландияни миллий ифтихор ва маданий ўзликни шакллантириш бўйича Европада етакчи мамлакатга айлантирди.

Жанубий Кореядаги 4-15 ёшли болаларга мўлжалланган «Korean Identity Education» (Корея миллий ўзлик таълими) дастури ҳам миллий ўзликни барвақт шакллантиришга қаратилган. Бу тизим болаларга карис тили, анъаналари ва қадриятларини табиий ва қизиқарли усуллар орқали ўргатади. Дастурнинг асосий хусусияти – ўйин орқали тил ва маданиятни ўргатиш бўлиб, ўйинлар, қўшиқлар, миллий эртаклар ва саҳналаштирилган машғулотлар орқали болаларни тил муҳитига киритади ва уларнинг нутқ кўникмаларини мустаҳкамлайди. Жанубий Корея ушбу таълим модели орқали глобллашув шароитида ҳам ўз тили ва маданиятини самарали ҳимоя қилаётган мамлакат сифатида эътироф этилмоқда.

Эстониядаги «Eesti Keel ja Kultuur» (Эстон тили ва маданияти) дастури 5-17 ёшли ўқувчиларга мўлжалланган бўлиб, у ҳам миллий ўзликни мустаҳкамлашда тилни асосий восита сифатида тарғиб қилади. Ушбу ёндашувга кўра таълим тизимида эстон тили барча билим ва қадриятларни етказувчи марказий воситадир. Шу орқали ёш авлодда миллий онг ва маданий меросга ҳурмат шаклланади. Дастурнинг асосий ғояси – тил атрофида маданиятни шакллантириш бўлиб, ўқувчилар адабиёт, тарих, санъат ва ҳатто замонавий медиа орқали эстон тилини чуқур ўзлаштиради.

66
ЭСТОНИЯДАГИ
«EESTI KEEL JA
KULTUUR»
(ЭСТОН ТИЛИ ВА
МАДАНИЯТИ)
ДАСТУРИ 5-17
ЁШЛИ ЎҚУВЧИЛАРГА
МЎЛЖАЛЛАНГАН
БЎЛИБ, У ҲАМ
МИЛЛИЙ ЎЗЛИКНИ
МУСТАҲКАМЛАШДА
ТИЛНИ АСОСИЙ
ВОСИТА СИФАТИДА
ТАРҒИБ
ҚИЛАДИ.

Бу жараёнда миллий қаҳрамонлар, фолклор ва анъаналар муҳим ўрин тутди. Натижада тил ва маданият уйғун ҳолда ривожланади.

Япониядаги болаларга йўналтирилган «Dento Bunka» (анъанавий маданият) таълим йўналиши мактаб дастурининг муҳим қисми ҳисобланади. Болалар кичик ёшидан миллий анъаналар, урф-одатлар ва маданий мерос билан таърифланади. Дастурнинг ўзига хос жиҳати шуки, анъанавий маданият мажбурий фан сифатида ўқитилади, дарслар доирасида ўқувчилар чой маросими, гул тузиш санъати ва хаттотлик каби амалий машғулотларда иштирок этади.

АҚШда давлат контент ишлаб чиқаришга тўғридан-тўғри аралашмайди, бироқ у соғлом ривожланиши учун қатъий қоидалар ва шароит яратади. Бу тизимни Федерал алоқа комиссияси (FCC) тартибга солиб туради. «Болалар телевидениеси тўғрисида»ги қонун (Children's Television Act of 1990) барча телеканаллардан ҳафтасига камида уч соат таълим ва маърифий (educational and informational, E/I) болалар дастурларини намоиш этишни талаб қилади.

1996 йилдан бошлаб тўлиқ жорий қилинган қоидалар тижорат телеканалларини ҳам болаларнинг таълимий эҳтиёжини қондиришга ундайди ва уларга ижтимоий масъулият юклайди. Давлат болалар контентини ишлаб чиқарувчи нотижорат ташкилотларга жиддий солиқ имтиёзларини тақдим этади. Бу эса йирик хусусий фондлар ва корпорациялардан ҳомийлик маблағларини жалб қилишга имкон беради.

Франция маданий ўзига хосликни глобаллашув таъсиридан асрашни давлат сиёсатининг энг муҳим йўналиши деб билади. Бу давлатда болалар контенти ҳимоянинг биринчи қалқони сифатида кўрилади. «L'exception culturelle» (маданий истисно) Франция маданий сиёсатининг асосий тамойили бўлиб, у миллий маданиятни, хусусан, кино, телевидение ва мусиқани глобал таъсирдан ҳимоя қилишга қаратилган. Бу юрт одамларида миллий маданият ва тил бозор қонунларидан устун турувчи ҳазина деган қараш устувор бўлиб, агар давлат аралашмаса, Ҳолливуд маҳсулоти миллий контентни «ютиб юборишига» ишонадилар.

Француз телеканалларида эфир вақтининг маълум бир фоизини (масалан, 40 фоиз) француз ва Европа маҳсулотлари ташкил этиши шарт. Бу миллий ишлаб чиқарувчилар учун кафолатланган бозор. Европа иттифоқининг аудиовизуал хизматлар тўғрисидаги директивасига асосан телеканаллар ва стриминг платформалари учун эфир квоталари мавжуд. «France Télévisions» «France 3» ва «France 5» каналларида болалар учун махсус дастур блокларига эга (масалан, «Окоо») ва у миллий анимацион студиялар учун муҳим ҳамкор ва буюртмачи ҳисобланади.

“
ФРАНЦИЯ
МАДАНИЙ
ЎЗИГА
ХОСЛИКНИ
ГЛОБАЛЛАШУВ
ТАЪСИРИДАН
АСРАШНИ
ДАВЛАТ
СИЁСАТИНИНГ
ЭНГ МУҲИМ
ЙЎНАЛИШИ
ДЕБ БИЛАДИ.

Ижтимоий тармоқлар чекланиши керакми?

Сўнги йилларда рақамли гигант компаниялар ва жаҳондаги бир нечта давлатнинг ҳукуматлари ўртасидаги зиддиятлар кучайиб бораёпти. Бунга болаларнинг психологик, ҳатто жисмоний соғлиғига ижтимоий тармоқларнинг зарарли таъсири ортиб бораётгани сабаб бўлмоқда. Бу қарама-қаршилиқлар кўпинча болаларга ижтимоий тармоқлардан фойдаланишни тақиқлаш ва блоклашларга олиб келаяпти. Масаланинг муҳим жиҳати шундаки, бугунги миллий контентларнинг катта қисми ана шу ижтимоий тармоқлар орқали тарқатилади, виртуал аудиториянинг катта қисми ҳам шу тизимда, уни чеклаш қанчалик тўғри?

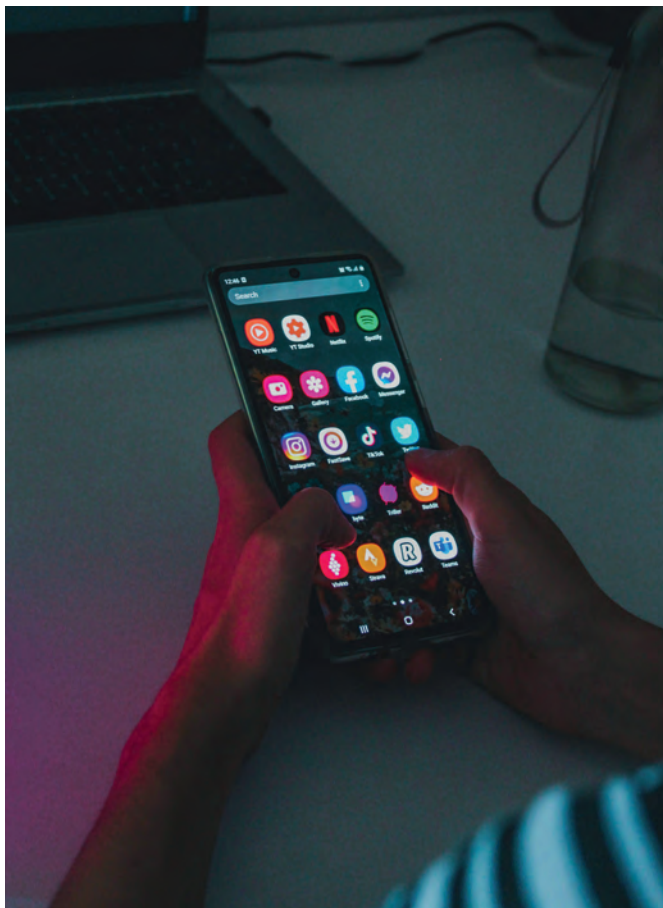
Туркия парламенти 15 ёшга тўлмаган болаларнинг ижтимоий тармоқлардан фойдаланишини чекловчи қонунни маъқуллади. У ижтимоий тармоқларга ёшни текшириш тизимларини жорий этиш, ота-оналар назорати воситаларини тақдим этиш мажбуриятини юклайди ҳамда компаниялардан зарарли контентга тезлик билан чора кўришни талаб қилади.

2026 йил январ ойи бошида Малайзия ва Индонезияда «Grok» чат-ботига кириш вақтинча блокланди ва америкалик тадбиркор Илон Маскнинг «X» платформаси «одамларнинг розилигисиз уятсиз, очиқдан-очиқ жинсий хусусиятга эга, одобсиз, ўта ҳақоратли ва

сохта тасвирларни яратиш»га имкон бергани ҳақида огоҳлантирилди.

Европа комиссияси ҳам Илон Маскнинг «xAI» компаниясига тегишли «Grok» чат-ботига нисбатан сунъий интеллект ёрдамида яланғоч аёллар ва болалар тасвирини яратиш билан боғлиқ текширув бошлади. «Европада бирон бир компания бизнинг асосий ҳуқуқларимизни бузиб пул ишламайди», – дейди Европа комиссияси вакили. Ўз навбатида, комиссия раиси Урсула фон дер Лайен ЕИ аёллар ва болаларни рақамли йўл билан ечинтириш каби ақл бовар қилмас ҳаракатларга тоқат қилмаслигини ва интернет-корпорацияларнинг бундан пул ишлашига йўл қўймаслигини таъкидлади.

2024 йилда Жанубий Кореяда дипфейк технологиялари ёрдамида яратилган порнографияни томоша қилиш ёки яратиш учун жиноий жавобгарлик жорий этилди. Буюк Британияда нафақат 16 ёшдан кичик шахсларга ижтимоий

тармоқлардан фойдаланишни тақиқлаш, балки «Grok» сунъий интеллект туфайли «X» платформасини блоклаш ҳам қизғин муҳокама қилинмоқда.

Франция Миллий ассамблеяси (парламентнинг қуйи палатаси) 15 ёшга тўлмаган ўсмирлар учун ижтимоий тармоқларга киришни тақиқлаш тўғрисидаги қонунни маъқуллади. Шундан сўнг президент Эммануэл Макрон ўзининг «X» ижтимоий тармоғидаги саҳифасида шундай деб ёзди: «...Фарзандларимизнинг онги сотилмайди. На Америка платформаларига, на Хитой тармоқларига. ...1 сентябрга қадар болаларимиз ва ўсмирларимиз ниҳоят ҳимояда бўлади. Бунимен таъминлайман».

Ҳозир ижтимоий тармоқларда ёш чеклови бор. Бу механизм оддий бўлиб, рўйхатдан ўтишда фойдаланувчи туғилган санасини кўрсатади. Шундан сўнг унга рўйхатдан ўтиш рад этилиши ёки фақат болалар контентига киришига рухсат берилиши мумкин. Масалан, «Google» ва унинг контенти ёшга қараб таснифлаш механизми, хусусан, «YouTube» шу принцип асосида ишлайди. Кўпгина йирик сервислар улардан 13 ёшгача фойдаланишни тақиқлайди. «Facebook»да ҳам бу ёшгача аккаунт яратиш мумкин эмас, «Instagram»да ҳам 13 ёшдан 17 ёшгача бўлган ўсмирлар учун махсус хавфсизлик соддамалари ва ота-она назорати мавжуд. «TikTok»дан 13 ёшдан бошлаб фойдаланиш мумкин, аммо 13 ёшдан кичик болалар учун махсус болалар режими бор, 13-17 ёшли фойдаланувчилар учун эса функциялар анча чекланган.

Австралия 16 ёшдан кичик фойдаланувчилар учун ижтимоий тармоқларга киришни қонуний чеклаган биринчи давлат бўлди. Қонуннинг кучга кириши муносабати билан Австралия бош вазир Энтони Албанезе ўсмирларни экранлардан ташқарида кўпроқ вақт ўтказишга – спорт, мусиқа, китоб ўқиш ва яқинлари билан жонли мулоқот қилишга чақирди. Қонунчиликка кўра ижтимоий тармоқлар вояга етмаганларнинг киришини истисно этувчи механизмларни жорий этишга мажбур. Талабларни бажармаган компанияларга 49,5 млн долларгача (тахминан 33 млн АҚШ доллари) жарима солинади. Шу билан бирга, ҳукумат принципиал равишда мурасали вариантдан воз кечди: ҳатто ота-оналари рози бўлса ҳам болаларга 16 ёшга етгунга қадар ижтимоий тармоқлардан фойдаланиш ҳуқуқи берилмайди.

«Reuters» агентлигининг хабарига кўра, «Instagram», «TikTok» ва «YouTube» каби энг машхур интернет-платформалар австралиялик миллиондан ортиқ боланинг аккаунтини ўчиришга мажбур бўлади. Янги қонунни йирик технологик компаниялар ва сўз эркинлиги ҳимоячилари кескин танқид қилган бўлса-да, кўплаб ота-оналар ва болалар ҳуқуқини ҳимоя қилувчилар уни қизғин қувватламоқда. Австралия парламенти технологик корпорациялар босими ва суд жараёнларига қарамай, қабул қилинган қарордан воз кечилмаслигини, янги қонун Австралия ота-оналарининг позициясини акс эттиришини таъкидлапти.

Австралия тажрибасига бошқа давлатлар ҳам қизиқмоқда. Дания ва Норвегияда шунга ўхшаш ташаббуслар муҳокама қилина бошлади. Сингапур ва Бразилия ҳам вазиятни диққат билан кузатапти. Европа комиссияси Испания, Италия, Дания ва Греция ёшни текшириш учун ариза намунасини биргаликда синаб кўраётганини маълум қилди. «TikTok» компанияси эса 13 ёшгача бўлган болаларнинг аккаунтларини ўчириш механизмини такомиллаштириш

“
АВСТРАЛИЯ 16
ЁШДАН КИЧИК
ФОЙДАЛАНУВЧИЛАР
УЧУН ИЖТИМОЙ
ТАРМОҚЛАРГА
КИРИШНИ ҚОНУНИЙ
ЧЕКЛАГАН БИРИНЧИ
ДАВЛАТ БЎЛДИ.

мақсадида фойдаланувчиларнинг ёшини аниқлашнинг янги технологиясини жорий этишини эълон қилди.

Бироқ масаланинг бошқа томони ҳам бор. «Парацелснинг машҳур иборасига кўра ҳамма нарса заҳар, ҳамма нарса дори. Қанча дозада ва қанча тез-тез қабул қилишга боғлиқ. Оддий мисол: дунёда жуда кўп одамлар санчилган-кесилган жароҳатлардан жабр кўрди, лекин ҳеч кимнинг ҳаёлига пичоқ, болта,

“
ҲОЗИРГИ
КУНДА ҲЕЧ
БИР ТИЗИМ ЮЗ
ФОИЗ АНИҚЛИК
БИЛАН ФОЙ-
ДАЛАНУВЧИ-
НИНГ ЁШИНИ
ТАСДИҚЛАЙ
ОЛМАЙДИ.

тешани сотувдан олиб ташлаш келмайди. Ижтимоий тармоқларда аккаунтга эга бўлишдан маҳрум этилган замонавий рақамли авлод – худди профилактик чора сифатида автомобилни бошқариш ҳуқуқидан маҳрум этилган ҳайдовчидек гап», – дейилади «SB Nevs» номли беларус нашрида.

Германиядаги Улм университети Молекуляр психология бўлимининг собиқ раҳбари Кристиан Монтаг табақалаштирилган ёндашув зарурлиги ҳақида огоҳлантиради. У шундай дейди: «Ҳозирча “ижтимоий тармоқларга қарамлик” деган тан олинган тиббий ташхис мавжуд эмас. Героин қарамлиги билан ҳақиқий ўхшашликни исботловчи кенг қамровли визуал тадқиқотлар ҳам йўқ. Героин наркотик моддаси билан солиштириш бу муаммо ҳақида жиддий ўйлашдан кўра кўпроқ ахлоқий ваҳима туғдиради». Унинг фикрича, зарарли хулқни онлайн контентни истеъмол қилишдан ҳа-

қиқатан ҳам фарқлайдиган аниқ ва ўзига хос мезонлар керак.

Хитойда ҳукумат вояга етмаганлар учун «тунги режим» жорий қилган ва болаларнинг ижтимоий тармоқларда ва ўйинларда ўтказадиган вақтини қатъий чеклаган (масалан, ёшига қараб кунига 40 дақиқадан 2 соатгача). Шунингдек, болалар учун ижтимоий тармоқлар ва онлайн ўйинларга нисбатан анча қатъий чекловлар мавжуд. Дейлик, «TikTok»нинг хитойча версияси бўлмиш «Douyin» болалар учун кунлик вақт чекловига эга.

Умуман олганда, жаҳондаги айрим экспертлар ижтимоий тармоқларнинг ўсмирлар учун тенгдошлар билан алоқада бўлиш, янги ғояларни ўрганиш, ижодий кўникмаларни ривожлантириш каби ижобий жиҳатларини ҳам таъкидлашади. Улар тақиқлар бу имкониятни йўққа чиқариши мумкинлигидан огоҳлантиради ва қатъий оилавий ёндашув ҳамда индивидуал назорат муҳимроқ деб ҳисоблашади. Шунингдек, кўплаб экспертлар ёшни аниқ тасдиқлашнинг техник мураккабликларига эътибор қаратади. Ҳозирги кунда ҳеч бир тизим юз фоиз аниқлик билан фойдаланувчининг ёшини тасдиқлай олмайди. Бу эса тақиқни айланиб ўтишга имконият яратиши ва болаларнинг шахсий маълумотлари хавфсизлигига таҳдид туғдириши мумкин.

Вояга етмаганларга ижтимоий тармоқларни тақиқлаш жаҳон миқёсида ижтимоий тармоқлар ва болаларнинг рақамли фаровонлиги борасидаги катта мунозараларга сабаб бўлган жиддий қадам бўлди. Бундай қарорлар мураккаб маънавий, ҳуқуқий ва техник саволларни келтириб чиқармоқда.

Миллий контент истиқболи

Хозирги кунда Ўзбекистонда ҳам миллий контент жозибатор маҳсулотлар билан тўлиб бормоқда. Мисол учун, миллий анимация соҳасида миллий мусиқа асбоблари (доира, дўмбира, чанг) ва халқ қўшиқларининг замонавий талқинидан фойдаланиш кулоққа ёқимли ва шу орқали ҳам болаларнинг миллий маданиятга қизиқишини ошириш мумкин. Бунинг маърифий аҳамияти шундаки, мусиқа ва қўшиқлар орқали ўзбек халқининг қадриятлари, урф-одатлари, тарихий қаҳрамонлари ҳақида маълумот бериш мумкин. Миллий аниматорлар мусиқа яратишда болаларнинг ўзига хос фикр ва истакларини ўрганиш учун сўровлар ўтказиши мақсадга мувофиқ.

“
ХОЗИРГИ КУНДА
ЎЗБЕКИСТОНДА
ҲАМ МИЛЛИЙ
КОНТЕНТ ЖОЗИБА-
ДОР МАҲСУЛОТЛАР
БИЛАН ТўЛИБ
БОРМОҚДА.

Бугун Ўзбекистон мустақилликнинг 35-йилини қарши олмақда. Аҳолининг 60 фоиздан зиёди 30 ёшдан кичик. Бу демографик куч аниқ мақсадларга, ватанпарварлик тарбиясига йўналтирилмаса, стратегик хавфга айланади. Йилига 500-700 минг нафар меҳнат мигранти хориж мафкуравий муҳитида шаклланаёпти. «YouTube», «TikTok», «Telegram» тармоқлари кўпгина ёшлар учун «биринчи тарбиячи»га айланган. «Ўзбекистонлик» деган давлат идентитети этник, диний ва ҳудудий ўзликлар орасида ҳозирча устувор мавқени мустаҳкам эгалламаган.

Мустақилликнинг дастлабки йилларида жорий этилган миллий мафкуравий дастурлар тўлиқ маромига етмагани ва бу бўшлиқни ким тўлдираётгани савол бўлиб қолмоқда. Бу борада миллий контент тизимининг олдида жуда катта масъулият ва вазифалар турибди. Хуллас, миллий контентимиз Ўзбекистон реаллигига мослашган, хорижий тажрибаларнинг ютуқларига таянган, миллий қадриятлар ва анъаналарга уйғун, натижалари аниқ ва самарали контент бўлиши лозим.

ҒАЗГУЛИК САБОҚЛАРИ

«ЯЛДО КЕЧАСИ» ҲАЙРАТЛАРИ

Ялдо кечаси арафасида мўл-кўл қор ёғди. Чангу ғубордан зада пойтахт осмони тозариб, тоза ҳаводан энти-киб нафас олаётгандек. Анчадан бери тўзон пардаси ортида деярли кўриниш бермай қўйган Чотқол тизмалари ҳам ниҳоят чиннидай ярақлаб кўзга ташлан-

ди. Оппоқ либосга бурканган шаҳарда кўнгилга хуш ёқадиган ажиб бир со-кинлик. Якшанба бўлгани учун кўчада машиналар сийрак. Қорнинг залвори-дан шохи эгилган дарахтлар ҳам кўпдан буён интиқ қутилган бахтдан жилмаяёт-ганга ўхшайди...

Бўзсув соҳилидаги «Шаҳидлар хоти-раси» мажмуасига анча барвақт келдим. Тадбиргача ҳали кўп вақт бўлса-да, «Шаҳидлар хотираси» жамоат фондининг биносига бир қанча ижодкор, зиёлилар келиб улгурган экан. Барчанинг кайфияти чоғ, фойедаги столлар теграсида қаҳва, чой ҳўплаб, суҳбатлашиб туришибди. Тележурналистлар елиб-югуриб камераларини ўрнатапти.

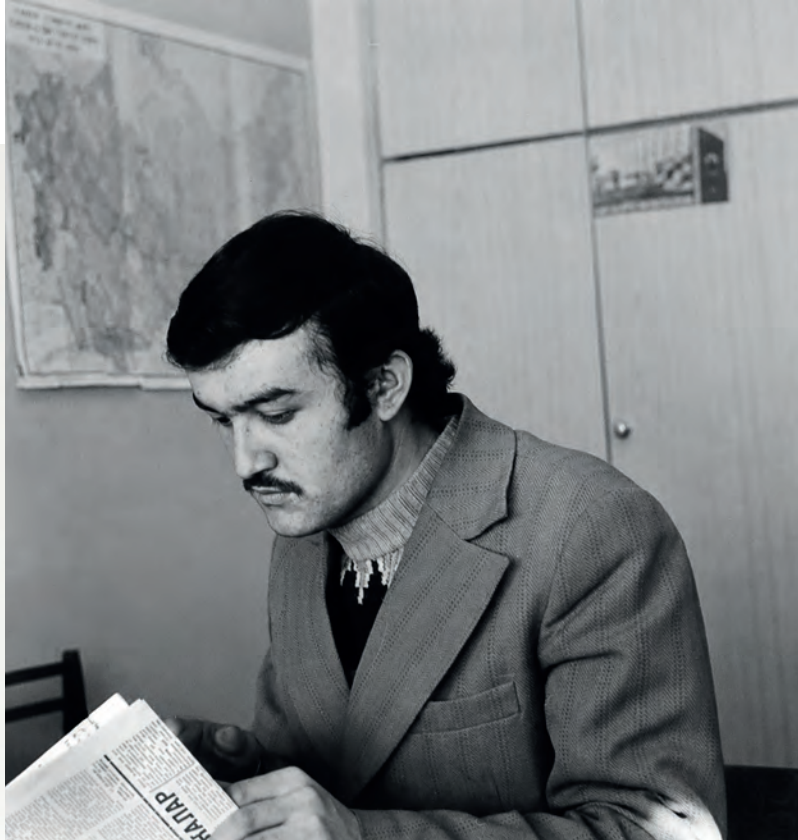
Машъум қатағонда қанчадан қанча улуг боболаримиз қатл қилинган бу масканда ўзгача руҳ ҳукмрон. Ҳадемай бу ерда «Ялдо кечаси» номли янги роман тақдимоти бошланади.

Бундан бир неча кун олдин бир дўстим хаяжон билан шундай деди: «"Ўткан кунлар" романининг давоми топилибди. Шу чоққача кўздан пана архивларда сақлаб келинган экан. Отабекнинг ўғли ва набиралари қисмати ҳақида. Кеча ўқиб тугатдим. Тил, услуб айнан Қодирийники. Ҳалигача шунинг таъсирида юрибман. Бобо ҳаммадан яшириб ёзиб кетган экан-да».

Бундай кутилмаган гапга ишониш-ишонмасликни билмай ҳанг-манг бўлиб қолдим. Ҳартугул, тез орада сир очилди – дўстимизни шошириб қўйган ўша асар устоз адибимиз «Ўткан кунлар» романи оҳангларида битган «Ялдо кечаси» романи экан. Ўзимча бу асарда ҳам ўтли севги қиссасига урғу берилган бўлса керак деб ўйлагандим. Бироқ мутолаа асносида тасаввурим остин-устун бўлиб кетди.

Ҳеч шубҳасиз, «Ялдо кечаси» романи миллий адабиётимиздаги фавқуллода ажойиб асардир. У нафис бадиий ифода услуби, қодирийча гўзал тили, турфа феъл ва мураккаб тақдир эгаси бўлмиш қаҳрамонлари билан мени ром қилди. Шу боис икки кеча-кундуз бош кўтармай ўқидим.

Машҳур «Ўткан кунлар» романи мотивлари асосида ёзилган асарда ялдо тунги янглиғ чўзилган «тарихимизнинг энг қирлиқ, қора кунлари бўлган» мустам-

Машъум қатағонда қанчадан қанча улуг боболаримиз қатл қилинган бу масканда ўзгача руҳ ҳукмрон. Ҳадемай бу ерда «Ялдо кечаси» номли янги роман тақдимоти бошланади.

лака даврининг даҳшатлари, жафокаш халқимизнинг бошига тушган адоқсиз кулфатлар чуқур дард ва изтироб билан очиб берилган. Романда Россия империяси босқини арафасидаги ва ундан кейинги даврда ўлкамизда ҳукм сурган аянчли вазият жуда ишонарли тасвирланган. Айниқса, Отабекнинг эл-юрт бошига соя солиб турган мустамлака балосининг олдини олиш илинжидаги ҳаракатлари, адоқсиз изтиробу ўкинчлари менга қаттиқ таъсир қилди. Қодирий ҳазратлари «Ўткан кунлар»да Отабекни маърифатли, ватанпарвар шахс сифатида тасвирлаган эди. Янги асарда Отабек бошига тушган синовларни енгиб ўтиб, эл-юрт озодлиги йўлида чинакам курашчига айланади. Абдулла Қодирийнинг ўзи романнинг давомини ёзганида, у ҳам Отабекни айнан шу йўсинда тасвирлаган бўларди деган ўй кечди хаёлимдан.

Шунингдек, маърифатни ўзига маслак тутган Ёдгорбекнинг янги усул мактаби очиши, газета чоп этиши ҳам чуқур мантиққа асосланган. Биз билган Отабекнинг зурриёди ана шундай йўл тутиши муқаррар эди.

«Ялдо кечаси»да тараққийпарвар боболаримизнинг машаққатли кечмиши, жадиждлар ва қадимчиларнинг ғоявий кураши, мустамлакачиларнинг кирдикорлари тарихий далиллар асосида очиб берилган. Даврнинг ҳаққоний манзарасини акс эттириш учун муаллиф қанчадан қанча архив ва манбаларни ўрганиб чиққанини тасаввур қилиш қийин эмас.

Асарда Ёдгорбекнинг фарзандлари бўлмиш Озодбек ва Одилбекни ўзаро ғанимга айлантириб, охири икковини ҳам ҳалокат чоҳига улоқтирган шўро тузумининг ёвуз моҳияти ҳаққоний тасвирланган.

Хуллас, устоз адибимиз Хайриддин Султоннинг кўп йиллик изланишлари, юксак истеъдоди ва теран тафаккури маҳсули сифатида дунёга келган роман замонавий адабиётимизнинг катта ютуғи бўлганига шубҳа йўқ. Ушбу асарнинг фазилатлари тўғрисида ҳали кўп ва ҳўп ёзилишига ҳам ишончим комил.

Ҳар қандай асарнинг қўлёзмасини ўқиш ўз йўлига, бироқ уни китоб ҳолида мутолаа қилиш бошқача. Ана шунда таассурот ва тасаввур ҳам тўлиқроқ бўлади. Мана, ниҳоят кўпчилик орзиқиб кутган кун келди.

«Ялдо кечаси» асарининг тақдими айнан улўф боболаримизнинг барҳаёт руҳлари кезиб юрган «Шаҳидлар хотираси» мажмуасида, ялдо кечаси арафасида ташкил қилингани замирида ҳам чуқур рамзий маъно бор.

Тақдимотдан кейин китоб билан ортига қайтаётган одамларни кузата туриб, уларнинг кўпчилиги янги асар мутолаасидан бош кўтаролмай, бугунги ялдо кечасини бедор ўтказиши тайин деган ўй кечди ҳаёлимдан.

Шу кун и уйга қайтаётиб, кўп нарсаларни ўйладим. Устоз билан боғлиқ воқеалар бирин-кетин тасаввуримда жонланди...

«ҚАЧОН ЁЗИБ УЛГУРДИНГИЗ, УСТОЗ?»

Камина саккиз йилдан кўпроқ Хайриддин Султон билан ёнма-ён ишлаб, ўзимча улкан адибнинг табиатида жам бўлган қатор фазилатларни кашф этдим. Аввало у киши доимо қатъий ижодий интизомга риоя қилишига амин бўлганман. Вазифа нуқтаи назаридан зиммасида қай даражада катта масъулият борлиги, ҳар кун и қанчадан қанча матн ва ҳужжатларни ўқиб, таҳрирдан ўтказишини айтмасам ҳам кўпчилик яхши билади.

Ана шундай шароитда ҳам у киши китоб ўқиш ва ижод қилишга вақт топади. Одатда Ёзувчилар уюшмасида чоп қилинган янги китобларни Хайриддин акага ҳам берамиз. Яшириб нима қилдим, бу китобларнинг аксарияти бизнинг столда ўқилмасдан қолиб кетади. Бироқ у киши бир неча кундан сўнг сатрлар тагига чизиб, аллақандай белгилар қўйилган таниш асарни варақлаб, у ҳақда ўз фикрини баён қилади.

– Қашқадарёлик Нафас Шодмон яхши драматург экан-ку, – деди у киши бир кун и Нафас Шодмоннинг «Сайланма»сини

кўрсатиб. – Тарихий мавзуларда ёзаркан. Драмаларининг бадиияти баланд, мазмунли, театрларда ҳам қўйилибди. Нега шу пайтгача ҳеч ким унга эътибор бермаган?

Бошқа гал Хайриддин ака бир нечта қалин китобни қўлимга тутқазди.

– Самарқанднинг чекка қишлоғида Хайриддин Бегматов деган кекса ижодкор яшаркан. Бир умр мактабда дарс бериш билан бирга, Амир Темур ҳақида учта тарихий роман битибди. Асарларини ўқидим. Яхши ёзилган. Мана шундай камсуқум ёзувчиларга ҳам эътибор бериш керак.

Хайриддин Султоннинг ижод олами ўзга бир дунё. У кишининг сўнгги йилларда нашр қилинган «Ҳақиқат жамоли», «Навоий – 30», «Ишонч телефони», «Одамлардан тинглаб ҳикоя», «Уч юз олтмиш тўрт кун», «Осмони фалакларда» сингари китоблари, бир нечта драма ва киноқиссаларини адабий жамоатчилик катта қизиқиш билан қабул қилди. Барчаси ижодкорлар орасида шов-шув бўлган бетакрор, мағзи тўқ асарлар.

Бир сафар Хайриддин ака янги китобини совға қилганида ҳайратимни яширолмай, «Бу асарни қачон ёзиб улгурдингиз, устоз?» деб сўрадим.

– Иккинчи сменада – кечаси, – деди у киши. – Ижод учун алоҳида вақт, шароит керак деб қўл қовуштириб ўтирсак, умр ўтиб кетади. Сизлар ҳам шунга ҳаракат қилинг. Ҳар куни бир қоғоздан ёзиб борсангиз, бир йилда 365 саҳифали китоб пайдо бўлади.

Кўпинча устознинг навбатдаги ижодий ютуқлари ва жўяли маслаҳатларидан куч олиб, биз ҳам бир-икки кун қоғоз қитирлатиб қоламиз. Бироқ тез орада бундай заҳматга қўл силтаймиз. Чунки «бизнинг ишимиз кўп», ўзгалар туғул, ўзимиз ҳам чиппа-чин ишонадиган баҳоналаримиз бисёр.

ЧАРОҒОН КЎЧАЛАР, МАРОҚЛИ СУҲБАТЛАР

Хайриддин Султон бошчилигида Наманган вилоятига хизмат сафарига бордик. Кун бўйи зиммамизга юклатилган ишлар билан андармон бўламиз. Кечқурун эса у кишига эргашиб шаҳар кўчаларида бир муддат сайр қиламиз.

Бундай чоғларда Хайриддин аканинг қулфи дили очилиб, бизга ўзи кўрган, таниқли арбоблардан эшитган ажойиб-ғаройиб ҳангомаларни сўзлаб беради. Ўшанда устознинг ровийлик маҳорати ҳам тан берганман. Чунки тилга олинган ҳар бир воқеа жуда жонли, таъсирли эди. Енгил юмор, киноя ва қочиримлар билан зеб берилган ҳикояларда турфа табиатли одамларнинг ғалати кечмиши, кўнгил кечинмалари яққол акс этиб турарди.

– Бу воқеаларни қоғозга туширсангиз, ҳар бири ажойиб ҳикоя бўларкан, – дедим бир гал.

– Кўрамиз, – у киши қисқагина жавоб қилди.

Кўп ўтмай Хайриддин аканинг «Одамлардан тинглаб ҳикоя» деган китоби нашр қилинди. Уни ўқиб ҳайрон қолдим. Ахир бу китобда биз

Наманган кўчаларида мароқ билан тинглаган таниш воқеалар жамланган эди. Сўнг билсам, у киши ўшанда ёзаётган ҳикоялари мазмунини сўзлаб берган, сайрдан қайтгач, меҳмонхонада тонгга қадар қоғоз қоралаган экан.

«Ҳақиқат жамоли», «Навоий – 30», «Ишонч телефони», «Одамлардан тинглаб ҳикоя», «Уч юз олтмиш тўрт кун», «Осмони фалакларда» сингари китоблар, бир нечта драма ва киноқиссалар адабий жамоатчилик катта қизиқиш билан қабул қилди.

МАЪНАВИЙ БЕДОРЛИККА ДАЪВАТ

2025 йил май ойи охирида Хайриддин Султон бошчилигида бир гуруҳ таниқли ижодкор ва зиёлилар билан Қарши шаҳрига бордик. Қашқадарё вилояти мусиқали драма театрида адибнинг асари асосида Ўзбекистон санъат арбоби, машҳур режиссёр Олимжон Салимов саҳналаштирган «Уйғон, болам!» спектаклининг тақдироти бўлди.

Қишлоқда яшайдиган бир танбал ва нотавон инсонни камбағаллик ботқоғидан халос қилиш билан боғлиқ гоҳ кулгили, гоҳ маҳзун кечадиган воқеалар жуда таниш эди. Дарров эсладим, саҳна асари «Одамлардан тинглаб ҳикоя» китобидаги ҳикоялардан бири асосида яратилган. Қизиғи, муаллиф ўша ихчамгина ҳикояда тилга олинган воқеаларни ҳар томонлама

ривожлантириб, саҳна санъати талабларига усталик билан мослаштирган.

Муаллиф асарнинг ғоясини кучайтириш, таъсирчанлигини ошириш мақсадида гротеск усулидан моҳирона фойдаланган, турли киноя ва қочиримларни усталик билан жой-жойига қўйган. Театр санъатида муҳим саналган воқеаларнинг изчил ривож, конфликт, кульминация ва ечим ҳам жойида. Албатта, бу ўринда Олимжон Салимовнинг хизматлари ҳам катта бўлган.

Биз, пойтахтдан борган меҳмонлар учун унча таниш бўлмаган санъаткорлар асосий образлардан тортиб, эпизодик ролларгача қойиллатиб ўйнади. Баъзилар вилоят театрларининг ижодий салоҳиятига шубҳа билан қарайди. Бироқ асар зўр бўлса, ана шу масканларда ишлаётган камтарин, камсуқум санъаткорлар истеъдодининг қирралари очилиб кетар экан.

Қарийб бир ярим соат давом этган намойиш чоғида улкан залда бот-бот қаҳқаҳа ва қарсаклар янграб турди. Парда туширилгач, томошабинлар анча вақтгача тик туриб ижодкорларни олқишлади.

Шу куни биз устозимиз истеъдодининг яна бир қиррасини кашф қилиб, Қаршидан ёрқин таассуротлар билан ортга қайтдик.

КЛАВИХО БИЛАН УЧРАШУВ

Ҳар йили соҳибқирон Амир Темур тавадлуқ топган 9 апрель санасида ул зотнинг пойтахтимиздаги муаззам ҳайкали пойида оммавий анжуман уюштирилади. Ўтган йили ана шу тадбирнинг дастурини устознинг назаридан ўтказиб олиш учун ҳузурига кирдим.

– Ҳамма маъруза ўқийверса, одамлар зеркиб қолади, – деди у киши дастур билан танишгач. – Бу галги тадбирга испан элчиси Клавихонинг монологини киритсак, яхши бўларди. Сизнинг драматургиядан хабарингиз бор, шу монологни ўзингиз ёзинг.

Бу энди маслаҳат эмас, топшириқ эди. Бажармасдан бошқа чора йўқ. Хуллас, Клавихонинг асарини синчиклаб ўқиб, унинг сўзларини қораладим. Монолог Хайриддин акага маъқул бўлди. Олимжон Салимов шу мўъжаз парчани саҳналаштириб берди. Истеъдодли актёр Илҳом Бердиев маҳорат билан ижро этган Клавихо монологи тадбирда кўпчиликка манзур бўлди.

– Қаранг, баъзилар Амир Темур саройига Испаниядан элчи келганини билмас экан, – деди эртаси куни Хайриддин ака. – Шу мавзуда спектакл яратилса ёмон бўлмайди. Энди бу монологни пьесага айлантирасиз.

Устознинг шу ундови сабаб бўлиб «Клавихо» драмасы ёзилди. Аниқроғи, пьесанинг қораламаси пайдо бўлди. Қўлёзма-нинг асарга айланишида ҳам устознинг ижодий рағбати, маънан қўллови бор.

ИЖОД АҲЛИГА ЕЛКАДОШЛИК

Хайриддин Султоннинг энг катта фазилатларидан бири – Ёзувчилар уюшмаси, ижодкорларга хайрихоҳлигида, ғамхўрлигида десам адашмайман.

У киши ҳеч қачон адабиётимиз равнақи йўлида маслаҳат ва кўмагини аямайди.

Уч йилча бурун юз берган бир воқеани эсласам, ҳалигача мутаассир бўламан. Кунлардан бирида «Носир Фозиловнинг оиласи уйсиз, кўчада қолибди» деган нохуш хабар етиб келди. Маълум бўлишича, раҳматли Носир оғанинг ўғли тадбиркорлик билан шуғулланар экан. Бироқ пандемия сабаб касодга учраб, қарзларини тўлаш учун отамерос уйни сотишга мажбур бўлибди. Шундан сўнг улар Ёзувчилар уюшмасининг Дўрмондаги ижод уйидан ажратилган коттежда бир муддат яшаган. Афсуски, қирқ ёшнинг нари-берисидаги йигит ҳам кутилмаганда оғир дардга чалиниб, вафот этади.

Кексайган чоғида ёлғиз ўғлидан ҳам жудо бўлган Муборак аянинг аҳволини тасаввур қилиш қийин эмас. Бунинг устига, унинг Чилонзор туманидаги поликлиникалардан бирида ишлайдиган келини ва ўша ердаги мактабда ўқийдиган икки набираси йўлда қийнала бошлайди. Шу боис келин фарзандларини олиб отонасиникига кетибди. Муборак ая эса узоқроқ қариндошиникидан қўним топган эмиш. У умр йўлдошининг иккита қопга жойланган китоб ва қўлёзмаларини ўзи билан олиб кетибди.

Хайриддин ака Носир Фозиловни жуда ҳурмат қиларди. Бот-бот у билан боғлиқ хотираларини тилга олиб, оқсоқол адибнинг танти ва бағрикенг инсон бўлганини таъкидлар эди.

Шундай таниқли ёзувчининг оиласи кутилмаганда пароканда бўлиб кетгани у кишига қаттиқ таъсир қилиб, бир муддат ўйланиб қолди.

Хайриддин Султоннинг энг катта фазилатларидан бири – Ёзувчилар уюшмаси, ижодкорларга хайрихоҳлигида, ғамхўрлигида десам адашмайман.

– Сирожиддин ака шу масалада Муборак опанинг номидан раҳбариятга хат йўлланганини айтаяпти, – дедим мен.

– Президентимиз ҳам Носир оғани жуда ҳурмат қиларди, – деди Хайриддин Султон. – Хатни ўқиса, албатта эътиборсиз қолдирмайди.

Орадан бир-икки кун ўтгач, Хайриддин ака мени олдида чақирди. Ҳозиргина раҳбарнинг қабулидан чиққан, хонасида жуда таъсирланиб ўтирган экан.

– Ижодкорларнинг бахтига шундай бағрикенг Президентимиз бор, – деди у киши. – Хатни ўқиши билан мутасаддиларга Носир оғанинг оиласига уй ажратиш ҳақида топшириқ берди. Муборак опа билан Ёзувчилар уюшмасига айтиб қўйинг, эрта-индин бу муаммо ҳал бўлади.

Бу гапдан менинг ҳам кўнглим юмшаб, кўзларимга ёш келди.

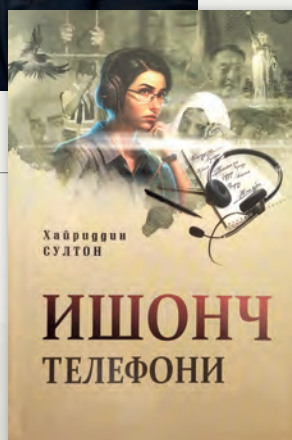
Чиндан ҳам тез орада Муборак Фозиловага Шайхонтоҳур туманидаги янги қурилган уйнинг биринчи қаватидан икки хонали квартира берилди. ...Муборак ая умрининг охиригача Ўзбекистон Президентидан миннатдор бўлиб яшади. Мушфиқ онахон вафотидан икки кун бурун ҳам менга қўнғироқ қилиб, давлатимиз раҳбарини дуо қилган эди...

Бу ўринда Хайриддин Султоннинг қаламкашлар ва уларнинг оиласига эътибори билан боғлиқ биргина ҳолатни тилга олдим. Бундай воқеалар жуда кўп. Кези келганда ўнлаб истеъдодли ёш ижодкорларга уй ажратилиши ҳамда давлат раҳбарининг пойтахтимизнинг сўлим гўшасида ижод аҳли учун юздан зиёд хонадон барпо этиш ҳақидаги эзгу ташаббусини амалга оширишда у кишининг ҳам хизматлари борлигини яхши биламан.

Қайсидир адиб хастраланиб, шифохонага тушиб қолса ёки бошқа бирон қийинчиликка дуч келса, албатта Хайриддин акадан мадад кутамиз. У киши ҳам йўқ демасдан кимларгадир қўнғироқ қилиб, муаммони ҳал қилиб беради. Лекин ҳеч қачон ёрдамини миннат қилмайди.

Қайсидир адиб хастраланиб, шифохонага тушиб қолса ёки бошқа бирон қийинчиликка дуч келса, албатта Хайриддин акадан мадад кутамиз.

ТУРКИЙ УЛУСГА ЙЎЛЛАНГАН ДЕВОН

Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев Туркий давлатлар ташкилоти йиғилишларидан бирида қардош халқлар адабиётининг энг сара намуналари асосида юз жилдлик мажмуани нашр қилиш ташаббусини илгари сурди. Шундан сўнг Хайриддин Султон раҳбарлигида ана шу эзгу ғояни рўёбга чиқариш учун энг шимариб ишга киришиб кетдик.

Ёзувчилар уюшмасида таниқли ижодкорлар, олим ва таржимонлардан иборат катта ижодий гуруҳ тузилди. Давлатимиз раҳбарининг бу ғояси уларни ҳам жуда руҳлантириб юборган эди. Шу боис барча сидқидилдан ҳаракат қилди. Натижада ярим йил нари-берисида ўзбек, турк, қозоқ, озарбайжон, қирғиз, туркман, венгер адабиётининг ўзбек тилига ўгирилган асарлари бир жойга жамланди. Баъзи ихчамроқ асарлар тезлик билан таржима қилинди.

Биз бот-бот Ёзувчилар уюшмасида йиғилиб, ишнинг боришини муҳокама қиламиз. Шундан сўнг ижодий гуруҳ томонидан тузилган асарлар рўйхатини устозга кўрсатамиз. У киши рўйхатни синчиклаб кўриб чиқиб, жўяли таклиф ва тавсиялар беради. Қозоқ, қирғиз ва бошқа қардошларимизнинг шу чоққача биз номини ҳам эшитмаган баъзи адиб ва шоирларининг анча йиллар бурун адабий нашрларда босилган асарларини эслайди. Бир неча кунлик изланишдан сўнг ниҳоят кутубхона ёки қайсидир ижодкорнинг шахсий архивидан ўша асарлар ҳам топилади.

– Уч-тўрт ойдан сўнг Самарқандда Туркий давлатлар ташкилотининг навбатдаги саммити ўтказилади, – деди Хайриддин ака бир куни. – Ўшангача мажмуанинг ҳеч бўлмаганда йигирма-ўттиз жилдини нашр қилиб, тақдимотини ўтказсак яхши бўларди.

Ишларимиз жадал кечгани боис саммит арафасида «Туркий адабиёт дурдоналари» адабий тўплами тўлиқ нашрдан чиқарилди. Зариф Мирзақулов икковимиз эртаси куни барвақт ишга келиб, нақ олтига каттагина бахмал сандиққа жойланган юзта китобни у кишининг хонасига олиб кирдик. Хайриддин ака кенг-мўл столда қатор қилиб териб қўйилган яшил муқовали бежирим китобларни кўриб ниҳоятда хурсанд бўлди.

– Бу тарихий иш бўлди, – деди у киши асарларни бирма-бир варақлаб. – Бир вақтлар Навоий ҳазратлари «Не мулк ичраки бир фармон юбордим, анинг забтига бир девон юбордим» деб лутф қилган эди. Бу мажмуа ҳам ўзбекларнинг қардошларга йўллаган девони бўлади. Сизу биздан қолса, мана шу китоблар қолади. Бу ишга бош қўшган барча ижодкорларга раҳмат...

Шундан сўнг Хайриддин ака ёрдамчиси Нурали Улуғовга қўл телефонини тутқазди.

– Бизни мана шу китоблар олдида суратга олиб қўйинг. Ҳали сизлар бу кунни эслаб, қилган ишингиздан қувониб юрасизлар.

Саммит арафасида Хайриддин ака бошчилигида Ўзбекистон Фанлар академиясининг Шарқшунослик институтида «Туркий адабиёт дурдоналари» мажмуасининг халқаро тақдими уюштирилди. Қардош мамлакатларнинг элчилари қатнашган анжуман жуда файзли ўтди. Асосийси, юз жилдлик мажмуа Самарқанддаги саммитда Туркий давлатлар ташкилоти раҳбарларига совға қилинди.

Хайриддин ака бир гуруҳ ижодкорлар билан икки йилча бурун Туркиядаги машҳур кутубхонада ушбу тўпламнинг тақдимотини ўтказиб келди. Кейинги йили у кишининг топшириғи билан биз Ўзбекистон халқ шоири Иқбол Мирзо, Ёзувчилар уюшмаси раисининг ўринбосари Ғайрат Мажид билан биргаликда Боку шаҳрида

уюштирилган шундай тадбирда қатнашдик. Озар дўстларимиз мажмуага юқори баҳо беришди. Тақдимотда Озарбайжон Ёзувчилар уюшмаси раҳбари, атоқли адиб Анор ушбу мажмуани озарбайжон тилида нашр қилиш ташаббусини билдирганида кўнглимиз тоғдай кўтарилди.

– Анор муаллим ҳам келарканми? – деб сўради устоз меҳмонлар рўйхатини кўриб чиққач ажабланиб.

– Ҳа, келишга ваъда берган. Самолётга чипта ҳам олинган.

«ЎЗБЕК АДИБЛАРИГА ҲАВАСИМ КЕЛАДИ»

2023 йил март ойида Навоий вилоятида юксак савияда ўтказилган «Мумтоз шеърят» халқаро адабий фестивали яқин-йироқ юртларда ҳам овоза бўлди. Бироқ бу тадбирга тайёргарлик жараёни жуда қийин кечган. Бу гал ҳам сўнгги паллаларда Хайриддин Султон жонимизга ора кирган.

Таомилга кўра бундай муҳим тадбирлар ҳақида раҳбариятни хабардор қилиш лозим. Бироқ кутилмаганда шу иш ортга сурилиб кетди. Анжуманга атиги икки-уч кун вақт қолган бўлса-да, тайёргарлик жуда суст.

Охири анжуман ҳужжатларини Хайриддин акага олиб кириб, вазиятни тушунтирдим. Шу пайтгача нима қилиб юрибсизлар деб уришса керак деб ўйлаган эдим. Аммо у киши маъноли бош чайқаб қўйиш билан кифояланди.

– Анор муаллим ҳам келарканми? – деб сўради устоз меҳмонлар рўйхатини кўриб чиққач ажабланиб.

– Ҳа, келишга ваъда берган. Самолётга чипта ҳам олинган.

– Вақт жуда оз қолибди, – деди Хайриддин ака. – Сиз Ёзувчилар уюшмасидан одам олиб, бугуноқ Навоийга жўнанг. Тадбирлар ўтадиган жойларни яхшилаб тайёрланглар. Меҳмонларни кутиб олиш, меҳмонхонага жойлаштиришдан тортиб, транспорт, овқатланиш масалаларигача бирма-бир кўриб чиқинглар.

Устознинг ҳузуридан елкамдан тоғ афдарилгандек енгил тортиб чиқдим. Кечга яқин Ёзувчилар уюшмаси раиси ўринбосари, таниқли шоиримиз Нодир Жонузоқ билан поездда Навоийга йўл олдик.

Манзилга яқинлашганимизда икковимизнинг ҳам қўл телефонимиз кетма-кет жиринглашга тушди. Қатор вазирликлар, Навоий вилояти ҳокимлигидан қўнғироқ қилишди. Маълум бўлишича, Хайриддин ака Ўзбекистон Президентини «Мумтоз шеърят» фестивали ҳақида хабардор қилган, у киши мутасадди раҳбарларга анжуманни юқори даражада ўтказиш бўйича топшириқ берибди.

Хуллас, анжуман жуда баланд савияда ташкил қилинди. Бундай маросимларда қатнашавериш кўзи пишиб кетган меҳмонлар ҳам юртимизда адабиётга, ҳазрат Алишер Навоий меросига берилаётган юксак эътибордан чексиз ҳайратланишди.

Айниқса, Навоий шаҳридаги «Фарҳод» маданият саройида ўтказилган очилиш маросимида Хайриддин ака давлатимиз раҳбарининг «Мумтоз шеърят» фестивали иштирокчиларига йўллаган табри-

Шубҳасиз, Хайриддин Султон ўзининг юксак истеъдоди ва кенг қамровли ижоди билан аллақачон халқимизнинг пешқадам адибларидан бирига айланган.

ги ва Озарбайжон Ёзувчилар уюшмаси раиси Анорни «Дўстлик» ордени билан мукофотлаш ҳақидаги фармонини ўқиб берганида залда анча вақтгача қарсақлар тинмади.

Шундан сўнг саройда «Ватан манзумаси» адабий-маърифий композицияси намойиш этилди. Ўша кезларда Хайриддин Султон ташаббуси билан санъат ва адабиёт уйғунлигида саҳналаштирилиб, республика бўйлаб ўтказилаётган ҳарбий-ватанпарварлик мавзусидаги ушбу ажойиб дастурни меҳмонлар катта ҳаяжон билан томоша қилишди.

– Юртингизга келганимдан буён нуқул ҳайратланиб юрибман, – деди Нурота зиёратидан қайтаётганимизда меҳмонлардан бири. – Тошкентдаги Адиблар хиёбони, Ёзувчилар уюшмасининг муҳташам биносини кўрганимда Ўзбекистон Президентининг адабиётга эътиборидан кўнглим ёришган эди. Бугунги анжуман давомида ўзбек қардошларимизга ҳавасим янаям зиёда бўлди. Биз ҳам шундай даражага етишни орзу қиламиз.

ИЖОД ВА ШАХСИЯТ

Шубҳасиз, Хайриддин Султон ўзининг юсак истеъдоди ва кенг қамровли ижоди билан аллақачон халқимизнинг пешқадам адибларидан бирига айланган. У кишининг соф ўзбекона ҳикоялари, қисса ва романлари адабиётимиз хазинасидан жой олиб улгурган.

Яқинда Ўзбекистон Президентининг фармони билан устоз адибимизга «Ўзбекистон халқ ёзувчиси» фахрий унвони берилгани бу фикрнинг энг катта тасдиғи бўлди. Шу боис адабиёт мухлислари ушбу янгиликни мамнуният билан кутиб олди.

Шу ўринда ТУРКСОЙ бош котиби, Қирғизистон халқ ёзувчиси Султон Раевнинг Хайриддин Султон ижодига бағишлаб чоп этилган «Инсон юрагига йўл қўраётган адиб» номли мақоласидан айрим фикрларни сиз билан бўлишгим келди:

«Хайриддин Султон замонавий ўзбек адабиётининг нуфузли намояндаси, бутун қалб қўри билан адабиётга, ўзбек маънавиятига содиқ сиймолардан биридир...

Хайриддин Султон Абдулла Қодирийдан тортиб Ғафур Ғулом, Одил Ёқубов, Эркин Воҳидов, Абдулла Ориповгача бўл-

ган ўзбек эстетик дунёқараши ва адабий тафаккурини янада теранлаштирди. Шу билан бир қаторда, у оригинал образлар галереясини яратиб, ўзгача бир йўналишда, ўзгача бир темпераментда – айнан ўзига хос услуб ва бадиий оҳангда ижод этиб келмоқда...

Уни нафақат Ўзбекистон, балки Марказий Осиё минтақаси бадиий тафаккурининг дарғаларидан бири сифатида эътироф этиш мумкин. Ҳозирги ўзбек адабиётининг юсаклиги ҳам у каби етук сўз санъаткорларининг ижодий салоҳияти билан ўлчанади десак, янглишмаймиз».

Машҳур адиб Чингиз Айтматовнинг муносиб шогирди, замонавий қирғиз адабиётининг пешқадам вакили ҳисобланган Султон оғанинг бундай холис ва ҳаққоний эътирофи Хайриддин Султон адабий оламининг кўлами ва аҳамияти ҳақида етарлича тасаввур ҳосил қилиш имконини беради.

Ўйлашимча, ижодкорнинг истеъдоди, ижоди унинг шахсияти билан чамбарчас боғлиқ. Шу маънода, Хайриддин Султоннинг қўлма-қўл бўлиб ўқиладиган ҳар бир асарида аввало унинг ўзига хос маънавий дунёси, самимияти аксланиб туради.

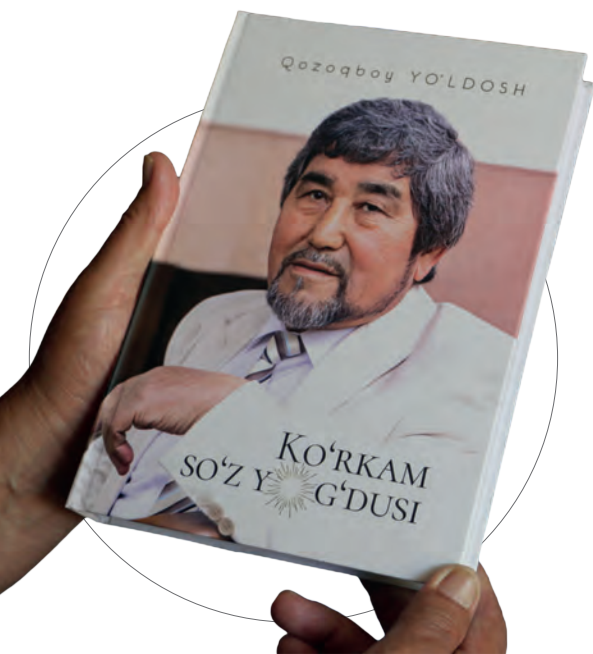
“Сўз” лойиҳаси доирасида
“Ялдо кечаси” асари
асосида тайёрланган
шеърый-концерт
дастуридан лавҳа.

ҚИРҚ БИРИНЧИ УСУЛ

С

И Р И

Охирги пайтлар одамларнинг ҳаётий қарашлари ва тутумлари ўзгариб бормоқда. Бунинг биргина каттани ҳурмат, кичикни иззат қилиш мисолида ҳам пайқашимиз мумкин. Айниқса, баъзи ёшларнинг боболаримиз замонида сўзсиз қабул қилинган ахлоқ тушунчаларига олақўз қарашда ёрқинроқ илғаймиз. Миллатнинг одоб мезонлари ўзгариб бораётган ҳозирги даврда устоз ва шогирдлик анъаналари қандай шарт ва сабабларга кўра белгиланмоқда? Адабиётшунос олим, педагогика фанлари доктори Қозоқбой Йўлдошев билан шундай мавзуларда гурунғ қилдик.

Сиздан кўндан бери устозлик мақоми ҳақида сўрамоқчи бўлиб юрман, Аниқроғи, устоз-шогирдлик муносабатларини. Назаримда, устоз-шогирдлик ижтимоий муносабатлар орасида нафақат муҳимларидан бири, балки энг муҳимининг айнан ўзи... Тўғри, бу гапда ҳеч бир янгилик йўқ. Инсоният эсини таниганидан бери ўргатувчи ҳам бор, ўрганувчи ҳам. Татар шоири Ҳоди Тоқтош «Муҳаббат ўзи эскидир, ҳар бир юрак уни янгилар» деганидай устозликни ҳам, шогирдликни ҳам ҳамма ўзича ҳис қилади, бу оламда ҳамма ўзича яшайди. Сизнингча, бугун устозлик ва шогирдлик анъаналари, қолаверса, бу маънавий риштага муносабат кўнгилдагидайми?

– Замон тезлашиб, шитоброқ бўла боргани, вақт ниҳоятда камёб, ҳамиша етмайдиган бир ҳодисага айлангани сари устоз-шогирдлик муносабатлари ҳам бир қадар ўзгаришларга учраши табиий. Ҳазрат Алишер Навоийнинг «Маҳбубул-қулуб» асарида устозлик ва шогирдлик ҳақида шундай дейилган: «Агар шогирд шайхулислом, агар қозидур, // Агар устоз рози – Тангри розидур». Жуда залворли гап бу. Устознинг маънавий мақоми ҳақида бундан ўтказиброқ айтиб бўлмайди. Бизнинг яқин кечмишда ҳам, дейлик, бундан ўттиз-қирқ, эҳтимол, эллик-олтмиш йил олдин устоз билан шогирднинг мақоми, ўзаро муносабати, гарчи қоғозда ёзилмаган бўлса-да, ижтимоий онда мавжуд эди. Уларга ёзилмаган қонун сифатида амал қилинарди. «То устоз фотиҳа бермагунча, то устозни рози қилиб кетмагунча шогирднинг иши ўнгмайди» деганга ўхшаш қарашларга кўпчилик ишонарди, ишонгани туфайли риоя ҳам қиларди. Ҳозир эса дунёга моддий-чининг кўзи билан қарайдиган бўлганмиз. Қолаверса, ҳали айтганимиздай, замоннинг тезкорлиги, вақтнинг шито-би шунақаки, устознинг қош-қовоғига

қараб ўтирадиган вазият ҳам эмас. Эҳтимол, шунинг учун устоз-шогирдлик муносабатлари муайян даражада ўзгаришларга учради.

“

Нурбой Жабборов, Узоқ
Жўрақуловнинг Бегали
Қосимовга, Адҳам Алимбек,
Нурулла Аҳмадовнинг Лаиз
Қаюмовга муносабатларида
ана шундай эҳтиром, тавозе бор...

Шунга қарамай, гарчи жуда аввалги вақтлардагидай дуо-ю фотиҳа бериб, иш қуролларини топшириб, «Энди ўзинг мустақил ишла» дейдиган даражада бўлмаса ҳам, ҳануз яхши устозлик, ҳавас қиларли шогирдлик анъаналарига амал қиладиган одамлар бор. Дейлик, Нурбой Жабборов, Узоқ Жўрақуловнинг Бегали Қосимовга, Адҳам Алимбек, Нурулла Аҳмадовнинг Лаиз Қаюмовга муносабатларида ана шундай эҳтиром, тавозе бор... Илм соҳасида Насимхон Раҳмоннинг ҳам Азиз Қаюмовга самимий ҳурматиға гувоҳ бўлган эдим. Шуниси қизиқки, турли илмий мактаблар ўртасида ҳам устоз-шогирдлик борасида фарқлар бор экан. Мен бир муддат Самарқанд давлат университетида ўриндошлик асосида ишлаганимда тонув бўлдимки, у ерда шогирдлар устозга ҳатто қош чимирмайди, баъзан ўзининг кўнгилидаги ўйларини айтишдан ҳам тийилади. Қадимги устоз-шогирдлик ҳақида ўқиганмиз-ку, қарийб шундай. Демак, Самарқандда ана шундай мактаб шаклланган экан.

– Йигирма биринчи асрда бу анъаналарнинг амал қилаётгани жуда ҳайратланарли...

– Ҳа, айнан бугун, йигирма биринчи асрда ҳам устоз-шогирдлик муносабати шундай у ерда. Албатта, мен буни ҳаммага намуна бўладиган ҳолат деб ҳисобламайман, чунки одам ўзгаради, замон янгиланади, шароит ҳар хил бўлади, давр устоз-шогирдлик муносабатларига ҳам ўзининг таҳририни киритади. Умуман, менда «яхши устоз бўлса, демак, шунга яраша яхши шогирд ҳам бўлади» деган ўй бор, умид бор.

Таълимда-чи десангиз, мана, ўзингиз ўқувчи ҳам бўлгансиз, кейин талабалик, аспирантликни босиб ўтдингиз, муайян даражада ўқитувчилик ҳам қилгансиз. Бу ўринда субординацияни қатъий белгилаб, ҳамма устозу барча шогирд томонидан бир хил қатъий амал қилинадиган мезон бор ёки бўлиши керак дейиш ярамайди. Шу сабабли ҳам, айниқса, кейинги вақтларда айрим одамлар буни қандай амалга оширишни, қандай рўёбга чиқаришни билмагани туфайли баъзан керагидан ортиқ даражада эркинлик талаб қилиб, жоҳилликка ўтиб кетаётганини, устозларни ранжитаётганини, мана, ижтимоий тармоқларда кўриб турибмиз. Бугун бундай воқеалар жуда хунук кўринади, одамни ўйлашга мажбур қилади...

Ҳар ҳолда мен устозлик мақомига муносабат салбий тарафга ўзгариб бораётгани – сусаяётгандай деган ғамгинроқ қарашдаман. Буни устоз-шогирдлик анъанасининг унутилиб бораётганида ҳам кўраман. Ҳар бир соҳанинг сири устоз-шогирдлик занжирида сақланади. Устоз йиллар мобайнида шогирдига мисқоллаб касб-ҳунарини ўргатади. Бу баъзан ошкора йўриқ, баъзан насиҳат, гоҳида қойиш кўринишида бўлиши мумкин. Қўпинча қўймақулоқ шогирдлар устозини ғапиртирмайди ҳам, кўриб туриб ўрганади. Шу тариқа вақт ўтгани сари устозининг изини босадиган шогирд шаклланади. Бу икки инсоннинг ўзаро муносабатигина эмас, балки муайян соҳанинг узвий давом этиши, ривожланишининг шарти ҳамдир. Новвойликда ҳам, муҳандисликда ҳам, ўқитувчиликда ҳам, муҳаррирликда ҳам шу. Бироқ бугунги бесабр авлодда (замонавий жамиятшунослар зумерлар деяпти уларни) бунга хоҳиш ҳам, ҳафсала ҳам, ҳиммат ҳам йўқдай. Нима деб ўйлайсиз, касблар нуқтаи назаридан айтсак, ҳар бир соҳанинг нозик сирларини авлоддан авлодга ўтказувчи ришта узилмайдими бу кетишда?

– 1997 йилдан 2012 йилгача туғилганлар «зумерлар авлоди» деб аталаётганини инобатга олсак, «бу дунёда мен ҳеч кимнинг олдида қарздор ҳам, бурчли ҳам эмасман, кимларгадир садоқат кўрсатишим, кимларгадир ҳисоб беришим шарт эмас» деб қарайдиган бу авлод бизга-да келгани бор гап. Эҳтимол, бу авлодни биз биринчи навбатда Ботиш дунёсининг вакиллари деб қарашимиз керакдир. Лекин биосфера шунақа қудратга эга эканки, дунёнинг бошқа тарафида шаклланган ғоялар орадан ҳеч қанча вақт ўтмай, айниқса, бугунги ахборот тўрининг кенгайиши шароитида бизга ҳам етиб келди.

Ҳақиқатан ҳам «Дунёнинг маркази менман, мен энди ҳеч кимнинг олдиди ҳисоб беришга ҳам, ҳеч кимга қуллик қилишга ҳам бурчли эмасман» тарзидаги қараш ҳақида ўйлайдиган бўлсак, бу ёндашув кўп нарсаларнинг йўқотилишига сабаб бўлиши мумкин. Чунки билимни ҳозирги ахборот даврида ўзлаштириб олса бўлади. Лекин шундай ҳодисалар бўладик, уларни ўқиб-ўрганиб бўлмайди, улар ҳис қилинади, айтилмасдан кўриб ўрганилади. Одамзоднинг тутуми – ўзини қандай тутади, қаерда қандай қарор қилади, қаерда қандай сўз айтади – буларнинг деярли ҳеч бири ҳижжалаб ўқиб ўрганилмайди-ку... Ҳолбуки, ана шу жиҳатлар орқали ҳам устоз-шогирдлик ҳосил бўлиши мумкин. Дейлик, жарроҳлик амалиёти ҳақида сон-саноксиз кўрсатмали қуроллар бор, жуда кўп китоблар ёзилган, лекин қўли енгил жарроҳнинг шогирдига бевосита кўрсатиб ўтказган амалиётининг ўрнини ҳеч нарса босолмайди-да. Бунини тўлиғича на қоғозга кўчириб, на ахборотга айлантириб бўлади.

“

Лекин шундай ҳодисалар бўладик, уларни ўқиб-ўрганиб бўлмайди, улар ҳис қилинади, айтилмасдан кўриб ўрганилади.

Шу жойда раҳматли шоиримиз Азим Суюннинг «41-ҳадис» деган шеъри эсга тушаяпти. Шеърга кўра, полвон шогирдига курашнинг 40 та ҳадисини ўргатади, биласиз, полвонлар олишнинг сирини, усулини ҳадис дейди. Уста одамга нисбатан «фалон касбнинг ҳадисини олган» деган гап ҳам шундан келиб чиққан. Хуллас, 40 ҳадисни ўргангач, шогирд шу қадар кучга тўлиб, шу даражада шуҳрат қозонибдики, охирида устозига келиб, «Сиз билан курашмасам бўлмайди, мен билан олишадиган бошқа ҳеч ким қолмади» дейишгача етибди. Устозининг «Кўй энди» деганига ҳам кўнмабди. «Қандай қилиб мен энг зўриман деб айтаман, агар сизни йиқитмаган бўлсам...» деган-да. Хуллас, кураш бошланибди ва устоз бир ҳамлада шогирдининг елкасини ерга теккизибди. Шунда шогирд ҳайрон бўлиб «Мени қандай йиқитдингиз, ахир ҳамма ҳадисингизни тўлиқ ўргангандим-ку» деса, устози жавоб қилибдики: «Сенга ўхшаган шогирдларга атаб қўйган 41-ҳадисим бор эди».

Ҳаётда ҳам шундай. Дейлик, оддий мактаб ўқитувчисининг фақат дарс бераётган билимигина эмас, балки ўзини қандай тутиши, синфга кириб келишидан тортиб саломлашишгача, ўқувчиларнинг у ёки бу ҳаракатига муносабат билдиришгача – буларнинг бари устоз-шогирдлик юзага чиқиши учун жуда муҳим. Агар булар ҳисобга олинмаса, одам кўп нарсга йўқотади. Чунки эси бор одам бировнинг хатоси билан тарбияланади. Эси йўқ одам бошини деворга бир уриб, ўзининг хатоси орқали тарбияланишига тўғри келади. Тамом эси йўқ одам эса бошини деворга қайта-қайта ураверади-ю, ўзининг хатосидан ҳам хулоса чиқармайди. Шу маънода, хавотирингизда ҳақиқатан ҳам жон бор, узилишлар юзага келиши мумкин. Узилиш юзага келаяпти ҳам.

Мана, айтайлик, адабиётшуносликда Умарали Норматов, Пирмат Шермуҳаммадов, Норбой Худойбергенов, Санжар Содиклар, ҳатто қалам ҳақи мутлақо унутилган замонларда ҳам, янги асарларга муносабат билдириб мақолалар ёздилар, китоблар чиқаришди. Бу тутум улардан кейинги авлодга – бизнинг авлодга ҳам қайсидир даражада ўтди. Лекин сизларнинг авлодларингиз бизга нисбатан анча прагматик. «Китоб чиқарсам, бундан менга нима фойда? Шунча меҳнат қилсаму, яна пулимга китоб чиқарсам, сотиладими-йўқми, сотилмаса-чи...» деб ўйлайсизлар.

Шунинг учун ҳам ҳозир ёш танқидчиларимиз кекса танқидчилар сингари эмас, ҳатто жуда зарурат бўлмаса, мақола ҳам ёзиб ўтирмайди, муносабат ҳам билдирмай қўя қолади. Чунки бунда у манфаат кўрмайди... Мен сизга доим нега мақолалар ёзмайсиз, нега Ёзувчилар уюшмасининг йиғилишларида қатнашиб турмайсиз, нима учун докторлик тадқиқотига киришмаяпсиз деб сўраб тураман-ку! Демокчиманки, ўзингиз бераётган саволнинг муайян даражадаги иллюстрацияси ўзимизнинг мисолимизда ҳам кўриниб турибди.

“

Чунки эси бор одам бировнинг хатоси билан тарбияланади. Эси йўқ одам бошини деворга бир уриб, ўзининг хатоси орқали тарбияланишига тўғри келади.

Шунинг учун, саволга келсак, ҳа, йўқотишлар бўлиши, узилишлар бўлиши аниқ. Фақат... ким билади дейсиз, шу узилишларнинг ўзи янгича устоз-шогирдлик муносабатларининг эталонига айланар. Чунки ҳаёт тўхтаб қолмайди, бу дунёда барибир кимдир кимгадир йўл кўрсатишга маҳкум...

– Устозлик моҳиятини унутганмиз, тўғрироғи, билмаймиз деётганимнинг яна бир сабаби бор. Баъзилар ҳаммага, ёппасига «устоз» деб мурожаат қиладиган бўлган ҳозир. Бундай мурожаат шакли охириги ўн-ўнбеш йилда кўпайгандай. Таниса ҳам – устоз, танимаса ҳам – устоз; ўғит берган бўлса ҳам – устоз, бермаган бўлса ҳам – устоз... Бир қарашда бунинг ёмон томони ҳам йўққа ўхшайди; ҳай, ҳурмати зўрлигидан шундай мурожаат қилаяпти, уришмаяпти, камситмаяпти, яхшимасми?.. Бироқ сўз қанча кўп айтилса, шунча оҳори кетади, қолаверса, устозлик алоҳида маънавий мақомки, дейлик, «устоз» сўзини «ака» ёки «тоға» маъносига қўллаш чинакам устозларга нисбатан ҳурматсизликдай... Ё мен бўрттиряпманми?

– Чамаси, сал бўрттираётгандайсиз. Сизникидай эътирозни ижтимоий тармоқларда ҳам бир-икки ўқидим шекилли. Менинг назаримда, бундан бир хатар изламаслик керак. Айтганингиздай, ҳақиқатан ҳам кимдир ўзидан каттароқ одамни сал аяброқми, ҳурматини билдиргиси келибми, устоз деётгани бор гап. Масалан, сизлар ўқиганларингизда бизни домла дердиларингиз. Ҳозир ёшлар орасида домла деган сўз деярли ишлатилмайди. Мактаб ўқитувчиси ҳам устоз, университет домласи ҳам устоз, шунчаки катта ёшдаги нотаниш одам ҳам – устоз. Буни устозлик мақомининг қадрсизланиши эмас, балки одамнинг «мендан каттароқ, мендан кўпроқ биладиганроқ» деб ўйлайдиган кишини устоз деб аташи сифатида қабул қилганимиз, шундай яхши гумонда бўлганимиз дуруст.

М

– Миллий университетда ишлаган йилларингиз қаторасига анча йил «Энг яхши профессор» рейтингига биринчи бўлдингиз. Талабалар доим сизга интиларди, дарсларингизга қизиқарди. Бироқ барча устозларнинг ҳам ёшлар билан муносабати бир хил эмас. Баъзилар ёшлар билан ҳаддан зиёд қатъий масофа сақласа, бошқалар ёшлар орасида улардан да «ёшроқ» бўлиб кетади. Албатта, оқибат ҳам шунга яраша: биринчи тоифадан ёшлар ўзини тортади, иккинчи тоифани эса менсимай бошлайди. Сизнингча, устозлар қай йўлни тутгани афзал? «Олтин ўрталиқ»ни қандай топиш мумкин?

– Шу «олтин ўрталиқ»ни топмаган маъқул деб ўйлайман. Чунки ҳар бир одам ўзининг миназига яраша йўл тутади. Мана, Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетида Ҳошимжон Аҳмадов деган домла бор. Ана шу киши ҳар қандай талабанинг, ўғил бўлсин, қиз бўлсин, ўртоғига деймизми, акасига деймизми, яқинига айланиб кета олади. Мен унга кўп ҳавас қиламанки, шу Ҳошимжондай домла бўлолмадимда деб. Билмайман, талабалар мен ҳақимда нима деб ўйлашади, уни сиз мендан кўра яхшироқ биласиз. Лекин, кузатишимга кўра, талабага яқинлик устозга шогирдларнинг нимага қодирлигини, нимани қила олади-ю нимани қила олмаслигини, нимани қила олишига табиатидаги қайси жиҳати ёрдам беради-ю қайси бири халақит қилишини, оиласида қандай муаммолари борлиги, шу муаммолар унинг талабалик фаолиятига қандай таъсир кўрсатиши мумкинлигигача билиш имконини яратади. Билим эса одамга қудрат беради.

Шундай домлалар борки, олдига талаба зоти ботиниб яқинлашолмайди. Гарчи улар талабаларга ёмон муомала қилмасалар ҳам, хайрихоҳлик билан қарасалар ҳам. Бунга уларнинг ҳайбати сабаб. Лекин афсуски, шундай устозлар ҳам борки, талабалар уларни кўргиси келмайди. Билими гарчи ёмон бўлмаса ҳам, ҳатто кўп нарса билса ҳам. Айни вақтда улар «нима учун менинг олдимга талабалар келмайди?» мазмунида нолиб ҳам қўяди, ҳолбуки, ўзлари талабанинг ҳам одам эканлигини, ўзига хос бетакрор шахс эканлигини, талаба дегани сенга бугун шогирд тушган бўлса, бу дегани у муте бўлиши керак, сенинг ҳамма айтганингни қилиши керак бўлган яратик эмаслигини ҳисобга олмайди... Ҳай, дунёни бирхиллаштириб бўлмайди. Шунинг учун бояги айтганингиз «олтин оралиқ»ни, тўғриси, билмайман. Лекин ҳар ҳолда талабага ёки шогирдга биринчи навбатда меҳр бермоқ керак. Ва уни сенга маъқул бўлганлиги учун эмас, балки борица қабул қилиш, борица ёрдам бериш керак деб ўйлайман.

– Устозлик кишининг камолот касб этиши учун зарур шарт экан, устоз ва шогирд ўртасида маънавий яқинлик пайдо бўлмоғи керак. Чунки шогирд устозини кўриб, ўғит, танбеҳларини эшитиб, шундан маънавий қурбат ҳосил қилади. Глобаллашув эса айнан шу жиҳатдан яна бир муаммони юзага келтираётгандай. Мен бу ўринда сунъий ақлни назарда тутаяпман. Бугун аксарият тил моделлари, уларни оммавий «сунъий ақл» деяпмиз, худди инсондай мулоқот қилишни «эплаяпти». Тўғри, ҳозирча айрим камчиликлари (айниқса, ўзбекчада) бўлиши мумкин, бироқ унинг тараққиёти шу қадар тезки, жуда қисқа фурсат ичида бу камчиликлари бартараф этилиши таяйин. Сўрамоқчи бўлганим шуки, сунъий ақл билан гаплашаётган, саволларига ундан жавоб сўраётган, мавзудан келиб чиқиб айтсак, «компьютерга шогирд тушган» замонавий одам устознинг маънавий қувватини ҳис қилармикан? Яъни, бизни устоз-шогирдлик анъаналари бобида янада ғамгинроқ келажак кутаяптими?

– Буни мен ҳеч ўйламаган эканман... Билишимча, сунъий интеллект кўп ахборотни жамлагани ҳолда сизга мавжуд маълумотлар асосида жавоб беради. Лекин ҳаёт шундайки, ҳамиша ҳам барча нарсани дастурга киритиш имкони йўқ. Агар айтганингиздай, шундай авлод шаклланаётган бўлса, устозлари эмас, балки машина билан мулоқот қилиб, унинг жавоблари билан қаноатланаётган бўлса, бу ўйлантирадиган муаммо экан.

Борди-ю, кимдир машинадан жавоб олса, яъни унинг муаммолари машина ечиб берадиган даражада бўлса, майли, машина билан ишлайвергани ҳам ёмон эмас, бундан жуда қаттиқ хавотирга тушмаслик керак, чунки унинг даражаси шундай экан-да. Бироқ салоҳиятли, изланса жуда кўп ҳақиқатларни топиши мумкин бўлган одамлар ўша ясама ақлнинг жавоблари билан кифояланиб қолса, шунга кўникиб, шуни ҳақиқат деб даъво қилса, ана бу – жамиятни ўйлантириши керак бўлган муаммо. Чунки бундай ёндашув тараққиётни йўққа чиқаради. Содда қилиб айтганда, ҳозирча бизнинг ўзбек жамияти учун гўё сунъий ақлдан фойдаланишнинг ўзи бир қадар ўсиш, замонавийлик белгиси деб қаралмоқда. Лекин замонавий технологиядан фойдаланиш одамнинг имкониятларини чеклайдиган, шахснинг олдинга кетишига ёрдам бермайдиган, ҳатто тўсиққа айланадиган бўлиб қолиши ҳам мумкинки, демак, бу ўринда ўйланиш, ечимлари ҳақида бош қотириш керак бўлади.

“

Лекин ҳар ҳолда талабага ёки шогирдга биринчи навбатда меҳр бермоқ керак. Ва уни сенга маъқул бўлганлиги учун эмас, балки бориचा қабул қилиш, бориचा ёрдам бериш керак деб ўйлайман.

К

– Кези келганда ўзингизнинг устозларингиз ҳақида ҳам эсласангиз. Сабоқлари ҳаётингизда сезиларли из қолдирган, ўғитларини ҳамон ёдда тутадиган устозларингиз...

– Мактабда ўқиб юрганимизда, қаранг, ўзим болалиқдан адабиётга қизиққан, адабиёт ўқитувчиси бўлман деган бўлсам ҳам, математика ўқитувчимиз Ҳабибулла Ўроловнинг тутумларига ҳавас қилардим. У кишининг дарс ўтиш услуби, болалар билан, хусусан, ўзим билан муносабатлари мени «ўқитувчи мана шунақа бўлиши керак» деган хулосага ундаган. Аксинча, адабиёт ўқитувчиларим унчалик эсимда қолмаган, демак, математика ўқитувчимдай кучли таъсир кўрсатмаган бўлса керак-да. Институтга ўқишга кирганимизда Акрам Каттабеков, Босим Тўйчибоев ва Умурзоқ Ўлжабоев – мана шу уч домла менинг ҳаётимда жуда чуқур из қолдирди. Ҳолбуки, улар бизга домла бўлиб борганда эндигина университетни битирган ёшгина ўқитувчилар эди, биронтасининг илмий даражаси йўқ, ҳатто айримлари уйланмаган

ҳам эди. Лекин улар бизга китобнинг қудратини, илмнинг кучини кўрсата олди. Маъруза қилиши мени жуда қаттиқ таъсирлантирган профессорлардан яна бири ректоримиз Худойберди Дониёров эди. Ўзи у киши тилшунос эди, лекин адабиётни ҳам яхши биларди. Маърузаси, соҳасини чуқур билиши одамни қойил қолдирарди ва у кишига ўхшашга интилардик. Биз охирги курсда эканимизда давлат имтиҳонига раис бўлиб Аюб Фулом борди. Профессор Аюб Фулом тилшуносликдан уч-тўрт кун икки соатдан маърузалар ҳам ўқиди. Мен ҳаётимда ундай маъруза ўқийдиган олимни бошқа кўрмадим. Тасаввур қилинг, ҳатто театрга кириб томоша кўришдан у кишининг маърузаси қизиқроқ, жонлироқ эди-да...

Мана шу устозлар менинг бир ўқитувчи сифатида шаклланишимга, шахсимга таъсир қилган одамлар деб ўйлайман. Ҳа, кейин ҳам жуда кўп устоз кўрдик, қолаверса, фақат ўзимиздан катталардан эмас, балки ёшлардан ҳам жуда кўп нарсга ўргандик. Чунки битта одам қанча нарсани

“

*Ўзи мен ҳеч кимни
шогирдим деб айтишга
ботинолмайман. Чунки
менинг шогирдим деб
устоз айтмаслиги керак,
балки шогирд
айтиши керакки
устозим деб...*

билиши мумкин? Кўп эса кўп нарсани билади ва ўша кўп нарсани билган одамлардан баъзан ўзинг билиб, истаб, баъзан ўзинг билмай, ҳатто истамаган ҳолда ҳам ўрганасан. Дилмурод Қуронов, Улуғбек Ҳамдамга ўхшаган олимлар, Луқмон Бўрихон, Абдуқайом Йўлдош каби ёзувчилар, ҳамкасбларимиз... Жуда кўп улар, бирининг отини айтсам, бошқаси эсимга келмай қолади, баридан ҳам у ёки бу даражада ўргандим.

Баъзи шогирдларим ўзимдан яхшироқ даражаларга кўтарилиб бораяпти. Валижон Қодиров, Қундузой Хусанбоева, Ислонжон Ёқубов... Хо-

размда Фарҳод Бобожон, Гулистонда Обида Файзуллаева деган жуда катта мутахассислар, ўзининг соҳасини яхши биладиган олимлар бор. Улар фақатгина шогирд эмас, қайсидир даражада менга ҳам ниманидир ишда, ҳаётда сингдирган одамлар... Ўзи мен ҳеч кимни шогирдим деб айтишга ботинолмайман. Чунки менинг шогирдим деб устоз айтмаслиги керак, балки шогирд айтиши керакки устозим деб...

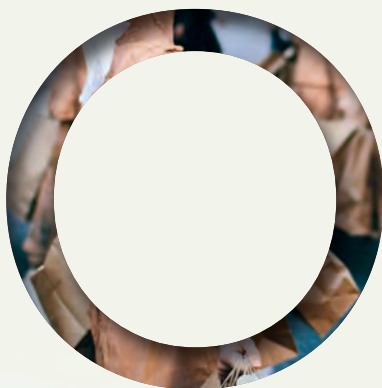
– Вақт ажратганингиз учун катта раҳмат. Устоз-шогирдлик анъаналари давомли бўлсин.

– Шундай бўлсин.

Отабек САФАРОВ суҳбатлашди.

Боту АЛИМОВ

ОЗИҒИ СУВОРИЙГА ОЗИҚ БЎЛМАС

Бугун биз истеъмолчилар жамияти билан рўбарў турибмиз!

«Тезроқ, кўпроқ, яхшироқ» дея навбат талашиб турган катта издиҳомнинг қаршисидамиз. Бу издиҳомни ташкил этувчи кишилар ҳам, уларнинг беқиёс иштиёқи ҳам кеча ё бугун пайдо бўлмаган. Бу ижтимоий ҳолат битта мам-

лакат ёки миллат билан чегараланиб қолмайди ҳам.

Сўзимиз аввалида Жалолиддин Румийнинг ушбу ҳикматли сўзларини келтирсак, нима демоқчилигимиз янада ойдинлашади:

*Тананг отдир, руҳинг унинг суворийси,
От озиғи суворийга озиқ бўлмас.*

Гап шундаки, биз отнинг қорнини тўйдираяпмизу, уни бошқарадиган суворийни унутиб қўймоқдамиз. Тилимиздаги истеъмолчилик истилоҳи анчагина катта маънони қамраб олмоқдаки, натижада биз тириклик деган улғу маънони тирикчилик аталмиш жўн сўз билан адаштириб юбордик.

Дунё бўйлаб кечаётган шундай бир қалтис жараёнда қалбнинг, туйғуларнинг ўлими, маънавий-руҳий таназзул олдинги ўринга чиқиши кузатилмоқда.

Фақат топармон-тутармон, моддий ҳаёти бирламчи ва ягона мезонга айланган мавжудотга айланиб қолаётганимиз чегарасиз ва меъёрсиз истеъмолчиликнинг белгиси.

Шу ўринда халқнинг «Ёмон сўз тузингга уради, ёмон емиш юзингга уради» деган нақли ёдга тушади. Бу ҳикмат замирида катта мазмун бор. Инсоннинг маънавий қашшоқлиги, маънан очлиги ёмон сўз ва ёмон тузда кўринади. Бунини маромийлик деган ҳаётимизга тобора сингиб бораётган сўз билан ўлчаб кўрсак, янада теранроқ англаймиз. Одам ўз нафси, ҳойу ҳавасидан устун келгандагина ҳақиқий инсон бўлади. Аксинча – маром бузилганда, шунчаки истеъмолчи мавжудотга айланганида эса муқаддас мезонлар бузилади.

Мавзумиз истеъмолчилик ва меъёр экан, бугун биз истеъмол қилаётган моддий, маънавий, ахборий «таомлар»нинг сифати, тури билан бевосита боғлиқдир.

Авалло маромийлик деган сўзга тўхталсак. Ҳар бир нарсада меъёр, маром – мўътадиллик бўлади. Ўзини, ўз нафсини енга олган киши асл паҳлавондир деганларидек, олтин оралиқ – меъёр бўлмаган жойда инсон ҳам, у мансуб бўлган жамият ҳам фақат зиён кўради.

Маромийликнинг ҳаётимизга уйғунлигини яна шундай шарҳлаш мумкин: инсон оралиқдаги мавжудот. У фаришта ва ҳайвон ўртасида яшайди. Агар тубанлашса, ҳайвондан баттар ҳолга тушиши мумкин.

Мабодо нафсини, кучини идора қилолса, Ҳақни таниса, фариштадек улғу мақомга етиши мумкин. Тан олиш керакки, бу икки ҳолат ҳам инсонга оғирлик қилади. Оддий, рисоладагидек, бир маромда, ҳалол кун кечириш инсонга хосдир. Ана шунини маромийлик дейиш мумкин.

Ўз навбатида «Истеъмолчилик нима?», «У қачон ва қандай пайдо бўлди?» деган саволга ҳам жавоб беришимиз лозим бўлади.

Аслида ҳаммамиз истеъмолчимиз. Ҳар бир тирик жон қай даражададир моддий, маънавий истеъмолчи. Аммо мақолада қўллаётганимиз «истеъмолчи» эса фақат моддиятга урғу бериб, чинакам ҳаётимизнинг маънавий асосини топтайдиган қарашларга асир бўлиб қолаётганлардир. Бундай истеъмолчиларни муқаддас нарсаси қолмаётган кишилар деб таърифлаш мумкинки, бунга қуйида етарлича изоҳ берилади.

Бундай истеъмолчилик гоёси дастлаб АҚШда пайдо бўлди. Унинг майдонга келиши Иккинчи жаҳон уруши давридаги ишлаб чиқариш турғунлиги билан боғлиқ деган қараш мавжуд, аммо бу жа-

раёни ўрганган социологлар бунинкор қилади ва ғоянинг вужудга келишини урушдан сўнг пайдо бўлган ортиқча ишлаб чиқариш қувватларининг сақлаб қолингани билан боғлайди.

Уруш йилларида АҚШ саноати жадал ривожланган, ҳарбий буюртмалар ҳисобига ишлаб чиқариш кескин ошган. Уруш тугагач эса гарчи эҳтиёж уруш давридагидек бўлмаса-да, ишлаб чиқариш суръати юқориликча сақлаб қолинди. Бу эса оммавий истеъмолни рағбатлантиришни талаб қилган. Натижада америкаликларнинг истеъмол эҳтиёжи ҳаёт тарзига сингиб маданий қадрият сифатида шаклланди.

Бунда асосий тарғибот қуроллари сифатида турли шаклдаги реклама, ОАВ, кино индустриясидан кенг фойдаланилди. Улар таъсирида урушдан кейинги «бахтли америкалик»нинг қиёфаси моддий бойлик, доимий харид ва дабдабали турмуш дея тасвирлана бошлади. Экрандаги ҳаётга интилиш, унга етиб олиш учун конгрессмен ҳам, фабриканинг қора ишчиси ҳам туну кун ўлиб-тирилиб ишлашга, нима қилиб бўлса ҳам фаровон турмушга етиб олишга талпинди. Табиийки, моддий фаровонлик бирламчи ўринга чиққани сайин Румий тилга олган суворийнинг – инсон маънавий оламининг даражаси пасайди, ёмонлашди. Инсонпарварлик, ватанпарварлик, меҳр каби инжа туйғулар, маънавий тутумлар моддият деган улкан қояга бориб урилди.

Истеъмолчилик ғояси муаллифлари тарғиб қилган «Ёш яша ва ёш ўл!» деган беқарор ва енгил ҳаётни танлашга мойил кишиларни ўзига оҳанрабодек тортадиган шиорнинг пайдо бўлиши эса жараёни тезлаштирди.

Эшитган кишининг этини жунжитиб юборадиган бу шиор ҳозирги кунгача тарғиб қилинади. Бу иборанинг оммалашувида 1949 йилда эфирга чиққан «Ҳар қандай эшикни тақиллат» номли филмга ўхшаш кинолар катта рол ўйнади. Филмда қуйидаги жумла ишлатилади: «Қисқа яша, ёш ўл, гўзал жасадга эриш». Филм сценарийсини Жерри Уолд ёзган. Кейинчалик бу ғоя Жеймс Дин образи орқали ёшлар маданиятининг рамзига айланган.

Ушбу ғоя, истаймизми-йўқми, бизнинг жамиятимизга ҳам таъсир кўрсатмоқда. Унда асосий ғоя нафс ва ҳирсни қондириш, ёшликни фақт ўйин-кулги билан ўтказиш ҳамда шу енгил йўлни ҳаёт тарзига айлантиришдир. Бу қараш замирида ичкилик-бозлик, кайф, палапартиш жинсий ҳаёт каби қарашлар илгари сурилган.

Бу жарёнда ёшлардан энг муҳим – ота-онага фарзандлик, ватан олдидаги бурч, ёрга, оилага садоқат каби масъулият олиб ташланади. Ўғил боланинг асосий фазилати пул топиш ва бой бўлиш билан, қиз боланинг хислати эса гўзал ва мафтункор кўриниш билан ўлчанади. Бунга эришиш учун ахлоқ-одоб меъёрларини унутиш табиий ҳолга айланади. Бойлик, моддиятнинг қаршисида соф инсоний туйғулар, хусусан меҳр ва муҳаббат

эскилик сарқити сифатида четга чиқади. Оила деган табаррук анъана унутилишга маҳкум этилади.

Мазкур ғоянинг аввал АҚШда, кейинчалик Фарб мамлакатларида ва ўзларини цивилизациялашган деб ҳисобловчи давлатларда кенг тарқалиши оқибатида ҳар хил ижтимоий иллатлар урчиди: болалар отонасидан узоқлашди, жамиятга қариялар уйи деган атама кириб келди. Оилавий ажримлар кескин ортди, қадриятлар инқирозга учради, беникоҳ яшаш табиий ҳолга айланди, диний қадриятлардан эътиқод бурчи олиб ташланиб, улар шунчаки маросим бўлиб қолди, фарзандга ортиқча юк деб қараш кенгайди.

Ёшлар орасида енгил-елпиликка берилиш, алкоголь, тамаки ва наркотик моддалар истеъмоли кучайди, ижтимоий тутумлар бузилиши оқибатида ОИТС каби касалликлар кенг тарқалди.

Минг афсуски, ушбу ғоя чегаралардан ўтиб бизнинг ҳаётимизда ҳам илдиз ота бошлади. Ёшларимизнинг дабдаба-

ли ҳаётга интилиши, қасрдай уй қуриш, қиммат машиналарда юриш, шов-шувли тўйлар, бир сўз билан айтганда, ўткинчи ҳавасларга қурилган истеъмолчилик кайфияти кучайди. Эркак учун бойлик ва молиявий устунлик устувор мақсадга айланди. Аёл эса эркакнинг олдига янги талабларни қўя бошлади. Натижада ёшлар турмушга тайёргарликни билим олиш, ҳунар ўрганишда эмас, қандай йўл билан бўлса-да тез бойишда деб ҳисобламоқда. Бунга эришиш учун эса чет элда ишлаш, қимор ўйнаш, кечроқ турмуш қуриш кўпгина ёшларнинг таянган нуқтаси бўлиб қолаяпти. Бу эса маънавий ва ахлоқий мувозанатга салбий таъсир кўрсатади.

Маълумотларга кўра, 2025 йилнинг январ-декабр ойларида Ўзбекистонда 267,1 мингта никоҳ қайд этилди. Бу 2024 йилга нисбатан 4,7 мингта кам. Ажримлар сони эса 46,9 мингга етиб, 1,8 мингтага ошган.

Никоҳнинг камайиши аввало никоҳ ёшининг кечикиши, иқтисодий барқарорликка интилиш билан изоҳланади. Ажралишнинг ошиши эса оилавий муносабатлардаги сифат ўзгаришларидан далолат беради. Айниқса, ажралишларнинг 60 фоиздан ортиғи шаҳарларга тўғри келаётгани шаҳар муҳиtida индивидуал эркинлик ва иқтисодий мустақиллик юқорилигини кўрсатади.

Қизиқ, эркинлик, молиявий мустақиллик бир қарашда жуда яхшидек кўринади. Инсон пул ва моддий билан етарлича таъминланса, бунинг нимаси ёмон дейиш мумкин. Аммо айтиш шунки оилалар ажримлар кўпайишига, никоҳ камайишига, демографик ўзгаришларга сабаб бўлаётирки, буни инобатга олиш зарур. Чунки нафснинг ҳакалак олиши, қаноатсизликнинг авж олиши меҳр-оқибатни пул ва моддийнинг қурбонига айлантиради.

Яна бир ачинарли жиҳати бугун баъзи ижтимоий тармоқлар ҳам маромга, соф, ҳалол инсоний ҳаётга қарши ғояларнинг тарғиботчисига айланди. Тармоқлардаги контентларнинг кўпчилиги гедонизм (ҳаётдан лаззат олишга мойиллик), романтик нигилизм (жамият қоидаларини рад этиш, исёнкорлик ва ўз-ўзини йўқ қилишга мойил руҳият) каби ғояларни оммалаштириш қуролига айланди.

Шу ўринда айтиш керакки, Маънавият ва маърифат маркази мутахассислари, олимлар ва зиёлилар ҳамкорлигида ишлаб чиқилган маромийлик ғояси юқоридаги каби тенденцияларга қарши қаратилган бўлиб, инсонни нафс эмас, ақл ва маънавият бошқариши лозимлигини тарғиб этув-

чи муқобил ва барқарор йўлдир. Маромийлик инсон ҳаётида меъёр, масъулият, сабр, маънавий ва моддий мувозанатга асосланади ва ўтмиш ҳамда келажак билан ҳисоблашиш деган яшаш тарзини тарғиб қилади. Истеъмолчилик эса аксинча, ҳозирни – шу бугунги лаззатни биринчи ўринга қўйиб, келажак масъулиятини тан олмайди.

Жамиятимиз маънавий иқлимидаги асл манзарани кўриш, оғриқ нуқталаримиздан бохабар бўлиш мақсадида 2024 – 2025-йилларда марказ томонидан барча ҳудудларимизда социологик тадқиқот ўтказилди. Сўровда 378 минг юртдошимиз қатнашди. Қўлга киритилган натижадаги айрим рақамларни келтирамиз:

- урф-одат ва маросимларнинг серхаражатлиги 14,6 фоиз ҳолатда оилавий ажримларга сабаб бўлмоқда. Сўралганларнинг атиги 21 фоизи бугунги кунда оилавий тадбирларнинг «Covid-19» пандемияси вақтидаги каби кўпи билан ўттиз киши иштирокида камхарж ўтказилишини қўллаб-қувватлайди, бу кўрсаткич 2024 йилга нисбатан 5 фоиз камайган;
- респондентлардан жамиятдаги қадриятлар ҳақида сўралганида, меҳнатсеварлик 7,9 фоиз ҳолатда энг

керакли қадрият саналиши аниқланган, ушбу кўрсаткич 2024 йилга нисбатан 2 фоиз камайган, яъни жамиятда ҳалол меҳнат орқали ижтимоий эҳтиёжларни қондириш даражаси пасаймоқда;

- ҳозирги вақтда 26,5 фоиз иштирокчининг ортиқча маблағини фарзандлар тарбияси ва уларни хорижда ўқитишга сарфлашга тайёрлиги аниқланди, бироқ бу кўрсаткич 2024 йилдагидан 3,7 фоиз пасайган;
- ташқи мафкуравий таъсирлар ва оммавий маданият унсурларининг кириб келиши сабаб ёшлар тарбиясидаги ўзгаришлар ўрта ёш ва кекса аҳоли томонидан 69,3 фоиз ҳолатда салбий баҳоланмоқда.

Ушбу муаммоли нуқтада Маънавият ва маърифат маркази ҳамда миллат зиёлиларининг асосий вазифаси – бирлашиш,

маънавий қадриятларимизга, жамият бирдамлиги ва ижтимоий ҳаётига салбий таъсир қилаётган иллатларга қарши чоралар ишлаб чиқиш ва уларни амалга оширишдан иборат.

ТАЛАР

Собир ЖУМАЕВ

Биродаримнинг сўзлари мени ўйлантириб қўйди. Юзига син солиб қарадим: қирқ бешдан ошиб, элликнинг эшигини қоқаётган бу полвонкелбат йигитнинг оқ оралаган сочларида, чеҳрасига тушган битта-ярим ажинлар қатида қаттиққўл ҳаётнинг изларини кўрдим. Ичимдан кўп гаплар ўтиб кетди: эҳ, йигитлик, қанисан сен?.. Бутун талабалар шаҳарчасини ўзига қаратган, тим қора сочлари

ортга таралган, оппоқ спорт либосида кўкрагини кериб, бир ўзи юрганда бир қур одам келаётгандай гуррос солиб тургувчи, бир гапириб ўн куладиган шўх-шалойим йигит қани?

Ҳисоблаб боқсам, орадан йигирма беш йил ўтибди. «Санамаганга бари тугал» дейишади. Ўзимизни ҳалиям бўз йигитлар деб юрибман чоғи, вақтнинг бетиним, бераҳм кучини туйқус ҳис қилдим.

Кечқурун соат бешларга яқин телефонга тахминан шундай хабар келади: «Иккита нон, мой, гўшт (товуқники бўлсаям), сори-мой...».

Шу боис дўконга кираман. Бугун ҳам шундай бўлганди. Юқорида тас-вирлаганим талабаликдаги ўртоғимга дуч келиб қолдим. Кенг-ройиш дўкон-даги одамларга парво қилмай хотин юборган рўйхатдаги озиқ-овқатларни излай бошлаган эдим. Таниш овоз эшитилди: «Ким экан меҳмонинг? Бир ўзими? Акаси билан...». Овоз келган тарафга ялт этиб қарадим. У телефон-да гаплашаётган эди. Бироз шанғироқ, аммо қадрдон товуш. Баҳром... Баҳром полвон. Бўйи икки қулоч, урган тўпи қайтмайдиган волейболчи. Ректор-нинг совғасини ҳам олган эди бир гал. ЎзМУнинг олди талабаларидан бўлган бу йигитни неча йилларки кўрмаган эдим. Ўтган беш-олти йилда атиги бир марта телефонлашганим ёдимда. Унда ҳам Баҳромнинг отаси ўлгани боис йўқлагандим. Уйига кўнгил сўраб ўтмоқчи эдим. Сафарга кетаётган экан. Араб диёрига. Шартнома асосида ишга. У дзюдо бўйича етакчи мураб-бий. Уёқда яхши тўлашади шекилли, Ўзбекистондан кўра хорижда кўпроқ юради. Бу гапларни ҳам икковимиз-ни ва бошқа ўртоқларни бир-бирига боғлаб турадиган Жасур орқали билиб тураман. Жасур деганимиз ёр-дўстлар ичида доим жонкуяр, ҳаммадан алағда. Гоҳида ёзғирганча, «Бир йиғилайлиг-ей, жўралар...» деб қолади, аҳён-аҳёнда биронта хабарми, оғизга тушган янгиликдан видеоми ташлаб туради «Телеграм»даги жимжит гуруҳимизга. Аммо йиғилишга вақт қани?..

«ЙИГИТЛИКНИНГ
ҚАДРИГА ЕТИНГЛАР,
ТЕЗ ЎТИБ КЕТАДИ...».
ЎША ГАПНИНГ
ҚИММАТИНИ МАНА
ОРАДАН ЧОРАК АСР ЎТИБ
АНГЛАГАНДЕКМАН.

Хуллас, Баҳром билан кўришдим. Ҳисоблашиб кўрсак, роса етти йил бўлибди кўришмаганимизга. Ўзи шаҳар марказида яшайди. Нимаям бўлиб биз тарафлар – туман марказига йўли тушган экан, кўришиб қолдик.

Баҳромнинг уйланиш тўйига борган эдим. Кўпчилик борганди. Раҳматли отаси тирик эди. Баҳром шу алпкелбат, хасталик сабаб бир томони яхши ишламайдиган Норқул отанинг кенжаси экан. Норқул бобо биз талаба-жўраларни кутиб-кузатиб туриб оқибатли бўлинглар дегандай нимадир гап қилгани алоқ-чалоқ эсимда. «Йигитликнинг қадрига етинглар, тез ўтиб кетади...». Ҳарҳолда шу мазмунда гапирганди отахон. Ўша гапнинг қимматини мана орадан чорак аср ўтиб англагандекман. Англаганда ҳам тирбанд савдо дўконида, новча, қадди хиёл эгилган ҳам тўлишган, қўлида икки пакет нарса – бозорлик билан касса қошида турган Баҳромни кўриб тушунаяпман.

Э, шоир ошна, биз ҳам юриб-миз-да... Болаларнинг каттаси бу йил мактабни тугатади. Қолган иккитаси ҳам мактабда ўқийди. Тўрт йилдан бери шу ердаман. Институтда. Илмий ишни юмалоқ-ёстиқ қилиб ёқлаб олдик. Педагогика бўйича. Яна Арабистонга чақиришаяпти. Кетиб юборсамми деган хаёл ҳам йўқ эмас... Ҳарна бир-икки сўм яхшироқ топаман...

– Ҳозир илмий иш қилганларнинг ойлиги яхши-ку, нима бор чет элда? Уйингиз бор, келин ишлайдими?

– Ҳа, боғчада ҳамшира.

– Бўпти-да. Яна нима керак?..

Баҳром билан гаплашиб маркетдан ташқарига чиқдик. Икковимизнинг ҳам қўлимизда ул-бул – рўзғор тўрва...

Баҳром пулт билан майдончада турган оппоқ машинани очди. Ўтган ой олибди, янги, ҳали салофан пакети ҳам олинмаган.

– Энди, шоир ошна, куч-қувватнинг борида, қўлдан иш келган маҳал ишлаб қолайлик...

Биродаримнинг шу сўзлари мени ўйлантириб қўйди.

Унга айтмоқчи бўлганларимни сизга ҳам улашдим.

Талабалик жўрамга бир оғизгина «Сизнинг неча пул топишингиз, ким бўлишингиз болаларга унчалар қизиқ эмас. Уларга ота керак» демоқчи эдим. У эса уйига келаётган меҳмони сабаб мен билан тезда хўшлашди.

Унга яна «Дунёда пулга сотиб олиб бўлмайдиган нарсалар ҳалиям бор» деб қўймоқчи эдим.

У эса шамолдай учиб кетди-қолди. Уни – Баҳромни ва кўплаб Баҳромларни вақт шамоли шундай учуриб кетаётир. Баҳромларни шаҳар ютиб юбормоқда. Ҳаёт ёвуз сеҳргар каби авраб, ўз ҳолига қўймай домига тортмоқда. Бунга сабаб нима, айбдор ким?

«Биз ўзимиз айбдормиз, Баҳром! Ҳашам бизни адо қиляпти. Зеб-зийнатга ҳавас, узун орзулар толиқтираяпти. Уй, машина, доврүкли тўйлар бизни овора қилмоқда» демоқчи эдим унга.

Унга яна қуйидаги гапларни ҳам айтмоқчийдим: ота меҳри жуда улуг меҳр, унинг ўрнини онанинг тўтиё жони ҳам беролмайди. Ота ибрати фарзандга сингиб кетмаса болалар бегона бўлиб ўсади.

Бир сафар қишлоққа борганимда собиқ синфдошимнинг ўғлини кўрдим. Еттинчи синф бола биз – уч-тўрт ҳамқишлоқ гурунглашиб турган йўлдан шипиллаб ўта бошлади. Кўзи қўлидаги смартфонда. Унинг салом бермаганига эътибор қилдим. «Ҳой, невар, салом қани?» деди ёнимдаги Раҳмат ака. Бола бизга бир қаради-да, номигагина «Саломалайкум» деб ўтиб кетди. Отаси – синфдошим мактабни тугатгандан бери хорижда, Россия-ю Қозоғистон қилиб ишлайди, ризқ теради. Шунинг ортидан янги уй солди. Шу ўғилчасига катта суннат тўйи қилди. Машина ҳам олди.

“

ТАПАБАЛИК ЖЎРАМГА
БИР ОФИЗГИНА «СИЗНИНГ
НЕЧА ПУЛ ТОПИШИНГИЗ,
КИМ БЎЛИШИНГИЗ
БОЛАЛАРГА УНЧАЛАР
ҚИЗИҚ ЭМАС. УЛАРГА ОТА
КЕРАК» ДЕМОҚЧИ ЭДИМ.

Четдан қараганда ҳаёти рисоладагидек. Мен адашган бўлайину, лекин ота ҳайбати ҳалиги болага етишмагандек...

Бугун синфдошим каби минглаб йигитларнинг ҳаёти шу тарзда кечаяпти. Болалар отасини телефонда кўриб ўсаяпти. Олисдаги ота унинг раъйини қайтармайин деб телефон олиб берган. Меҳр деганлари телефон орқали юқмайди-да... Чорвадорлар «Чўпон ҳар тонг ўз молини кўзи билан бир марта кўрмаса, сурувда барака бўлмайди» дейди. Бировга пул бериб боқтириш мутлақо бошқа нарса. Ҳатто чорва ҳам меҳр истайди. Энди одам-чи, онгли, тафаккур эгаси бўлган одамзод-чи?

Деҳқонлар айтади: кузнинг бир куни ёзнинг ўн кунидан зиёд. Яъни, кузги экин барорли бўлади, кузакда шудгорланган ер полвон бўлади. Кузги бир кунлик иш ёздаги ўн кунлик меҳнатдан унумли.

Одам ҳам шу. Уч яшар гўдак отаси уйга кириб келганида қандай югуриб чопади, «отажон» деб бўйнига осилади. Унинг учун уйга дунёдаги энг кучли, энг улутинсон кириб келаяпти. Агар шу гўдак вақтида меҳрга тўймаса, ишлов кўрмаган ер каби беҳосил, бефайз бўлади.

Ўн икки-ўн саккиз ёш қиз бола учун ҳам, ўғил бола учун ҳам ўта нозик мавсум. Ўсмирликнинг гўзал палласидан балоғатнинг беқарор, оташин айёмига ўтиш маҳали. Бу даврда отасиз ўсаётган, ота меҳрини туймай, унинг салобатини, рағбатини, иссиқ бағрини ҳис этмай ўтаётган болалар орасида кўпдан-кўп жиноятга мойил, ўзбошимча, дийдаси қаттиқ йигит-қизлар учрайди. Уларнинг ҳар муқомга йўрғалайдиганлари кўп бўлади.

Қўл билан ушлаб бўлмайдиган, ҳиди, таъми, ранги номаълум, аммо борлиги чин бўлган ота меҳрини Оллоҳ шу қадар лазиз қилиб инсон юрагига жо қилганки, бунинг қимматини билмоқ керак.

Отанинг қадри, нуфузи ҳақида халқимиз бисотида ҳам, диний меросимизда ҳам кўплаб ибратли гаплар бор. «Отанг ўтирган уйнинг томига чиқма», «Ота дуоси ўқ – тегади», «Отанинг пойабзалини ҳам беҳурмат қилма»... Отани пул топадиган машина деб ўрганиб ўсаётган болаларга бу муқаддас тутумлар кор қилмайди. Чунки вақт ўтган.

Умумтаълим мактаблари – фарзандлар ўсишида энг муҳим маскан. Бу масканда, айниқса шаҳар жойларда ўқитувчилар асосан аёллар. Бу жиҳатга кўп ҳам парво қилмаяпмиз. Эркак ўқитувчининг ўғил болалар тарбиясига таъсирини ҳисобга олмаяпмиз. Бу ҳаётимизнинг ўқ томири бўлган бир тамойилдирки, эркак ўқитувчи ҳам ота каби, ака кабидир аслида.

“
У УЙЧАГА КИРИШИ
БИЛАН ОТАСИГА ШУНДАЙ
КАТТА ИНТИҚЛИК БИЛАН
ЎЗИНИ ОТДИКИ, УНИНГ
ҲИҚИЛЛАБ ЙИҒЛАГАНИ ҲАМ
ЭШИТИЛДИ.

Уч-тўрт йил бурун Пискент туманида жойлашган жазони ўташ колониясига бордик. Бу ерда жазони ўтаб, нисбатан эркинроқ муҳитда озодликни кутиб ўтирган маҳбуслар билан учрашув бўлди.

Маҳбусларга уйдагилари билан учрашиш мумкин экан. Шу ерда бе-хосдан бир манзарага кўзим тушди: бир аёл ёнида беш ёшлардаги ўғилчаси билан учашиш хонасига кириб келди. Ҳибсхона тарафдан сочи қиртишлаб олинган қирқ ёшлардаги йигит келди. Кўришдилар. Йигит ўғилчасини бағрига босиб туриб ўпиб-қучиб кўришди. Бола эса уёқ-буёққа қараганча паришон турар, қўллари

беҳаракат, отасини қучоқлаб олиш ўрнига атрофга олазарак термиларди. Улар муваққат уйча сари юришди. Дарахт шохи пана қилиб турган уйчадан менга фақатгина боланинг юзи кўриниб қолди. У уйчага кириши билан отасига шундай катта интиқлик билан ўзини отдики, унинг ҳиқиллаб йиғлагани ҳам эшитилди. Бола атрофдаги бегоналар қошида отасидан уялди. Хилватга етгач эса ўзини озод қўйиб юборди. У бола беш, борингки, олти ёшларда. Унинг қалби билан айнаи дамда ҳеч ким юзма-юз кела олмайди.

Очроқ, юпунроқ бўлса ҳам, ҳар куни тансиқ таомлар едирмаса ҳам отаси уйга кириб келса қандай яхши! Бу гапларни бу мурғак болакай айтолмайди, аммо унинг кўзларида армонли бир дoston бор.

«Алпомиш» достонида Алпомишнинг ўғли – Ёдгор отаси Қалмоқ юртига кетганида туғилган. Отани кўрмаган. Шу қийналган, меҳрга зор бўлган етим гўдакнинг отасизлик дардини бахши уч-тўрт сатрда жуда теран ифода этган.

*«Отажонни кўриб қолган бобожон,
Менинг отам қайтиб келама
Ё етимга шундай кун бўлама...»
дейди у Қултой бобога.*

“

ОЧРОҚ, ЮПУНРОҚ БЎЛСА ҲАМ, ҲАР КУНИ ТАНСИҚ
ТАОМЛАР ЕДИРМАСА ҲАМ ОТАСИ УЙГА КИРИБ
КЕЛСА ҚАНДАЙ ЯХШИ! БУ ГАПЛАРНИ БУ МУРҒАК
БОЛАКАЙ АЙТОЛМАЙДИ, АММО УНИНГ КЎЗЛАРИДА
АРМОНЛИ БИР ДОСТОН БОР.

Устозларимиздан бири отаси ҳақида шундай хотирлаган эди. Отаси эскининг одами – уруш йилларида туғилиб ўсган кекса киши.

Бир неча йил бурун устозимиз қишлоққа отасини кўришга борибди. Кекса оқсоқолдан хабарлашишга борган ўғил қўй сўйдирибди. Шаҳардан келган номдор ўғилнинг шарафига тумандаги давлатманд жўраларидан бири тандир кабоб қилиб келибди.

Тўкин дастурхон теграсида йиғилганларида отахон олдида турган тандир кабобдан ҳам, бошқа неъматлардан ҳам номигагина тотиниб ўтираверибди. Ва ўз одатига кўра нонни чойга ивитиб, қатиқ билан ер экан. Буни кўрган ўғил:

– Ота, манави гўштлардан есангизчи, нимага олмаяпсиз? – дебди ажабланиб.

– Болам, раҳмат, еяпман...

Чол тагин ўша алпозда қаттиқ нонни ейишда давом этади. Ўғил яна отасини дастурхонга ундайди:

– Ота, шу нонингиз ҳар куни бор, манов таомлардан олсангизчи...

– Ҳа, тўғри айтдинг. Парча ноним ҳар кун бор. Мени шу ташлаб кетмасин. Лекин сен келдинг, тандир келди, қўй сўйилди. Буларга ўрганиб қолсам, эртага қаердан топаман? Қаноат дегани энг зўр овқат, болам...

ФАРЗАНДЛАРИ «ОТАМ НЕГА КЕЛМАЯПТИ?» ДЕБ ИЧИКИБ СЎРАЙ БОШЛАБДИ. «КЕЛАДИ-ДА ШУ МУШТУМЗЎР ОТАНГ, ГЎРГА БОРАРМИДИ?» ДЕБ ҚЎЙИБДИ АЁЛ БЕПАРВО.

Бироз чалғидим. Гап оталар, ота меҳри ҳақида эди. Лекин чалғишимга ҳам шу меҳр сабаб. Биз оталарни кўчага қувиб чиқараётган, кеча-ю кундуз терга ботиб, ҳарсиллаб ишлашга, бировларни алдашга мажбур қилаётган нарса бор. Бу бизнинг беқаноатлигимиз.

Бугун ёшлардан, ўсмирлардан нолияпмиз: бесабр, бетгачопар, ҳурмат-иззатни билмайди, синтетик дориларга ўрганиб қолаяпти, интернетга ружу қўйган...

Аммо улар ойдан тушгани йўқ-ку, дўстим?..

Улар биздан тополмаган меҳр, эътиборни бошқа манбалардан излаяпти холос. Боламизнинг китобига, дафтар-қаламига пул бермаймиз, лекин қимматбаҳо машинага ўлиб-тирилиб пул йиғамиз. Бу гаплар кўп айтилгандир балки, лекин бола қалби эҳтиёжининг сийқаси чиқмайди.

“

БИЗ ОТАЛАРНИ КЎЧАГА ҚУВИБ ЧИҚАРАЁТГАН,
КЕЧА-Ю КУНДУЗ ТЕРГА БОТИБ, ҲАРСИЛЛАБ
ИШЛАШГА, БИРОВЛАРНИ АЛДАШГА МАЖБУР
ҚИЛАЁТГАН НАРСА БОР. БУ БИЗНИНГ
БЕҚАНОАТЛИГИМИЗ.

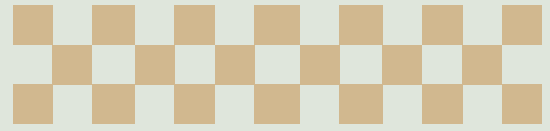
Бир одам ҳар куни ишдан келиб хотинини ураркан. Хотинидан миннатдор бўлса ҳам, «Бизнинг хотин зўр-да!» деб елкасига бир мушт уриб қўяркан. Шу одам бир куни ишдан келавермабди. Кечикибди. Сотат тўққиз-ўн бўптиям ундан дарак йўқ. Фарзандлари «Отам нега келмаяпти?» деб ичикиб сўрай бошлабди. «Келадиди-да шу муштумзўр отанг, гўрга борармиди?» деб қўйибди аёл бепарво. Вақт имиллаб ўтиб, ярим тун бўлибди ҳамки, эркакдан дарак йўқ. Хотин ҳам алағда бўла бошлабди. Охири сабри чидамай, «Э, худойжон-эй, келса келсин-эй, урса урсин-эй, урсаям келсин-эй!» деб юборган экан.

Тонгда ишга, шомда уйга шошган одам бахтлидир. Уй – ватаннинг боши. Уйда отани кутиб турганлар – энг муҳим ишдан ҳам муҳим, энг қимматли улфатдан ҳам зарур кишилардир. Аллома Лев Толстой эса «Ҳаётда энг катта бойлик – соғлиқ, энг катта қувонч – оила, энг катта омад – ҳалол меҳнат» деганида юқоридаги ҳамма гапларимизнинг маъзини айтган экан.

Биз уни бироз ёйиброқ қўйдик, холос.

РАМАЗЛАР ОРТИДАГИ ОЛАМ

Кишлоқнинг куни ҳам, туни ҳам узоқ бўлади. Ётсанг тонг отмайди, турсанг кун ботмайди. Кундузи ҳамсоиялар билан қувалашиб, кечаси катталардан матал эшитиб, вақтни соб қиласан. Аммо кўчага чиқиб ҳеч кимни топмасанг, қўшнинг боласини чақириб борсангу, уйдагилари ўйнагани чиқармаса-чи?! Қуёш турган жойида қотади. Фурсатнинг имиллаган этаклари нимадир нарсага илашиб қолгандай туюлади. Шундай пайтлари ич-ичингдан тўлиб кетасан. Товуқ катак ёки ўзинг чиқа оладиган бирор баландлик устига чиқиб, энангдан эшитган қўшиқни бақириб айтасан:

*«Ҳалима, Мамат-а,
Ҳамсая, келагай!
Муштдай қорнинг тўймайма,
Энанг қурғур қўймайма?!».*

Табиийки, қўшиғинг кутаётган одамнинг қулоқларига бориб етмайди. Лекин унда сеҳр бордай туюлади. Беихтиёр енгил тортасан. Гўёки ҳозиргина қадимий афсунни ўқидинг, энди ижобат бўлиши учун гартак сабр керак...

Дарҳақиқат, халқ қўшиқларидан тилсим кутишимизга асос бор. Улар ўзида ҳар хил рамзий ишора ва код ташийд. Тўғри, вақт ўтиши давомида рамз билан боғлиқ билимлар унутилиши мумкин. Аммо анъананинг кучи рамзнинг ўзини сақлаб қолаверади. Шунданми, ҳамма айтувчи ҳам ўз қўшиғидаги «ёққу-яқ» каби ҳаяжонли ҳайқириқлар ортидаги қадимий мазмунни англаб етмайди.

Ҳолбуки, ушбу ҳайқириқни фольклоршунос олим Шомирза Турдимов «олий қувват бирлиги бўлган илоҳий қарсак¹, қарсак жўрлигидаги қўшиқ ва рақс ёрдамида руҳоний билим ҳамда ахборот олиш ҳайқириқларидан бири» дея изоҳлаган. «Рақс ва қўшиқ ижросидаги “яққу-яқ” ёки “жаққу-жақ” қайтариқларидан пайдо бў-

лувчи оҳанг тебранишлари киши руҳиятига таъсир этиб, уни олий қувват тебранишларига ростлайди; бу ҳолатни сўфийлар зикридаги “хувва-хув” қайтариғи билан баробар қўйиш мумкин» дейди олим.

*«Тоғлар боши нурама,
Кийик шохи бурама.
Бой қизини бермаса,
Бойни бало урама...
Яққу-яққу, яққу-яқ...».*

Эсласангиз керак, эртақларда мурод-мақсадига ета олмаган шахзода тоғ-тошларга бош олиб кетади. «Алпомиш», «Гўрўғли» каби дostonларимиз қаҳрамонлари ҳам албатта тоғ ошадилар. Чунки тоғ ер билан осмонни боғловчи нуқта. Аждодлар руҳи ва ҳомий эранлар жойлашган муқаддас макон. Унда дуолар ижобат, муродлар ҳосил бўлади. Айни пайтда кийик ҳам муқаддас ҳомий. Қолаверса, кийикнинг шохи қанча улкан бўлса, унда илоҳий қудрат шунча кўп бўлади деган тасаввур бор. Энди ўйлаб кўринг, ошиқнинг «ортида» баланд тоғ ва шохлари катталигидан буралиб кетган муқаддас кийик тургач, бой қизини бермай қаёққа боради?! Шундай қилиб, қўшиқдаги «яққу-яқ» қайтариғи орқали инсон, табиат ва олий қувватлар ўртасидаги қадимий маънавий алоқа яна бир бор намоён бўлади.

*Аммо фольклорга оид
манбалардан аниқлашадики,
мазкур қўшиқнинг тарихий
илдизлари анча қадим —
рус босқинидан олдин ҳам
айтилган.*

¹ Қарсак қадимда Тангридан қут сўраш ҳаракатларининг муҳим элементи ҳисобланган.

Ҳануз эсимда. Болаликда тунлари кўзимга ҳар хил шарпа кўринадиган одат чиқардим. Кечаси тушимга гоҳ лўли кампир, гоҳ келинчак кириб, бақириб уйғонардим. Шунда отам билан онам Тўқбой қишлоғидаги бир чолнинг уйига олиб борди. Чолда бургут қанотининг суяги бор экан. У тўнини устимга ёпдида, атрофимда чир айланиб қўшиқ айтди. Қўшиқнинг ҳамма сўзлариям ёдимда қолмаган. Лекин унинг бургут қаноти суяги билан ора-тура елкамга савалаб, «олло-ху², олло-ҳо!» дея қичқиргани ҳалиям қулоқларим остида жаранглаб турибди. Мутахассисларнинг фикрича, «ху», «ҳо» сўзлари дастлабки сўзлардан бири ҳисобланиб, қадимда шу сўз, ҳайқириқлар ёрдамида яратганга юқунилган. Унинг илдизлари энг қадимги динларга бориб тақалади. Ўша чолнинг «олло-ху»сидан кейин тунда ваҳима босмайдиган, тушларимда қора кийинган кампирни-ю оқ кийинган келинни кўрмайдиган бўлдим.

Албатта, ҳамма халқ қўшиқлари ҳам илоҳий мазмун ташийвермайди. Уларнинг орасида миллий ўзагимиздан ўсиб чиқмиш маънавий тушунчалар асосида тўқилган интизорлик, арз-дод, муҳаббат қўшиқлари ҳам мўл. Шундай қўшиқларнинг энг машҳурларидан бири – «Қарғалар».

Бу қўшиқнинг кенг тарқалиши ва машҳур бўлиши 1916 йилги мардикор олиш воқеаларига бориб боғланади. Сибир ўрмонларида дарахт кесган марғилонлик Худойберди қори уни хиргойи қилган. Қўшиқ матнига ватандан узоқда юрган мардикорларнинг соғинчи, дил ноласини қўшган. 1970-йилларда «Ялла» ансамбли уни замонавий усулда куйлагач, янада машҳур бўлиб кетди.

Аммо фолклорга оид манбалардан аниқлашадики, мазкур қўшиқнинг тарихий илдизлари анча қадим – рус босқинидан олдин ҳам айtilган. Ўшанда ҳам унда соғинч мотивлари устунлик

² Олло – Аллоҳ.

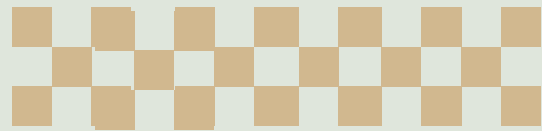
қилган. Чунки у соғинч изтиробида ёнаётган қалблар қўшиғи. Таҳлил учун қўшиқдаги айрим мисраларни эслаймиз:

*«Қарғалар учса қарайлик
Марғилоннинг йўлига.
Ҳиди келса маст бўлайлик
Ҳандалакнинг бўйига...».*

Қўшиқ сўзларидаги «қарға» рамзи тушунарли бўлиши учун баъзи масалаларга ҳам тўхталсак.

Замонавий адабиётда янгиликлар анча жадал руй беради. Фолклорда ундай эмас. Шу учун ҳам минг йил олдинги халқ оғзаки ижоди намуналаридан тортиб, бизга яқинроқ даврда яратилган халқ ижодида ҳам айрим қушларнинг хабар рамзи бўлиб келганини кўрамиз. Масалан, зиндонда ётган Ҳакимбек осмонга боқиб, тепасида ғознинг айланиб учаётганини кўради. Уни ўзига чорлаб, «ғойибнинг қуши» дея атайди. Кейинроқ ўзи ҳақидаги хабарни ҳам элига айнан шу ғознинг оёғига боғлаб учиради. Қисқаси, ғоз ўзбек фолклорида хабарчи – ижобий хабарларни етказувчи мавжудот. Совуқ хабарлар эса асосан ўрдак билан етказилади. Чунки қадимги мифологик тасаввурга кўра ғоз билан ўрдак уч оламини (осмон, ер, сув) бирлаштира олган илоҳий қуш саналади.

Халқ оғзаки ижодида хабарчи қушлар фақат ғоз ва ўрдакдангина иборат эмас. Турна, лайлак, қалдирғоч, бойқуш кабилар ҳам қўшиғу дostonларимизда ўзи билан хабар келтирган. Жумладан қарға ҳам шундай қушларнинг биттаси. Фолклорда ҳатто унинг хабарчига айланиши билан боғлиқ афсоналар бор. Ўша афсонага кўра, Тангри узоқ яшаган қарғани чақириб, ундан «дунёга келиб нимани кўрдинг?» деб сўрайди. «Қарағай бўйи қор ёғди, ҳам ёғди-ю, ҳам кетди» деган жавоби хуш ёқиб, унга минг йиллик ҳаёт ва шу узун умри давомида хабарчилик вазифасини инъом этади. Шундан халқда қарғалар ҳақида Тангрининг мингта хабарчи қуши деган тасаввур пай-

до бўлган. Қарғанинг ғоз билан ўрдақдан фарқи шуки, алоҳида ижобий ёки салбий хабар келтирмайди. Бу қушлардан келган мужда яхши ҳам, ёмон ҳам бўлиши мумкин, янаям аниқроғи, улар хавотирли хабарлар ташийди. Худди бойўғли каби.

Ҳандалакнинг бўйи-чи? Ҳаммамизга маълум, ҳандалак баҳорги полиз экинларининг ичида энг эртачиси. Шу учундир, эҳтимол, у халқ оғзаки ижодида қизнинг вужудидаги илк аёллик куртаклари рамзига айланган. Бунгатаянган ҳолда ҳандалакнинг бўйини ҳам севги, майл ҳамда аёл жозибасига интилишнинг халқона, чуқур илдиз отган ифодаси дея тушуниш ўринли. Негаки, юқорида ҳам айтганимиздай, халқ оғзаки ижодидаги ҳамма рамзлар ҳам халқнинг

Мана энди қўшиқнинг яширин маъноси равшан: олисга мардикорликка кетган йигит кўнгил қўйган қизининг шу орада бўйи етиб, турмуш қуриб кетишидан хавотир олмоқда, висол орзусида ёнмоқда.

мифологик қарашлари асосида яралмаган. Уларнинг аксари руҳий ҳодисаларни ташқи олам ҳодисалари билан қиёслаш, умумлаштириш асосида вужудга келган. Бу қиёсларнинг тасодифий эмаслиги, замирида чуқур кузатиш ва ҳаётий билим ётгани бора-бора анъанавий рамзга айланишга сабаб бўлган. Мана энди қўшиқнинг яширин маъноси равшан: олисга мардикорликка кетган йигит кўнгил қўйган қизининг шу орада бўйи етиб, турмуш қуриб кетишидан хавотир олмоқда, висол орзусида ёнмоқда. Шуни ҳам инобатга олиш керакки, бу образ фақат мифологик тасаввур маҳсули эмас. Мардикорчилик йўли билан совуқ ўлкаларга, хусусан Сибир томонларга кетган йигитнинг кундалик ҳаётида қарғалар энг кўп кўзга ташланадиган қуш ҳисобланади. Уларнинг иссиқ ва совуқ ҳудудлар ўртасида қатнаб юриши эса мусофир онгида қарғани ватан ва маҳбуба томондан келиши мумкин даракнинг рамзига айлантиради. Шу маънода қўшиқдаги «қарғалар учса қарайлик» сатрлари мусофирнинг осмонга умид билан тикилган нигоҳини, хабарга зор руҳий ҳолатини ҳам ифода этади.

Кўриб турганингиздек, сўзлар ортидаги рамзни тушунганимизда унинг маъноси ўзгаради. Биз учун оддий туюлган иборалар анча чуқур, теран мазмун касб эта бошлайди. Демак, эртақлардаги ғорнинг эшикларини маълум сўзни айтиб очиш мумкинлигида муҳим ишора бор. Мисол тариқасида ўзбек халқ қўшиқларининг ранг-баранг намуналарини ўз ичида жамлаган «Шода-шода марварид» китобидаги ушбу мисраларни таҳлил қилиб кўрамыз:

*«Олма пишганда галинг,
Тейина тушганда галинг.
Ангса³ сочим жамалак,
Белима тушганда галинг...».*

Қўшиқда бир қарашда оддий ёз фасли ҳақида гап кетаётганга, ёзда келишини сўраб, қиз ўз севган ёрига ноз-карашма

³ Ангса – елка

қилаётганга ўхшаб туюлади. Лекин биргина олма сўзининг ортидаги маънони англаганимизда тасаввуримизда мутлақ бўлак манзара намоён бўлади.

Шундай қилиб, йигит, аниқроғи ёр нима учун айнан олма пишганда келиши шарт? Тасвирий санъатга оид муҳаббат мавзусидаги асарларда ҳам кўрган бўлсангиз керак. Ошиқ-маъшуқнинг бири иккинчисига олма узатиб туради. Олма қизнинг қўлида турса қизил, йигитнинг қўлида турса оқ бўлади. Зеро, у – муҳаббат рамзи. Қизил бўлса қизнинг, оқ бўлса йигитнинг муҳаббати маъносини ифодалайди. Бундан чиқди, юқоридаги қўшиқда на ёз фаслига доир, на ноз-карашма билан боғлиқ гап ёки кечинма бор. Аксинча, бу ерда қиз ўзининг ҳали ёш эканлигини, муҳаббатни тушунмаслигини айтиб, йигитдан узр-маъзур сўрамоқда. Ушбу мазмун қўшиқнинг айтилиш оҳанги-ю, халқимизнинг асрлар давомида шаклланган маънавий-ахлоқий қарашларига ҳам мос тушади.

Яна бир қўшиқ борки, уни ўзбекларнинг деярли ҳаммаси эшитган. Лекин маъноси ҳақида-чи, ҳаммаям ўйлаб кўрдимикин?

*«Томда товуқ ётади, воҳай бола,
Оёғи совуқ қотади, воҳай бола!..»
«Томда товуқ ётади...»*

– бир ўқишдаёқ жумлалардаги аллақандай шўх, қитмир оҳангни ҳис этасан киши. Сабаби, у аслида ҳам ҳаётини қиёслаш ёрдамида маълум ҳолатни юмор қилмоқда. Яъни, жумладаги «товуқ» оддий товуқ эмас. Бу ерда инсонга ишора бор.

Туркий халқлар мифологиясида қадимдан Она лочин, Семурғ каби қуш образлари бўлган. Улар азиз авлиёлар ҳомийлигининг рамзи ҳисобланиб, ўзи билан ҳимоя, ойдинлик олиб келган. Товуқ ҳам бир жиҳатдан шуларга ўхшаш рамз, аммо у илоҳиймас, хонаки қуш. Шу

*Олма қизнинг қўлида турса
қизил, йигитнинг қўлида турса
оқ бўлади. Зеро, у – муҳаббат
рамзи.*

туфайли у оддий аёл маъносини ўзида акс эттиради. Албатта, бу ерда киноя ҳам йўқ эмас. Ахир ҳалигача аёллар бир-бирини ранжитмоқчи бўлганда «товуққа ўхшайсан» деб чақиб олишади-ку. Лекин қўшиқ мазмунига кўра у нега совқотади? Чунки ёлғиз, пинжига олиб иситадиган «хўрози» йўқ. Ровийнинг қўшиқ айтиб тегишаётганининг ҳам боиси шунда. Қўшиқ ҳақидаги гапни мухтасар қилсак, у инсоннинг бир ҳолати хусусидаги ўзига хос қочириш, аския.

Шу ўринда шох Искандар ҳақидаги афсона беихтиёр ёдимга тушади. Унга кўра, Искандарнинг сочини олган ҳамма сартарошлар ўлимга маҳкум қилинади. Сартарошлар ўлдирилиб-ўлдирилиб, охири битта қолибди. У ҳам

шоҳнинг ҳузурига олиб борилибди. Сочини қиртишлатиб бўлгач, Искандар унинг жонини олишга иккиланибди. Ўлдирай деса, мамлакатада бошқа сартарош қолмаган. Ўлдирмай деса... Шунда у сартарошни «бошим билан боғлиқ синоатни ҳеч кимга айтма!» деб қўйиб юборибди.

Сартарош тирик қолганидан хурсанд. Лекин ўзи воқиф сирни ҳеч кимга айтолмай қийнала бошлабди. Қанча вақт ўтса, дарди шунча оғирлашибди. Кунлардан бир куни кимсасиз жойдан қудуқ топиб, бор ҳақиқатни унга айтибди. Кейинчалик қудуқнинг ичидан бир қамиш ўсиб чиқибди. Чўпон бу қамишдан най ясаб чалса, «Искандарнинг шоҳи бор!» деган куй таралибди. Алқисса, «куйган ердан куй чиқади» деган нақл шундан қолган экан.

Халқ тўқиган бошқа афсоналарда бўлгани каби бунда ҳам теран ҳаётий ҳақиқат бор. Ахир тарихга назар солсак, халқимиз бугунги кунга қадар осон йўлни босиб ўтмади. Озмунча қамаллар, босқину қирғинларни бошдан кечирмади. Неча бор эркини, озодлигини бой бериб, душманга таланди, овозини чиқармай, тортган азобларини, орзу-ҳавасларини ҳеч кимга айтолмай яшашга мажбур бўлди. Бироқ шундай пайтда ҳам миллий ўзлиги, гўзаллик иштиёқи, бой тафаккурини сақлаб қола билди. Ўша ўзлик, иштиёқ ва тафаккур турли метафора ҳамда рамзларга бой қўшиғу дoston бўлиб янгради. Айтилмаган ҳасратлар, ошкор қилинмаган дардлар, жуда муҳим ҳақиқатларни ўз бағрига олиб, бизгача етиб келди. Бу қўшиқлар ортида эса олам ва одам ҳақидаги бой билим, рангин туйғулардан иборат гўзал дунё бор. Ушбу дунёдан бебаҳралик биз учун катта маънавий узилишни юзага келтиради. Бу хазинадан баҳрамандлик эса битмас-туганмас маънавий қувват манбаидир.

*Ўзлик, иштиёқ ва тафаккур
турли метафора ҳамда
рамзларга бой қўшиғу дoston
бўлиб янгради. Айтилмаган
ҳасратлар, ошкор қилинмаган
дардлар, жуда муҳим
ҳақиқатларни ўз бағрига олиб,
бизгача етиб келди.*

ҚУЁШНИ ИЛК ҚАРШИЛАЙДИГАН

ЎЛ ҚА

Япония мен учун ҳамиша рубъи мас-
куннинг сирли, тилсимли давлати бўлган.
Ўқувчилик кезларим харитага боқиб,
минглаб ороллардан иборат бу мам-
лакатни узала тушиб ётган аждарҳога
ўхшатардим. Кунчиқар ўлка тасавву-
римда афсоналардаги Атлантида ёки
эртаклардаги Сусамбил каби ажойи-

ботлар диёри бўлиб туюларди. Қирқдан
ошганимда Япония зиёрати насиб этди.
Бола тасаввурим алдамаган экан, Қуёшни
илк қаршилайдиган ўлка мени чандон
хайратларга ошно этди. Андак муболаға
билан айтганда, она Ерга йўлдошу ёндош
ўзга бир сайёрага тушиб қолгандек ҳисни
туйдим.

ФАВҚУЛТАБИЙ ОРАСТАЛИК

Тоётаҳт Токиони сайр қилиб, фавқултабий орасталикни кўрасиз. Ҳатто дарахт баргларида ҳам гард йўқ. Баҳри дилингиз очилади. Улкан мегаполис ариғу анҳорларида балиқлар эмин-эркин сузиб юрибди. 37 миллион нуфусли Токиода атроф-муҳитнинг муҳофазаси ақлни шоширади. Аксар бинолар томида ҳам гул-гиёҳ ўстирилган. Катта йўллардаги махсус қопламалар автомобиллардан чиқаётган газларни парчалаб, зарарсиз моддаларга айлантиради. Нафақат шоҳкўчалар, пиёдалар йўлакларига ҳам махсус «нафас олувчи» плиткалар тўшалган. Бу ҳам ҳаво сифатини яхшилашга хизмат қилади.

Мунаққаш қопқали, алвон томли кўҳна бинолар бир тараф, офтоб нурида камалакмонанд жилва қилаётган, осмонўпар ойнабанд иморатлар бир тараф. Биноларда замонавийлик ва тарихийлик вобаста. Японлар азалдан оламни беш унсур: ер, сув, олов, бўшлиқ ва шамол уйғунлигидан иборат деб билади. Иморатларга ҳам шунчаки жонсиз иншоот эмас, моддий ва маънавий дунёни бирлаштирувчи восита деб қарайди. Шаҳар сурони, серғалва ҳаётидан зада бўлганлар осуда боғларда баҳузур дам олаётир. Бош-адоғи кўринмаётган шаҳарда хиёбону майдонларни анвойи гуллар, ранг-баранг бута-ю оғочларга тўлдириш учун қанча фурсат, қанча харажат кетди экан?!

Мутафаккир шоир Абдулла Орипов бундан чорак аср олдин айнан Токио шаҳрида битган сатрлар хаёлдан ўтади:

*Дунёда тугамас экан армонлар,
Ўтди қанча замон, қанча сарбонлар.
Ўтира берибман буюкман дея,
Манзилга етибди бошқа қарвонлар.*

Иккинчи жаҳон урушидан мислсиз талофат билан чиққан япон жамияти саксон йилки рақобат муҳитида яшаётир. Тараққиёт араваси шиддат билан илгарилайди, бир лаҳза тин олмоққа на имкон бор, на вақт. Аммо шундай аёвсиз муҳитда ҳам япон халқи оғир, вазмин феълни сақлаб қола билган. Кўча-кўйда қўлини пахса қилиб гап та-

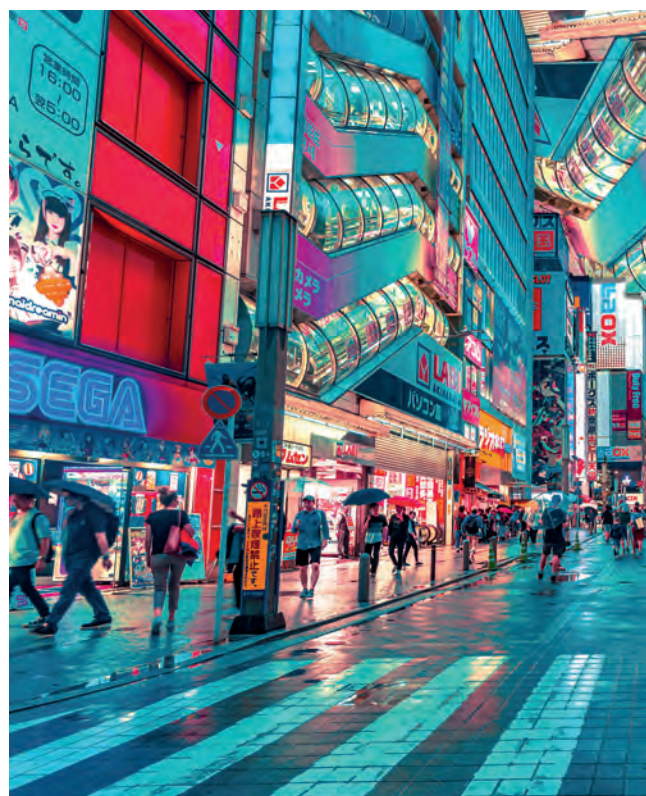
лашаётган, бир-бирига хўроздек хезланаётган, машинаси сигналига асабий муштлаётган кишиларни кўрмайсиз. Одамлар тамкинли, виқорли, гўё юрагига ҳар қандай мушкул вазиятда ҳам мувозанатда тутиб турадиган оҳанрабо жо этилгандек. Жўғрофий макон ҳам халқнинг тийнатиға таъсир этармикан денг. Ахир Япония гирдогирди Тинч уммон билан ўралган-ку...

Халқнинг сертаъзим, сертавозелигини айтинг! Жамоат масканларида, муассаса-ю идораларда оддий ишчидан тортиб олий рутбадаги раҳбарларга қадар – ҳамма бошини эҳтиром билан эгиб бир-бирига ташаккур изҳор этади: «Аригато годзаймасу!». «Чархи кажрафтор»нинг турфа шевасидан хийла кўрс, дағал тортган биздек ажнабийларга японча ҳалимлик, шикастанафаслик сохта бўлиб кўринади. Нимтабас-сум-ла ҳурмат бажо келтираётган мезбонларга сер соламан: йўқ-йўқ, шубҳаларим асоссиз, муомала-муносабатнинг бари самимий, шоир айтмоқчи, «табиатнинг қонунидек табиий».

АЛОМАТФЕЪЛ ОДАМЛАР

Метро бекатларида, дўкону тамаддихоналар эшигида тароқ тишлари каби текис терилиб навбатда турган издиҳомни кўрасиз. Чапдастлик билан олдинроқ ўтиб кетишга уринадиган навбатбузармонлар йўқ. Ҳамма сабр, интизом билан ўз галини кутади. Жамоат жойларида баланд овозда гаплашиш ё телефонда сўзлашиш ҳам одобсизлик экан. Бу аломатфеъл миллат ҳатто табиий офатлар юз берган вақтларда ҳам навбатда туриш қоидасини бузмоқни хаёлига келтирмайди.

«Ёш келса – ишга, қари келса – ошга» деймиз биз. Аммо японларда меҳнат борасида ҳеч кимга имтиёз берилмаган. «Кундузги чироқдек бефойда бўлма» деб ўғит беради кекса японлар ёш авлодга. «Икигай» фалсафасига кўра меҳнат шунчаки пул топиш воситаси эмас, ҳаёт мазмунидир. «Ўзаллик – ишлайиш, манглайни терлатиш» деб ёзган эди Фафур Фулом. Бу ўлкада «манглайни терлатиш» ёшу қари учун

култ даражадаги машғулотга айланган. Завод-фабрика, давлат идоралари, хусусий корхоналарда иш вақти тугаганидан кейин ҳам қолиб меҳнат қилиш урфга кирган. Ходимларнинг таътилдан воз кечиши одатий ҳол. Одамлар ишга муккасидан кетгани боис ҳатто улар дам олиши учун мажбурий чоралар қўлланади. Жумладан, меҳнаткашлар уйига, оиласи бағрига қайтсин деган мақсадда аксар компанияларда соат 19 дан кейин чироқ ўчирилади.

Пенсиядаги кексалар ҳам кўнгилли равишда жамоат жойларини тозалайди, кафе-ресторанларда арзимас чойчақа эвазига дастёрлик қилади. Мақсад – пул топиш эмас, балки жамият корига яраш, одамларга озми-кўпми наф келтириш. Жонсарақ бу миллатнинг

//

«Ёш келса – ишга,
қари келса –
ошга» деймиз биз.
Аммо японларда
меҳнат борасида
ҳеч кимга имтиёз
берилмаган.
«Кундузги
чироқдек
бефойда бўлма»
деб ўғит беради
кекса японлар ёш
авлодга.

зуваласи меҳнат аталмиш лойдан қорилган. Меҳнатсеварлик болаларга боғча-мактабдан сингдирилади. Ҳатто мактабларда фаррош йўқ: ўқувчилар ўз синфларини ёғ тушса ялагудек ҳолга келтиради.

Японияда ҳаддан зиёд кўп меҳнат қилиш, сурункали уйқусизлик, чарчоқ аҳоли орасида ҳавотирли ижтимоий, руҳий муаммоларни келтириб чиқараётгани ҳам рост. Япон тилида ҳатто «меъёрдан ошиқ меҳнат сабабли ўлиш» деган маънони англатувчи махсус истилоҳ (*кароши*) мавжуд. Шу боис ҳукумат ва йирик корпорациялар аҳоли орасида истироҳат маданиятини тарғиб этмоқда.

Японлар табиатан ижодкор, яратувчи халқ. Боз устига, бегонапарастлик қусуридан холи, яъни «хўрозқанд чет элники деса ётиб яламоқ»ни ўзига эп кўрмайди. Иқтисодиётда ўз маҳсулотини қадрлайди. Аҳоли эҳтиёжи учун зарур маҳсулотлар имкон қадар мамлакатнинг ўзида ишлаб чиқарилади. Мамлакат парламентининг 1936 йилда бунёд этилган биноси япон меъморчилиги ва муҳандислик маҳоратининг гўзал намунасидир. Эътиборга молик жиҳати, қонун уйи, бир неча жузъий унсурни истисно қилганда, тўлиқ япон хомашёси асосида қурилган.

Робототехника, нанотехнология, шаҳарсозлик каби йўналишларда ақл бовар қилмас кашфиёту ихтироларга қўл ураётган японлар анъанага содиқлик хислатини йўқотмаган. Масалан, япон давлатчилиги тарихи – ягона императорлар сулоласи тарихидир. Яъни, мамлакатни азалдан битта хонадон вакиллари идора этиб келган. Муқояса учун: мумтоз монархия тимсоли саналадиган Буюк Британияда сўнгги ўн асрда норманлар, плантагенетлар, ланкастерлар, йорклар, тюдорлар, стюартлар, ҳанноверлар каби ўнга яқин сулола ҳукм сурган.

ВАҚТ УСТИДАН ҒАЛАБА

Японларнинг сўнгги бир неча асрлик тарихини вақтни жиловлаш, уни инсон измига солишга уринмоқ деб тавсифлаш мумкин. Жаҳон урушида буткул кунпаякун этилган мамлакат қисқа муддатда мутараққийлар сафига қўшилгани ҳам фикримизни тасдиқлайди. «Ер юзидаги жамики тирик мавжудот вақтдан қўрқади, вақтнинг ўзи эса – эҳромлардан қўрқади» деган нақл бор. Вақт наинки Миср пирамидалари, японларнинг қатъияту саботи қаршисида ҳам ожизлигини тан олган чиқар...

Токио вокзалида «Шинкансэн» тезюарар поездини кутаётирмиз. Мазкур русумдаги поездлар автомобил, фотокамера, мотоцикллар сингари Япониянинг ташриф қоғозига айланган. Кўзлаган манзилимиз – мамлакатнинг эски пойтахти Киото шаҳри. Зум ўтмай улкан карвондек поезд кириб келди. Йўловчилар поезддан тушар-тушмас, перронда ўзига ярашиқли коржома кийган фаррошлар гуруҳи пайдо бўлди. Таъзим қилган кўйи вагонларга чопиб кириб кетишди. Бир чой қайнагудек муддатда 15-16 чоғли вагонни тозалаб чиқдилар: марҳамат, озода ўриндиқлар мунтазир! Бамисоли театр томошаси! Ҳолбуки, орасталик посбонлари кундалик юмушини адо этмоқда, холос.

«Шинкансэн» поезди соатига 320 километр тезликда елиб бораётир. На шовқин сезилади, на илқис тебраниш. Баҳайбат наҳанг улкан уммонда лажувард долғаларни беписанд ёриб кетаётгандек...

«Шинкансэн» қатнови 1964 йилда Токио олимпиадаси кунларида йўлга қўйилган. Ўша кезлар поезд фақат Токио ва Осака шаҳарларини боғлаган бўлса, бугун мазкур тизим бутун мамлакатни тортанак тўри каби қоплаган. «Шинкансэн» – япон кашшофлигининг ёрқин намунаси. Йўловчиларга дақиқа қадар дақиқликда хизмат кўрсатилади. Таъбир жоиз бўлса, соатингизни поезд ҳаракатига кўра созлаб оласиз. «Шинкансэн»

//
Соатига 500
км тезликда
юрадиган поездлар
аллақачон ишлаб
чиқарилган, аммо
темирйўлчилар
янги тизимни бир
неча йилдан буён
қунт ва ҳафсала
билан синовдан
ўтказмоқда.

поездларида миллиардлаб йўловчи ташилди, аммо олтмиш йил ичида бирор марта йўловчи ҳалокатига сабаб бўлган жиддий авария ёки носозлик рўй бермаган. Ваҳоланки, Европа-ю АҚШда ҳам поезд ҳалокати бот-бот содир бўлади. Дарвоқе, жаҳонга машҳур TGV (Франция), ICE (Германия) каби тезюрар поездлар тизими ҳам Япониядан улги олган ҳолда яратилган.

Шошқалоқлик, хўжақўрсинга иш – япон халқига бегона. Соатига 500 км тезликда юрадиган поездлар аллақачон ишлаб чиқарилган, аммо темирйўлчилар янги тизимни бир неча йилдан буён қунт ва ҳафсала билан синовдан ўтказмоқда. Оре рост, бу халқ шошмасдан шошилишга одатланган. Ҳар жиҳатдан шай деб топилгачгина янги поезднинг оммавий тасарруфига рухсат берилади.

ИЛМУ ҲИКМАТ СУВНИ ЁНДИРАР

Киото ўн бир аср (794 – 1869-йиллар) мобайнида япон давлатининг бошкенти бўлган. Шаҳарда синтоизм, буддавийлик ибодатхоналари бисёр. Кўҳна кент бир қарасангиз ёшини яшаб, ошини ошаган мўйсафид сиймоси-

да гавдаланади, яна бир қарасангиз – ўн гулидан бир гули очилмаган йигит! Беаёв синовлардан омон чиққан осори атиқаларни ҳисоблайман деб санокдан адашасиз. Шаҳарда баланд иморатлар қуриш тақиқланади: токи кўкка бўйлашган бинолар тарихий обидаларга, маъбадларга соя солмасин!

Киото университети ҳузуридаги iPS хужайраларни тадқиқ қилиш ва қўллаш марказида (*Center for iPS Cell Research and Application*) бизни тиббиёт фанлари доктори, профессор Дзуня Тогучида қаршилаб, сўнгги илмий изланишлар хусусида сўзлаб берди. Индукцияланган плюрипотент илдиз хужайралари технологиясига ихтисослашган дунёдаги илк муассасадамиз. Марказ асосчиси, профессор Синя Яманака 2012 йилда iPS хужайралар соҳасидаги оламшумул янгилик учун Нобел мукофотиغا сазовор бўлган. Ушбу технологияни «биологик вақтни ортга қайтариш» усули деб аташ мумкин. Маълумки, инсон танасидаги ҳар бир хужайранинг ўз вазифаси бор. Профессор Яманака тажриба асносида махсус ген киритиш орқали хужайранинг хотирасини ўчиришга муваффақ бўлган. Яъни, ген таъсирида хужайра ўз вазифасини «унутган» ва илдиз хужайрага айланган. Ҳосил бўлган iPS хужайралар ёрдамида бедаво ҳисобланган касалликларга қарши янги дори-дармон ва регенератив муолажа усуллари яратиш мақсад қилинган. Соддароқ айтганда, ушбу илмий янгилик беморнинг хужайрасидан фойдаланиб, унинг шикастланган аъзоларини «таъмирлаш» ёки янгидан ҳосил қилиш имконини беради.

Марказда паркинсон, саратон, юрак нуқсони ва бошқа оғир хасталикларни даволашда хужайра трансплантациясини синовдан ўтказиш каби йўналишларда тадқиқотлар олиб борилмоқда. 2026 йил феврал ойида Япония соғлиқни сақлаш тизими тарихида илк бор Киото университети олимлари паркинсон хасталигини даволаш учун яратган дорига қисман рухсат берилди. Илму ҳикмат сувни ёндиради дейдилар. Синчи олимлар iPS хужайра те-

“
Ушбу илмий
янгилик
беморнинг
хужайрасидан
фойдаланиб,
унинг
шикастланган
аъзоларини
«таъмирлаш» ёки
янгидан ҳосил
қилиш имконини
беради.

рапияси жаҳон тиббиётида ин-килобий даврни бошлашига умид билдирмоқда.

Катта маблағ, илғор асбоб-ускуна ва замонавий лабораторияларсиз фанни равнақ топтириб бўлмайди. Камбағал давлатлардаги кўплаб салоҳиятли олимлар илмий тадқиқот учун бой ўлкаларга равона бўлаётгани сир эмас. iPS хужайраларни тадқиқ қилиш маркази энг сўнгги русумдаги ускуналар билан таъминланган. Профессор Дзуня Тогучиданинг айтишича, марказни нафақат давлат, балки оддий фуқаролар ҳам моддий жиҳатдан қўллаб-қувватлайди. iPS хужайралар тадқиқотлари жамғармасига 2024 йилда салкам 29 минг киши 4,1 млрд иена (қарийб 26 млн доллар) хайрия қилган. Биргина жамғармага шунча кўмак кўрсатилган бўлса, бутун мамлакат миқёсида илмга ҳомийлик

кўлами қанча экан?! Қўша-қўша қиммат автоулов, данғиллама қаср харид қилиб, сарвату савлатини кўз-кўзламоқдан илму маърифатга пуштипаноҳликни афзал билган «анойи»лар бор бўлсин!

Сирасини айтганда, Япония номини сарбаланд қилган омиллардан яна бири – халқнинг маърифатсеварлиги, саховатпешалиги. Ҳатто ўртаҳол оилалар ҳам фанга имкон қадар ҳомийлик қилади. Давлат ҳам меценатликни рағбатлантиради: фан, тадқиқот ва инновацион фаолиятга ҳомийлик қилган фуқаролар, корхоналарга солиқдан имтиёз бор.

Айтишларича, Кадзуо Инамори, Масаёси Сон, Тадаси Янай каби япон бойлари фанга миллионлаб доллар хайрия ажратаётир. Ибратомуз ҳикояларни эшитиб, беихтиёр «Бор-будини мактаб-мадраса очмоқ, ёшларни ўқитмоққа сарфлаган жадид боболарим, қайдасиз?!» дея хитоб қиласиз...

ТАНГЛАЙИ КИТОБ БИЛАН КЎТАРИЛГАН...

Япониянинг таълимдаги ютуқлари дунёда зарбулмасал. Зотан, бу халқнинг мутолаага меҳри, ихлоси баланд. Жамоат транспортида, истироҳат боғларида ва ҳатто навбатда турган вақтда китоб ё журнал ўқиётганларни учратасиз. «Кўҳна дунё»да ноширларнинг бозори касод бўлаётган бир вақтда кунчиқар ўлкада китобу газеталар миллионлаб ададда чоп этилади. Масалан, «Ёмиури» газетасининг эрталабки нашри адади қарийб 9 миллионта.

PISA таҳлилига кўра япониялик ўқувчилар математика ҳамда табиий фанлар бўйича Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти (OECD) давлатлари орасида биринчи ўринда. Таълимда пешқадам ўлкага келиб, бирор мактабни зиёрат қилмай кетиш дарёга бориб, чўмилмай қайтишдек гап эмасми?! Шу боис режадаги анча-мунча учрашувларнинг баҳридан ўтиб, Токиодаги Азабу бошланғич мактабига отландик. Мактаб директори Юичи Ҳашимото таълим тизимида сочи оқарган тажрибали педагоглардан экан.

– Биз ўқувчиларга фақат билим бериш билан чекланмай, тарбияни ҳам бақамти олиб борамиз. Зеро, боланинг чинакам инсон, бутун шахс бўлиб шаклланишида мактаб даври муҳим ўрин тутати. Ўқувчи ҳам академик билим олиши, ҳам жамиятнинг интизомли, масъулиятли аъзосига айланиши йўлида жидду жаҳд кўрсатамиз, – дейди у.

Япон мактаблари билим, ахлоқ ва саломатлик уйғунлигига таянади. Мустақил фикр, танқидий тафаккурни шакллантиришга алоҳида эътибор қаратилади. «Япон таълим мўъжизасининг калити нимада?» деб сўрайман мезбондан. Аммо мактаб директори мўъжиза ҳақидаги фикримга эътибор бермай, гап пайровини ҳал қилиниши лозим бўлган муаммоларга йўналтиради.

Юичи Ҳашимото каби зиёлилар билан гурунглар асносида Япония тараққиёти тилсимларидан яна бирини кашф этдим. Японлар ютуқларга шайдолик, муваффақиятдан сармастлик, мадҳиябозлик каби иллатлардан ҳазар қилади. Ўз-ўзини танқид қилишдан чўчимайди, камчиликларни ҳаспўшламайди. Аслида ўзига маҳлиёлик одамзоднинг фитратида яширин. Япон халқи бу иллатни ўз вужудидан, Чехов таъбири билан айтганда, томчима-томчи, қатрама-қатра ситиб-сиқиб чиқарган бўлса ажаб эмас.

Мактаб директори дарс жараёнини бир қур кузатишга изн берди, шарти – сабоққа халал бермаслик. Математика дарси ўтилатган синфхонага кирдик. Ўрта ёшли муаллим директорни кўриб маъноли бош ирғади, холос. Ўқувчилар ҳам биз – «чақирилмаган кўноқлар»га парво қилмай, камоли эътибор билан топшириқ бажармоқда. Бизнинг синфхоналарга меҳмон кириб қолса, ўқувчилар дарсни тўхтатиб, тик турганча жўровоз салом бериши ёдимга келди. Сабоқхонадан чиққанимизда жаноб Ҳашимотодан ўқувчиларнинг унга «хурмат кўрсатмагани» сабабини сўрайман.

– Ўқувчилар учун дарс муқаддас бир машғулоти. Уларга сабоқ чоғи бор оламни унутиб, бутун вужуди қулоққа айланганча билим олиши лозимлигини уқтирамиз. Директорга хурмат масаласига келсак, марҳамат, ўқувчиларимизнинг дарсдан ташқари вақтдаги муомаласини кўринг, – дейди у табассум билан.

Япония ҳукуматининг GIGA (*Global and Innovation Gateway for All*) дастурига мувофиқ мамлакат бўйлаб ҳар бир ўқувчи планшет билан, мактаблар эса юқори тезликдаги интернет билан таъминланган. Хуллас, замонавий технологиялар таълим самарадорлигини оширишга хизмат қилаяпти.

НОМУКАММАЛ... МУКАММАЛИК

Одамзод ҳамиша ўзини тўқис кўрсатмоққа уринади, хом сутэмган банда экани, хатокорлик қўндоқда теккан қусур эканини тан олгиси келмайди. Буёғини сўрасангиз, мукаммал-

“
Юичи Ҳашимото
каби зиёлилар
билан гурунглар
асносида Япония
тараққиёти
тилсимларидан
яна бирини кашф
эtdим. Японлар
ютуқларга
шайдолик,
муваффақиятдан
сармастлик,
мадҳиябозлик
каби иллатлардан
ҳазар қилади.

парастликдан холи экани билан ҳам каминани мафтун этди япон халқи! Тўғри, улар техника-технологиянинг сифати борасида ўта талабчан, мурасасиз – ҳар қандай ускуна, ҳар қандай машина заргарона аниқликда ишлаши шарт. Аммо инсоний муносабатда, олам билан робитада мукамаллик кўзланмайди.

Японларнинг кинцуги (луғавий маъноси – олтин чок) деган санъати бор. Бу – синган сопол буюмларни олтин ёки кумуш кукуни қўшилган махсус елим ёрдамида таъмирлаш ҳунаридир. Сопол буюмларда ҳосил бўлган дарзлар яширилмайди, аксинча, зар ямоқ солиш орқали ёриқлар янада кўри-

нарли ҳолга келтирилади. Ўша дарзлар инсон қалбидаги қайғу-изтиробларни ёдга солса керак-да. Шаҳидлар шоҳи Нажмиддин Кубро ҳам «Дард чекса киши охири инсон бўлғай» дея ўғит берган ахир! Кинцуги замирида япон халқининг теран фалсафий қарашлари, кўп асрлик ҳаётий хулосалари мужассам. Мукамалликни номукамалликда кўриш бу!

Улуғ адиб Ясунари Кавабата Нобел мукофоти олиш маросимида (Стокҳолм шаҳри, 1968 йил) айтган қуйидаги мушоҳада ҳам япон халқининг ўзига хослиги, айниятига гувоҳлик беради: «Япон боғлари табиат улуғворлигини намоён этади. Оврупоча боғлар одатда симметрия – муруттаблик қондаси бўйича барпо этилса, япон боғлари тартибсиздир. Чунки, чамамда, муруттабликдан кўра тартибсизлик табиатнинг ранг-баранглиги ва улуғворлиги рамзи бўла олади».

Мақола дебочасида эслаб ўтганимиз – Япония парламенти биносига ташриф вақти қизиқ бир жиҳат эътиборимизни тортди. Қонун чиқарувчи идоранинг марказий толорида тўртта супа ўрнатилган экан. Учасини Японияда конституциявий тузум ва парламент тизими такомилга улкан ҳисса қўшган Ито Ҳиробуми (1841 – 1909), Итагаки Тайсукэ (1837 – 1919), Окума Сигэнобу (1838 – 1922) каби атоқли ар-бобларнинг ҳайкали банд этган. Тўртинчи супа эса бўш. Ҳўш, рамзу тимсоллар тилида сўйламоқнинг ҳадисини олган японлар нима демоқчи? Назаримда, бўш такурси сиёсатда мукамалликка эришиб бўлмаслиги, сарқору сардорлар мудом изланиш, саъй-кўшишда давом этмоғи лозимлигига ишора.

БУКИЛМАС ИРОДА, СЎНМАС САБОТ

Японияда ҳар йили юзлаб катта-кичик зилзила бўлар экан. Аҳоли ер силкиниши, довулу тўфонларга ўрганиб кетган. Темир оловда тобланганидек, японлар ҳам табиий офатларда букилмас ирода орттирган. 2011 йил 11 март куни Хонсю оролининг шимоли-шарқий соҳилларида 9 балли зилзила рўй берди. Бунинг ортидан соҳилбўйига даҳшатли цунами ёпирилди. Табиий офат вақти «Фукусима-1» атом электр станциясининг совитиш тизими вайрон бўлгани оқибатида атроф-муҳитга радиоактив моддалар тарқалди. Ўша машъум кунларда 15 901 киши ҳалок бўлди, 2500 киши бедарак йўқолди. Моддий зарар бир неча юз миллиард доллар деб баҳоланди... Раият ва аркони давлати ялакатмағиздек бир бўлиб, яқин тарихдаги энг оғир синовни ҳам сабот билан енгиб ўтди.

Атоқли иқтисодчилар Дарон Ажемўғли ва Жеймс Робинсон «Мамлакатлар таназзули сабаблари» китобида дунё давлатларининг фаровонлик сирини таҳлил этган. Муаллифларнинг фикрича, мамлакат тараққиётида жўғрофий жойлашув, маданият ёки бой табиий ресурслар эмас, балки инклюзив сиёсий, иқтисодий тузилмаларни барпо этиш ҳал қилувчи ўрин ту-

тади. Бу фикрга 1868 йилги Мэйдзи инқилобидан кейин ўз институтларини тубдан ислоҳ қила билган Япония ёрқин мисолдир.

Ватандошимиз, Шарқий Англия университети профессори Шерзод Мўминов ўз тадқиқотларида кунчиқар ўлканинг оёққа туриши билан боғлиқ тарихий бир ҳодисани келтирган. 1962 йилнинг ноябр ойида Япония бош вазири Ҳаято Икэда Францияга боради. «Елисей» саройидаги қабул вақти у Франция президенти Шарл де Голлга ўша даврда Япониянинг оммабоп экспорт маҳсулоти саналган «Sony» транзисторли радиосини совға қилади. Бош вазир Ҳаято Икеда қаерга борса ўшандай мўъжаз радиоприёмникни ёнида олиб юрар, қимматли қоғозлар бозоридаги ўзгаришлардан ҳабардор бўлар эди. Иккинчи жаҳон уруши қаҳрамони, Франция президенти генерал Шарл де Голл Япония бош вазирининг ҳадясини назари-га илмайди. Сухбатлардан бирида Япониянинг иқтисодий қудратига шубҳа қилади, бош вазир Ҳаято Икэдани эса «транзисторли радио сотувчиси» дея менсимайгина эс-

лайди. Воқеанинг давомини англиз журналисти, «Машаққатларни енгиб: Япония ва омон қолиш санъати» (*Bending Adversity: Japan and the Art of Survival*) асари муаллифи Дэвид Пиллингдан эшитамиз: Париждаги ўша учрашувдан икки йил ўтиб, «транзисторли радио сотувчиси» Франция иқтисодиётидан улканроқ иқтисодиётга эга мамлакатни бошқарар эди. Япония тез орада Буюк Британия ва Германияни ортда қолдириб, (АҚШдан кейин) дунёнинг иккинчи мутараққий давлатига айланади.

Япония шарқона анъаналар ва ғарбона демократия, миллий ўзлик ва юксак технологияларни маҳорат билан уйғунлаштиргани маълум. Яна бир мусоҳибимиз – Токио университети профессори Каору Иокибенинг ҳикоя қилишича, кунчиқар ўлка XIX асрда, Мэйдзи ислоҳоти давридаёқ «японча рух, ғарбона билимлар» (*вакон ёсай*) тамойилини илгари сурган эди.

– Ўша кезлар ғарблашув ва миллий қадриятлар ўртасида олтин ўрталиқни топиш талаби кун тартибига чиқди. Ғарбча услубни кўркўрона қабул қилиш таназзулга етаклаши тайин эди. Шу боис япон ўзлигини сақлаб қолган ҳолда тараққиёт неъматларидан баҳраманд бўлмоқ йўли танланди. Глобаллашган дунёда тик оёқда қолмоқ учун миллат ўзи сув ичган булоқларни мусаффо ҳолда сақлаб қолмоғи шарт, – дейди профессор Иокимбе.

Ғарб либерализмининг институционал шакллари қабул қилган Япония унинг мағзи, жавҳарига ўз қадриятларини жойлади. Алқисса, кунчиқар ўлка миллий ўзликдан

воз кечмасдан ҳам иқтисодий тараққиётга, фаровонликка эришиш мумкинлигини исботлади.

«Эй одамлар! Биз сизларни бир эркак ва бир аёлдан яратдик ва бир-бирларингиз билан ўзаро танишишингиз учун сизларни халқлар ва қабилалар қилиб қўйдик», – дейди Оллоҳ таоло Қуръони каримнинг «Хужурот» сурасида. Дарҳақиқат, қадим очунда юртлар бисёр. Катта йўлга чиққан миллатлар учун бошқа қавм, ўзга элларнинг тарихи ва тараққиётини ўрганмоқ ҳар жиҳатдан манфаатлидир. Ушбу сафарномани ҳам япон феноменини англаш йўлида камтарона бир уриниш деб қабул қилгайсиз, азиз журналхон!

Собиржон ЁҚУБОВ

//

Кунчиқар ўлка
XIX асрда, Мэйдзи
ислоҳоти давридаёқ
«японча рух,
ғарбона билимлар»
тамойилини илгари
сурган эди.

ИЛК МИЛЛИАРДЕР ЁЗУВЧИ

XXI асрда инсоният кўп азалий қадриятлардан узоқлашиб бораётгандай. Бир пайтлар одамларнинг уйида оила тарихини ҳикоя қилувчи албомларга кўзингиз тушарди. Кўпчилик кундалик тутарди. Бир-бирига мактублар битарди. Янги чиққан китоблар эса қўлмақўл ўқиларди. Ҳозир китоб кўтариб юрган кишилар бармоқ билан санарли. Олиму мутахассисларнинг фикрича, бу ҳолга замонавий технологиялар айбдор.

Компютер, планшет ва мобил телефонлар одамларни дангаса қилиб қўйган эмиш. Демак, ҳаммасига замонавий технологиялар айбдор! Шундайми?

Келинг, йигирма йилча бурунги кунларни эсга оламиз. Ўшанда ҳам одамларнинг уйида компьютер, қўлида мобил телефон бор эди. Айниқса, ёшлар замонавий технологияларга муккасидан кетган, куну тун бош кўтармай компьютерда ўйин ўйнардди. Кутилмаганда ҳаммаси бир кунда ўзгариб кетди. Бундай бўлишини ҳеч ким кутмаган, ҳатто ҳаёлига ҳам келтирмаганди. Худди эртакларга ўхшарди ўзиям. Болалар бирданига китобни қўлидан қўймай ўқий бошлади. Уларнинг айримлари ҳаётида илк марта янги китоб чоп этилишини интиқлик билан кутадиган бўлди. Китоб ўқиш баҳонасида дарсларга бормай, мактаб кунлари атай «касал» бўлиб қолишни ўйлаб топишди. Ота-оналар ҳам мутолаадан бош кўтармай қўйганига нима дейсиз? Қойилмисиз?

Лондон, Нью-Йорк, Сидней, Торонто ва дунёнинг бошқа йирик шаҳарларида ҳали китоб дўкони очилишига ўн-ўн икки соат вақт бўлишига қарамай, одамлар навбатда турадиган бўлди. Харидорлар кўплигидан китоб дўконлари фаолиятини ўзгартириб, оқшомлари ҳам мижозларга хизмат кўрсатишни йўлга қўйди. Масалан, Лондондаги «Waterstones» ҳамда «WHSmith» китоб дўкони олдида бир кунда беш минг китобхон тўпланарди. Нью-Йоркдаги «Barnes & Noble» китоб дўкони олдидаги навбат эса бир нечта кварталга чўзилиб кетарди. Ҳали номини фақат қариндош-уруғлари ва таниш-билишлари биладиган Жоан Кетлин Роулинг хоним бир куни бутун дунёнинг адабиёт ва китобхонликка муносабатини ўзгартириб юборишини ўзи ҳам ҳаёлига келтирмаган бўлса керак.

ХЎШ, ЖОАН КЕТЛИН РОУЛИНГ КИМ ЎЗИ?

Жоан Кетлин Роулинг 1965 йилнинг 31 июлида жануби-ғарбий Англиянинг Глостершир графлигидаги кичик шаҳарчада дунёга келди. Отаси «Rolls-Royce» компаниясида муҳандис, онаси уй бекаси, сўнгроқ мактабда лаборант бўлиб ишлаган. У болалик чоғидаёқ ёзувчи бўлишни истарди. Беш ёшида эртақ тўқиб, синглиси Дайанга, кейинроқ дўстларига айтиб берарди. Ўсмир чоғи жуда кўп китоб ўқир эди.

Англиянинг жануби-ғарбидаги Эксетер университетида ўқишга кириб, классик филология ҳамда француз тилини ўрганди. Францияда бир йил амалиёт ҳам ўтаб қайтди. Университетни тамомлагач, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилувчи «Халқаро амнистия» ташкилотида икки йил тадқиқот олиб борди.

“

ЛОНДОН, НЬЮ-ЙОРК, СИДНЕЙ, ТОРОНТО ВА ДУНЁНИНГ БОШҚА ЙИРИК ШАҲАРЛАРИДА ҲАЛИ КИТОБ ДЎКОНИ ОЧИЛИШИГА ЎН-ЎН ИККИ СОАТ ВАҚТ БЎЛИШИГА ҚАРАМАЙ, ОДАМЛАР НАВБАТДА ТУРАДИГАН БЎЛДИ.

“

АСЛИДА
ҲАММАСИ
1990 ЙИЛИ
ЛОНДОНДАГИ
«КИНГС-КРОСС»
ВОКЗАЛИДА
БОШЛАНГАН
ЭДИ. ЎША
КУНИ МАНЧЕ-
СТЕРДАН
ПОЙТАХТГА
ҚАТНАЙДИГАН
ПОЕЗДНИ
КУТИБ ЎТИРГАН
ЁЗУВЧИ
ИЛК МАРТА
АФСУНГАР
БОЛА ҲАҚИДА
ЁЗИШНИ ХАЁЛ
ҚИЛАДИ.

Орадан бир мунча вақт ўтиб, Жоан Роулинг инглиз тилидан дарс бериш учун Португалияга келди. У ерда маҳаллий журналист билан оила қурди. Кўп ўтмай қизи Жессика туғилди. Бироқ эри билан келишолмай оиласи бузилди. Жоан қизалоғи билан Буюк Британияга – опаси яшаётган Шотландия пойтахти Эдинбургга кўчиб ўтди.

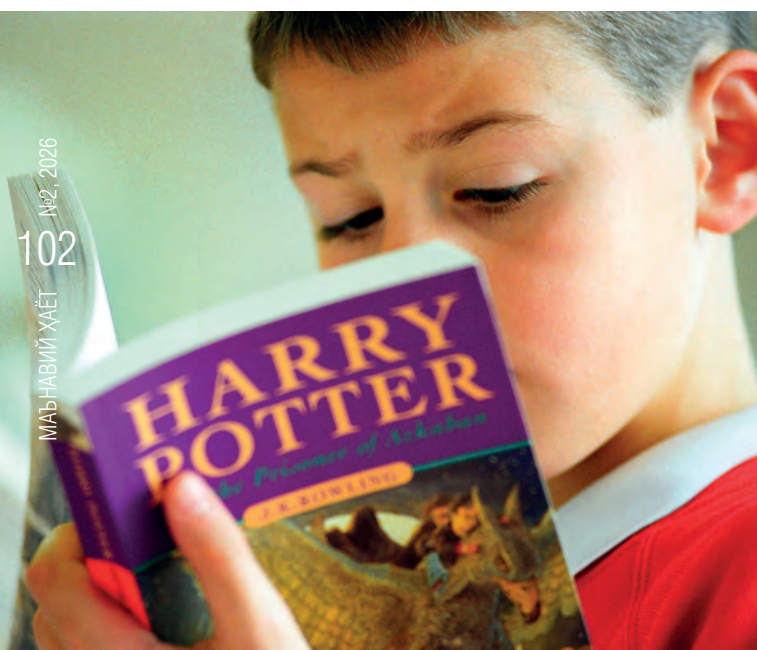
Шундан сўнг Жоан Кетлин Роулинг ҳаётини бутунлай адабиётга бағишлади. Охирги бир неча йилда «Bloomsbury» нашриёти томонидан адибнинг етти романи нашр этилди: «Ҳарри Поттер ва ҳикматлар тоши» (1997), «Ҳарри Поттер ва махфий ҳужра» (1998), «Ҳарри Поттер ва Азбакан асири» (1999), «Ҳарри Поттер ва аланга кубоги» (2000), «Ҳарри Поттер ва Феникс жамияти» (2003), «Ҳарри Поттер ва тилсимот шаҳзодаси» (2005) ва «Ҳарри Поттер ва ўлим тўхфалари» (2007).

Аслида ҳаммаси 1990 йили Лондондаги «Кингс-Кросс» вокзалида бошланган эди. Ўша куни Манчестердан пойтахтга қатнайдиغان поездни кутиб ўтирган ёзувчи илк марта афсунгар бола ҳақида ёзишни хаёл қилади. Сўнг беш йил давомида ёзилажак асарлари ва уларнинг эскизини чизиб яшайди.

Биринчи китобини Жоан Роулинг Португалияда ёзишни бошлаган эди, бироқ айрим сабабларга кўра давомини Шотландияда – Эдинбургдаги поччасига тегишли «Nickolson's» емакхонасида қизалоғини ухлатиб қўйиб ёзишига тўғри келди. Ҳозиргача ушбу емакхонанинг эгаси бир неча марта ўзгарган бўлса ҳам мазкур бино деворида осифлиқ турган портрети ёзувчига ва унинг мухлисларига синовли, оғир ўтган ўша кунларни эслатиб туради.

Шу тариқа 1995 йилда биринчи китоб битди. Муаллиф асарнинг дастлабки уч бобини қатор адабий агентларга юбориб кўрди. Улардан фақат биттаси – Кристофер Литтл унга жавоб хати йўллаб, асарнинг давомини ҳам юборишини сўради. «Ҳаётимда олган энг яхши мактубим эди бу», – деб хотирлайди ёзувчи.

Ниҳоят «Bloomsbury Children's Books» нашриёти 1997 йилда афсунгар бола ҳақидаги илк китоб – «Ҳарри Поттер ва ҳикматлар тоши»ни чоп этишни бошлайди (бу вақтгача ўндан ортиқ нашриёт асарни босишдан бош тортган эди). Фақат нашриёт адибга бир шарт қўйди. Нима эмиш, ёзувчи китоб муқовасида тўлиқ исмини эмас, балки унинг бош ҳарфи ва фамилиясини кўрсатиши лозим. Ноширнинг фикрича, китоб муқовасида аёл ёзувчининг номи туриши ўғил болалар аудиториясида қизиқиш уйғотмаскан. Шу боис адиб китобларига J. K. Rowling деб имзо чекишга мажбур бўлди (бу ерда К ҳарфи Кэтлин номидан олинган бўлиб, ёзувчининг ота томонидан бувисининг исми).

Орадан беш йил ўтиб, китоб ўзининг илк мукофоти – «Nestlé Smarties Book Prize»ни қўлга киритди. Кейинчалик асар «British Book Award», сал вақт ўтиб «Children's Book Award» – йилнинг энг яхши болалар китоби деб эътироф этилди.

Орадан бир йил ўтиб асар АҚШда ҳам чоп этилди. «Scholastic» нашриёти асар номини «Ҳарри Поттер ва сеҳрли тош» деб ўзгартирган эди.

Адибнинг илк романи муваффақият қозонганидан сўнг унинг кейинги китоблари ўқувчилар орасида талаш бўлди. Китоб савдоси бўйича рекорд ўрнатди. Масалан, 2008 йилда дунё бўйича Ҳарри Поттер сериясидаги китоблар 500 млн (баъзи манбаларга кўра 600 млн) нусхада сотилиб, 7 млрд АҚШ доллари миқдорида даромад келтирди. Бу китоб савдоси бўйича энг яхши кўрсаткич ҳисобланади. Бу романлар дунёнинг 80 дан ортиқ тилига таржима қилинди.

Ҳар сафар ёзувчига янги асарлари катта шуҳрат олиб келди. Ҳарри Поттер сериясидаги иккинчи ва учинчи жилдлар нашр этилганидан бир ой ўтиб-ўтмай улар Британия бестселлерлари рўйхатида биринчи ўринни эгаллади. Тўртинчи жилд эса Буюк Британия учун рекорд ҳисобланган бир миллион нусхада чоп этилди. Сотувга чиққан биринчи кунда энг кўп сотилган китобга айланди. Қизиғи, китобнинг бешинчи, олтинчи ва еттинчи жилдларида бу рекорд янгиланиб борди (энг охириги жилд биринчи савдо кунида 8,3 млн нусхада сотилган).

Ёзувчининг хотирлашича, Ҳарри Поттер ҳақидаги сўнгги романи меҳмонхонада ёзиб тугатганидан сўнг йиғидан ўзини тўхтата олмаган. «Бор овозда бақириб йиғладим, – дейди адиб. – Уйга бир аҳволда кириб келгандим. Ҳа, бу мен учун жуда оғир эди».

“

ҲАРРИ ПОТТЕР
СЕРИЯСИДАГИ
ИККИНЧИ ВА
УЧИНЧИ ЖИЛД-
ЛАР НАШР
ЭТИЛГАНИДАН
БИР ОЙ ЎТИБ-
ЎТМАЙ УЛАР
БРИТАНИЯ
БЕСТСЕЛЛЕР-
ЛАРИ РЎЙХА-
ТИДА БИРИНЧИ
ЎРИННИ
ЭГАЛЛАДИ.

Маълумки, 1990-йилларда болаларга бағишланган кўп китоблар кичкина ва реалистик руҳда бўлиб, фантастик асарларни асосан катта ёшдаги ўқувчилар ўқирди. Жоан Роулинг эса «семиз» ҳамда оғир асарларга ҳам болаларнинг тиши ўтишини исботлади. Ҳарри Поттер серияси атиги тўрт йилда болалар китоб бозорининг 28 фоиз улушига эга чиқди. Яна бир муҳим жиҳат – ёш афсунгар боланинг саргузаштлари катта авлод вакиллари ҳам ҳайратга сола олди. Истасак-истамасак-да бу жараён ҳамон давом этмоқда.

Ҳарри Поттер серияси фақат китобларда қолиб кетмади. Асарлар асосида бир қатор филмлар суратга олинди, энди сериалларга қўл урилмоқда. Товарларнинг брендига номи қўйилмоқда. Турли мамлакатлардаги истироҳат боғлари унинг номи билан аталаёпти.

Одатда ўсмирлик чоғларида одам китоб мутолаасидан анча узоқлашади деб ҳисобланади. Аммо бу борада барчанинг фикри ҳар хил. Китобхонликнинг ўсишида Жоан Роулинг асарларининг ҳиссаси катта деб биладиганлар ҳам талайгина. Хусусан, кўпгина ўқитувчилар, ота-оналар ва албатта ўқувчилар бу фикрни қўллаб-қувватлайди. «Yankelovich and Scholastic» нашриёти томонидан 260 нафар ота-она ўртасида бу борада сўров ўтказилган: иштирокчиларнинг 85 фоизи Ҳарри Поттер сабабли фарзандларининг китоб ўқишга қизиқиши ортганини билдирган бўлса, 76 фоизи айнан Жоан Роулинг асарлари ўқувчиларга мактабда яхши натижага эришишда ёрдам берганини таъкидлаган.

Шубҳасиз, Ҳарри Поттер серияси XXI асрдаги энг машхур фантастик китобдир. Эпик эмас, улкан фантастик дунёси, кенг кўламли қарама-қаршилиқлар ва ўз хронологиясига эга, қаҳрамонларнинг феъли ҳамда гап-сўзлари реал ҳаётимизга яқин асар. Тўғри, китобда биз билмаган жуда кўп сеҳрли ва номаълум мавжудотлар бор. Бироқ буларнинг барчаси ёзувчи Жоан Роулинг яратган дунёга тегишли. Биз у ерда муайян ҳолатлар туфайли яшашга мажбур бўлган Ҳарри Поттер ва унинг қариндошлари билан танишамиз. Шунчаки, уни холаси ва тоғасининг уйида меҳр кўрмаган бола деб аташимиз инсофдан эмас. Адабиётшуносларнинг айримлари асар бош қаҳрамони Ҳарри Поттернинг етимлигини пеш қилиб ёзувчини танқид қилади. Бу ҳол муаллифнинг шахсий ҳаёти билан боғлиқ. Чунки асарнинг биринчи жилди ёзилаётган кезлар узоқ хасталиқдан сўнг онаси ўлади. Шу сабабли романда ота-онадан айрилганда кўнгилдан кечадиган туйғуларга кенг ўрин берилган бўлса ажабмас.

Орадан чорак асрдан кўпроқ вақт ўтган бўлса-да, Жоан Роулинг асарлари бўйича баҳслар ҳамон тингани йўқ. Кундан кунга унинг мухлислари сони ва асарлари тиражи ошиб бораётир. Биргина 2025 йилда Ҳарри Поттер сериясидаги китоблар дунё миқёсида 500 млн нусхада сотилди. Қизиги, бундай кўрсаткич бир неча йилдан бери бир маромда давом этиб келмоқда.

Айтганча, шу кунларда «Ҳарри Поттер ва ҳикматлар тоши»нинг энг биринчи нашри кимошди савдоларида 30 минг доллар атрофида сотилапти.

Болалар адабиёти йўналишида қалам тебратиш ўта мушкул. Бу ҳар кимнинг қўлидан келавермайди. Боз устига XXI аср болаларини адабиётга, санъатга жалб этиш қийин. Компютер ва телефондаги ўйинларидан чалғитиб, китоб ушла-тиш, таъбир жоиз бўлса – мўъжиза. Жоан Кетлин Роулинг бу ишни қисман бўлса-да уддалади.

“

ШУ КУНЛАРДА
«ҲАРРИ ПОТТЕР
ВА ҲИКМАТЛАР
ТОШИ»НИНГ
ЭНГ БИРИНЧИ
НАШРИ
КИМОШДИ
САВДОЛАРИДА
30 МИНГ
ДОЛЛАР
АТРОФИДА
СОТИЛАЯПТИ.

МУВОЗАНАТ ПОСАНГИСИ

Азиз НОРҚУЛОВ

Бир танишим эсини танигандан буён сўзининг ортидан чопади. Оила қуриб, фарзанд орттиришга ҳам ҳафсала қилмади. Яқинда кўришсам, ёши бир жойга бориб, ниҳоят бу миллат ёзганларига арзиш-арзимаслиги ҳақида ёзғира бошлабди. «Барибир фойдаси йўқ» деган умидсизлик уни руҳан толиқтириб қўйган эди.

Жамоат транспортида кўп кузатаман. Гулдек йигит-қизлар ўтириб олади: қулоғида наушник, кўзлари телефонда. Тепасида юз ёшдан ошган момо ёки бобо тик туриб ўлмайдами, одамлар тикилиб, етти қават бўлиб кетмайдами –

қизиғи йўқ. Гўё юрагини тамбалаб олган – ҳайвонлардек бахтиёр! Улар ўзларини парapsихолог деб атайдиган «мутахассислар» урфга киритган «ўзини севиш санъати»ни пухта ўзлаштирган... Бу бетамизлик бизда кейинги пайтларда пайдо бўлиб қолди.

Бундай «бахтсиз»лар ҳам, «бахтиёр»лар ҳам юртимизда сероб. Бирлари умидсизлигини от қилиб миниб олган, қаёққа чопётганини ўзиям билмайди. Билгани – у эмас, дунё айбдор. Иккинчиларининг эса ороми бузилмаса, ортиқча заҳмат чекмаса бас! Қолган дунёга ўт кетмайдами...

ҒАЛВИР ҲОВУЧГА СИҒАДИМИ?

Ривоят қиладиларки, бир подшоҳ қўлидан бир иш келмайдиган аҳмоқ ўғлини ҳеч бўлмаса, бирор хунар ўргансин деб устага шогирдликка берибди. Уста болага турли билимлардан, жумладан, илми ну-жумдан ҳам сабоқ берибди, бор кучи билан бу илмнинг сирларини ўргатибди. Ниҳоят шогирдлик йиллари тугабди. Подшоҳ имтиҳон қилиш учун ҳовучига узугини беки-тиб, ўғлидан «Бунда нима бор?» деб сўрабди. «Қўлингиздаги думалоқ, сариқ, ичи бўш бир нарса» деган жавобни эшитгач, ҳайратга туш-ган ҳукмдор «Аломатларини тўғри айтдинг, энди номини айт» дебди. Ўғил «Ғалвир бўлса керак» деб жа-воб берибди. Подшоҳ «Мени ҳай-рон қолдириб, олган таҳсилнинг туфайли аломатларни аниқ айт-дингу лекин ғалвирнинг ҳовучга сиғмаслигига ақлинг етмадими?!» деган экан афсусланиб.

АБАДИЯТ ҚОНУНИ

Ҳазрат Алишер Навоийнинг «Насо-йимул-муҳаббат» тазкирасида 770 та гў-зал ва ибратли ҳикоят бор. Улар ўтган ав-лиёларнинг шунчаки таржимаи ҳоли эмас. Қисқа матнда маҳорат билан ҳар бир сий-монинг ҳаёти, илмий-адабий мероси, жами-ятда тутган ўрни, эътиқодига қадар таъриф-лаб ўтилган. Уларнинг ҳар биридан кўплаб улгу олиш мумкин.

Биз-чи?!

Навоий, Бобур каби улуғларимиз ҳа-қида тўлқинланиб гапирамиз. Тилга тушган рубоий ва ғазалларини ёд айтамыз. Тавал-луд кунлари ҳайкали пойига гулчамбар қўямиз. Катта сайилдек ўтказамиз. Талаба ва ўқувчилар саҳна кўринишлари намойиш қилади. Шу билан аجدодларга муносиблик ҳиссини туямиз. Бироқ оддий саволлар жа-вобсиз қолади: уларнинг орасида улуғ алло-маларни кўпроқ мутолаа қилишга тиришиб, нимадир ўзлаштириб олишга интилаётгани қанча? Улуғ аجدодлар қолдирган адабий, илмий, маънавий мерос қалбига ўрнашиб, яхши маънода безовта қилаяптими? Агар шундай бўлса, нега унинг жилвасини жами-ятда сезмаймиз?

Жалолиддин Мангубердиннинг ватанпар-варлиги, жасорати ҳақида унинг ёвга қул бўлиб яшагандан кўра ўлимни афзал кўрга-ни ҳақидаги ривоятдан бошқа яна қандай ҳикоятларни биламиз? Ватан қаҳрамонини ҳаракатга келтирган қудрат нима эди? Юра-гимизда Мангубердиннинг қалб парчалари сақланиб қолганми?

Бир умр ватанини қўмсаб яшаган Бобур-нинг муҳаббатини, закосини қайси мезон билан ўлчаш мумкин? «Бобурнома» ҳақида кўпчиликда умумий тушунча бор, ҳолбуки «Хатти Бобурий» каби асарларининг сирри-га инсоният ҳалигача етиб кела олгани йўқ!..

Бир дўстим фармацевтика институтини тугатган.

«Аҳмад Фарғонийдан, Кошғарийдан нима наф? Ҳаётда қўллаш мумкин бўлган фанларни ўрганиш керак. Умримда бирорта бадиий асар ўқимаганман», – дейди у.

Мен билан бир синфда ўтириб, бир ҳаводан нафас олган, айна муаллимларнинг сабоғини тинглаган йигитнинг хулосаси бу. Моддий манфаат ва қарашлардан сал баландлаб фикрлай олмаймизми!?

Навоий бобони эсладик. Асарларини қўя турайлик, ҳеч бўлмаса Ойбекнинг «Навоий», Исажон Султоннинг «Алишер Навоий» романларини ўқиб, табаррук шоирнинг шахсияти, ҳаёти ва фаолияти билан танишиш илинжидаги ёшлар қанча деб ўйлайсиз? Наҳотки кўзимизга кўриниб турган нарсаларгагина ишонсак!

Дейл Карнеги каби психологларнинг кўрсатмаларини диққат билан тинглаб, ҳаётига татбиқ қиладиган ёшларнинг аксариятини маънавий мерос қизиқтирмайди. Ваҳоланки, оддийгина мақол ёки ғазал, рубоийдаги мазмун уларнинг фалон пул тўлаб ўрганаётган психологик билимларидан устун. Ҳатто биргина сатрдаги маъно икки олам саодатиға кифоя қилиши мумкин.

Бу йўлда барчамиз бир-биримизга ёрдам беришимиз керак. Нодар Думбадзе «Абадият қонуни» асарида шундай ёзади: «Инсоннинг юраги унинг танасидан юз барабар оғирроқ... Шу даражада оғирки, уни бир киши кўтара олмайди... Бинобарин, биз, одамлар, токи тирик эканмиз, бир-биримизга ёрдам беришимиз, бир-биримизнинг юрагимизга мадад бўлишга ҳаракат қилишимиз керак: сиз – менга, мен – унга, у эса – бошқа бировга, шу тариқа узлуксиз давом этиши лозим... Токи ўлим ҳаётда бизни ёлғизлик балосига гирифтор қилиб қўямасин...».

«МЕН ЎЛАННИ ЎЗМАЙМАН ЭРМАК УЧУН»

Эслаб кўринг-а, қайсидир асарни ўқиб, ҳеч ўзингизни тузатдингизми?.. Хотирлай олмасангиз, нега китоблар дунёни обод қилмаётганини иддао қиласиз?!

Нолишга кўниккан одам умр бўйи андуҳ билан яшайди. Ҳатто бўккунича еган-ичганининг ҳазм бўлмаётганини улкан бахтсизлик ҳисоблайди. Аммо ўзини заррача айбдор ҳис қилмайди.

Алишер Навоийдек зот бундай кимсалардан зада бўлиб, шундай деган эди:

*Халқдин ҳар ярамас келса хуш улким, Ҳаққа
Деса бўлмас: менинг учун яна бир халқ ярат.*

Навоий бобо умрини улуғ битиклар яратишга тиккан. Ўз даврида ҳам, ўтган асрлар давомида ҳам, ҳозир ҳам улардан самарали фойдалана олмаяпмиз. Оладиган нафимиз ҳам шунга яраша.

Ёзганларимиз таъсиридан кўнгил тўлмас экан, эътиборни ўзимизни ўзгартиришга қаратиш лозим. Ҳар бир нафас ва назар назоратда бўлсин, муҳимни номуҳимдан ажрата олайлик.

Кимларнингдир истиҳоласи учун умр ва маблағни ҳавога совуриш охириги пайтлар кўпайиб кетди. Сендан мен камми қабилида исроф қилишда пойга ўйнашади. Бунга муносиб мақол бор: «Бош ёрилса, қалпоқнинг остида». Бу қалпоқнинг остида қанча бошлар ёрилиб, қанча норасидалар тирик етим қолди.

Бири ногирон эрига қараб, чала ётган иморатни битириш учун кўймаланса, бошқаси қўшнисиникидан паст бўлиб қолган уйини баландлатиш кўйида жон ҳалак. Улуғ ёзувчимиз Абдулла Қодирий «кўчамизда ҳеч кимда йўқ, бошқа болалар ўксимасин» дея пули етса ҳам ўғлига велосипед олиб бермаган экан. Бундай қадриятларни унутгандекмиз.

Хўш, жаҳолат ботқоғига ботаётган инсониятни ким ёки нима қутқаради?

Оломоннинг нажот топишга хоҳиши борми? Борган сари ақлга сиғмайдиган бемаъниликлар, жиноятлар юз бераяпти. Қишлоқларда минг одамни чақириб тўй қилишаяпти. Хўп, қурби етганни тушунайлик, лекин бу иш қанча оилаларда тақлиддан туғилган низоларга сабаб бўлаётганини ўйламайди.

Моддий томондан бир мисол келтирдик, маънавиятимиз қай аҳволда? Ўтган йили «Даҳшатли қотиллик... Уч йил аввал қизини айиқ қафасига ташлаб юборган аёл ўша фарзандини пичоқлаб ўлдирди» деган хабар кўпчиликни ларзага келтирди. Муносабат билдирилди. Ижтимоий тармоқлар тавқи лаънат ва мулоҳазаларга тўлиб кетди. Одамлар бор-йўғи янги бир муҳокама мавзуси пайдо бўлгунича аюҳаннос солди.

Зимдан назар солсангиз, тескари аксиома ишляпти. Хабарни ўқиган, фарзандларининг келажаги, саломатлиги учун қайғураётган ота-онанинг шашти тушадигандек, ҳаракатини сустлаштирадигандек. Бу ҳолат ўғирлик ёки қотиллик ҳақида мақола ёзиб, кимларгадир нималарнидир ўргатиб қўяётганга ўхшайди. Бевафо дунёдан кўнглинг совуйди. Муаммолари-ю муваффақиятларига қўл силтайсан. Навоий бобо «Хазойинул-маоний» девонида битганидек:

*Даврон гули-ю гулшани хориға арзимас,
Гулгун майи балойи хумориға арзимас.
Минг йил киши жаҳон элиға қилса шоҳлиқ,
Бир дам алар иҳонату ориға арзимас...*

Чуқурроқ кетсанг, тарки дунё тўнини кийиб, тараққиётга тушов бўладигандек кўринасан. Эртага ўладигандек охират учун, абадий яшайдигандек дунё учун ҳаракат қил деган ўктам иборани эслаб дадилланасан. Яна нималаргадир интилишни бошлайсан, то бошинг деворга урилиб, ғурра бўлгунича. Кейин пешонангни силаб ўтириб, оғриқнинг зўридан яна дунёнинг жон куйдиришинга «арзимас»лигини англаб қоласан.

Унда нима учун яшаб, ўқиб, ёзиб юрибман? Қозоқ шоири Абай айтганидек «Мен ўланни ёзмайман эрмак учун» десам рост айтаётган бўламанми?

АРҚОНИНГИЗ МУСТАҲКАММИ?

Замонавий дунёда кўпчилик норасмий журналистга айланди. Фарзандини яқиндагина дунёга келтирган она ва боланинг сурати улар туғруқхонадан чиққунича ер шарини неча бор айланиб келди. Шу қадар берилиб кетганлар пайдо бўлдики, кимдир ўлса, жанозадан тортиб, мазорининг суратигача интернетга жойлаштиради. Кетидан узун «видо хати» ёзади. Гўё ўлик қабрида телефон қовлаб ётадигандек.

Ўқисангиз эслаб қолишга, қайд қилишга, ибрат олишга ошиқадиган воқеа ва цитаталарнинг саноғи йўқдек. Улар учун қимматли умрингдан бож тўлайсан. Ҳеч вақо ёдингда қолмайди.

Нега?

Женифер Лопес дегани келди, минглаб одамлар фалон пул тўлаб концертига тушди. Зиёлилар нега одамларни текинга жамлай олмаяпти? Гап зиёлидами ёки оломоннинг маънавий аҳволида? Қалбларга мутолаага муҳаббат уруғини қадаб чиқиш учун нима қилиш керак? Қачон китоб одамларни маънавият билан боғловчи ришта – мустаҳкам арқонга айланади? Қандай қилсак одамларнинг даражаси билим ва қобилияти билан ўлчанади?

Жамият аҳли илмининг обрўси ва ҳашаматини кўрган ёшларнинг билим олишга рағбати ошишини унутиб қўйди. Мунтазам изланишларига ҳаётда ўз сўзини айтади. Бундай миллат ҳар қандай муаммони бартараф қилиб, ҳамиша илғорлар сафида туришга куч топади.

Бугун бу туйғулардан қанчалар олислаб кетдик!?

А

«АТОМ» ОДАТЛАР

Изчилликнинг инсонлар онги ва ҳаётига таъсири ҳақида кўп ёзилган. Бунинг ҳаётдаги исботини Венесуэла, Туркия, Корея сериалларининг миллий менталитетимизга таъсирида кўрса бўлади. Ўқувчилик пайтимиз телевизорда ҳиндларнинг «Маҳабҳарата», «Рамаяна» каби сериаллари бериларди. У маҳаллар «Youtube» «Instagram», «Facebook» каби ижтимоий тармоқлар йўқ, шу сериаллар таъсирида улғайганмиз. Ўша даврларда камон ясаб, ўқ отиб кўрмаган бола топилмаса керак. «Қиш сонатаси»ни кўриб, муҳаббатга мубтало бўлганлар қанча?!

Оила муқаддаслиги бир қадар бой берилди. Ахборот оқими қоришиб кетган замонда ҳар бир инсоннинг қўриқчиси фақат унинг онги ва қалби бўлиб қолди. Яхши одатларга ўзимизни кўниктириб борсак, албатта самарасини беради. Адабиётшунос олим Озод Шарифиддинов ҳар куни маълум саҳифа ўқимасдан ухламас экан. Интернетда Хитой жамоат транспортида аҳолининг китоб ўқиётгани тасвирлари тарқалди. Мактаб ўқувчилари автобус ё метрода ўтириб олиб дарс тайёрляпти. Биздаги ҳолат ўзингизга маълум.

Ўзбекистон миллий кутубхонасидагина кўнглим таскин топиб, руҳим кўтарилади. Шароит ва имкониятни таърифламайман, бўш жой топиш маҳол. Замонавий технологияларни, интернетни шахсий ривожланишга хизмат қилдираётган авлод шу ерда. Бу масканда ватанимизнинг энг ривожланган давлатлар билан бўйлашадиган, беллашадиган мутахассисларини кўргандек бўламан.

Қанийди, бутун мамлакатда айна шу муҳитни ҳосил қила оласак! Мутолаа ва мулоҳаза кучи Мирзо Улуғбекдек оламшумул кашфиётлар қилишга, ҳазрат Навоийдек қалам билан оламни забт этишга, Абу Али ибн Синодек дунёга шифо улашишга йўл очган.

Дунё яна ҳам «торайди». Интернет орқали дунёдаги барча янгилик ва ўзгаришларни кафтдагидек кузатиб борасиз. Бироқ онгимизда реал ҳаёт билан виртуал олам қоришиб кетди. Глобал фикрляпман деб ўйлаймиз, бироқ ижтимоий тармоқларда ўқиганларимиздан ҳатлаб ўтиб, мулоҳаза юрита олмаймиз. Аломатларни тўғри англаймизу ғалвирнинг ҳовучга сифмаслигига ақли етмаган «толиби илм»дек моҳиятдан узоқлашиб кетганмиз.

“

Оила муқаддаслиги бир қадар бой берилди. Ахборот оқими қоришиб кетган замонда ҳар бир инсоннинг қўриқчиси фақат унинг онги ва қалби бўлиб қолди.

К

ҚИРҚ КУНДА КУЧГА КИРГАН БИР ЖУМЛА

Илм билан амал вобаста бўлсагина, ёзганларимиз таъсирли бўлади. Олимнинг кучи билимида эмас, амалида.

Бир она фарзандини Имом Ғаззолий ҳузурига олиб келиб, «Устоз, болам ширинликни жуда кўп ейди. Унга насиҳат қилиб қўйсангиз» дебди. Олим қирқ кун муҳлат сўрабди. Белгиланган кун она боласини олиб келибди. Улуғ аллома «Ширинликни кўп ейиш соғлиққа зарар. Камроқ е» дебди.

Бола бош ирғаб, рози бўлибди. Она хайрон бўлибди: «Шу гапни қирқ кун олдин айтсангиз бўларди-ку. Нега куттирдингиз?».

«Ўша пайтда ширинликни кўп истеъмол қилардим. Қирқ кун ўзимни тийдим. Насиҳат амал билан қувватланмаса, қалбга етиб бормади. Қуръони каримда шундай битилган: “Эй иймон келтирганлар! Сизлар нега ўзларингиз қилмайдиган нарсани (қилдик ёки қиламиз деб) айтурсиз?!” (Саф сурасининг 2-ояти)», – дебди Ғаззолий ҳазратлари.

Шундай экан, ёзганларимиз таъсир қилмаса, ҳасратдан не наф? Бу ҳақида ўйлаб, «омма учун ижод қилиш, кўз нуруни тўкиш, вақт сарфлаш ҳайф» дейдиган «зиёли»ларга ёлғон тасалли беришдан тийиласан.

Ҳаётимга кучли таъсир қилган асарлардан бири Навоийнинг «Насойимулмуҳаббат» тазкираси бўлди. Китоб ўттиз қирқ ёш оралиғимда мени Ҳақ билан боғловчи воситага айланди. Ҳар тонгни ушбу асар мутолааси билан бошлайман. Қалбим ёришиб, дунёни айрича идрок этаётганимни ҳис қиламан. Ҳаётимда китобдаги мезонлар ишлай бошлайди. Асабим бузилса, дилим хуфтон бўлса тазкирани ўқийман. Иссиқ чойда қанд эриб кетганидек дилимдаги ғашликлар арийди. Куч-қувватга тўлиб, кайфиятим кўтарилади.

Сизнинг шундай китобингиз борми?

М

МУҚАДДАС РИЧАГ

Дунё мувозанатини, посангисини сақлаб турувчи асосий манба – Қуръони карим. Китоблар инсон тафаккурини тартибга солса, Қуръон ҳаётнинг асл маъноси ва моҳиятини англатадиган илоҳий қўлланмадир.

Оллоҳнинг ушбу қутлуғ арқонини маҳкам тутганлар нажотга эришяпти. Пайғамбаримиз (с.а.в.) «Мен сизларга икки нарсани қолдирдим, уларни маҳкам тутсангиз, ҳеч қачон адашмайсизлар: Оллоҳнинг китоби ва менинг суннатим» дейди.

Қуръони каримнинг илк ояти ҳам «Иқро» («Ўқи») амри билан бошланган. Буюрилганига амал қилсак кифоя. Имом Бухорий бо-бомиз таъкидлаганидек, «Илмдан бошқа нажот йўқ ва бўлмагай!».

SUMMARY

The second issue of “Ma’naviy hayot” magazine for 2026 has been published. This edition brings together a diverse selection of articles devoted to historical, spiritual, social, and philosophical themes.

In the “Sharqdan nur” section, readers will find Anvar Boboev’s article, “Azim zotlar yurtiga muazzamlilik yarashadi,” dedicated to the opening of the Imam Bukhari Complex. The article provides a detailed account of the extensive efforts undertaken in recent years to develop and beautify this sacred site.

Shodmonqul Salom’s article, “Vatan, sarhadlaring qarog’imdadir,” recounts the activities of the “Yosh chegarachilar” Military Academic Lyceum affiliated with the State Security Service and located in the city of Termez.

“XXI asr o’zbek fani” section features an engaging discussion on astronomy. In this interview, scholars Otabek Burhonov and Kamoliddin Ergashev answer questions posed by Shahnoza Rofiyeva, offering readers valuable scientific insights.

The traditional “O’rganganing o’zingga” section presents Damin Jumakul’s “Qaltis savollarga nozik javoblar.” In this issue, the responses are provided by Hikmatulloh domla Toshtemirov, Chief Specialist of the Fatwa Center of the Muslim Board of Uzbekistan.

In addition, “Asr muammolari” section includes Abduholiq Tashanov’s article, “Har bir xalqning o’z ovozi bo’lsin.”

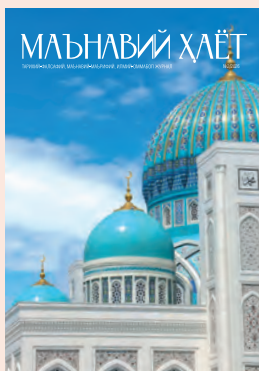
Readers can also enjoy G’afur Shermuhammad’s article, “Ezgulik saboqlari ‘Yaldo kechasi’ hayratlari,” published under the “Surat va siyrat” heading.

“Nafis majlislar” section contains the conversation “Qirq birinchi usul,” by Qozoqboy Yo’ldoshev and Otabek Safarov.

Botu Alimov’s article, “Ot ozig’i suvoriyga oziq bo’lmas,” appears in the “Bong” section.

Likewise, Sobir Jumayev’s remarkable essay, “Otalar,” is featured in the “Inson o’zing” section.

Overall, the latest issue of “Ma’naviy hayot” offers readers a rich and intellectually stimulating collection of articles, encouraging reflection on history, spirituality, science, culture, and the timeless values that shape human life.

ТАРИХИЙ-ФАЛСАФИЙ,
МАЪНАВИЙ-МАЪРИФИЙ,
ИЛМИЙ-ОММАБОП ЖУРНАЛ
№2 (50), 2026

Муассис:

Республика Маънавият
ва маърифат маркази

Бош муҳаррир:

Эшқобил ШУКУР

Ижодий гуруҳ:

Азим РЎЗИЕВ
(бош муҳаррир ўринбосари)

Шодмонкул САЛОМ

(бош муҳаррир ўринбосари)

Масъул котиб:

Орзу АЪЗАМ

Мусулмон НАМОЗ
Ҳасан КАРВОНЛИ
Шаҳноза РОФИЕВА
Азиз НОРҚУЛОВ

Фотограф:

Султонбой ДЕҲҚОНОВ

Манзил:

Тошкент шаҳри,
Бобур кўчаси, 9-уй.
e-mail: manaviyhayot@inbox.ru
Тел.: 55 508 85 31 (қабулхона);
97 731 87 01 (маркетинг ва
реклама бўлими)

Ўзбекистон Республикаси
Матбуот ва ахборот агентлигидан
30.06.2015 йилда 0828-рақам
билан руйхатдан ўтган.

Бир йилда тўрт марта чоп этилади.
Журналдан кўчириб босилганда
манба қайд этилиши шарт.

Босишга 15.06.2026 да рухсат
берилди. Бичими 60x84 1/8.
Офсет усулида босилди.
Босма табоғи 14,0.
Буюртма № 26-330.
Адади 6076 нусха.
Обуна индекси: 919
ISSN 2181-7766

Журнал «Ўзбекистон нашриёти» да
чоп этилди.

Манзил: 100129, Тошкент ш.,
Шайхонтоҳур тумани, Навоий
кўчаси, 30 уй.

МАЪНАВИЙ ҲАЁТ

ТАРИХИЙ-ФАЛСАФИЙ, МАЪНАВИЙ-МАЪРИФИЙ, ИЛМИЙ-ОММАБОП ЖУРНАЛ

Ҳар бир халқ улкан дарахтга ўхшайди. Унинг илдизлари нақадар теран бўлса, қадди-басти ҳам шунга яраша улуғ бўлади. Маънавият халқнинг ана шундай ўқ томиридир. Бу илдизлардан сув ичган авлод асло кам бўлмайди. Кўзлаган муродига ҳам шу қувват билан етиб келади.

Обуна
индекси:

919

«Маънавий ҳаёт» журнали бу йўлда сизнинг
кўмакчингиздир.
Журналга обуна бўлинг!

